

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
EKONOMIKAS NODAĻA

**ĒNU EKONOMIKAS IETEKME UZ UZŅĒMĒJDARBĪBAS
VIDI LATVIJĀ**

Shadow economy impact on the business environment in Latvia

MAGISTRA DARBS

Ekonomikas maģistra studiju programma

Uzņēmējdarbības ekonomikas apakšprogramma

Autors: **Mārtiņš Indāns**

Studenta apliecības Nr.: mi12011

Darba vadītājs: asoc.prof. Sandra Jēkabsone

RĪGA 2017

Anotācija

Maģistra darba tēma ir Ēnu ekonomikas ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā. Maģistra darba mērķis ir izpētīt ēnu ekonomikas ietekmi uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā kā arī izdarīt secinājumus un sniegt priekšlikumus Latvijas valdības uzraugošām institūcijām ēnu ekonomikas mazināšanai.

Maģistra darba pirmajā nodaļā tiek aplūkota ēnu ekonomika un uzņēmējdarbības vide no teorijas viedokļa, otrajā nodaļā tiek apskatīta uzņēmējdarbības un ēnu ekonomikas situācija dažādu pētījumu skatījumā, trešajā nodaļā tiek analizēts pētījums par ēnu ekonomiku Latvijā, un ceturtajā nodaļā tiek veikta iedzīvotāju aptauja, lai noskaidrotu viņu viedokli par uzņēmējdarbības vidi un ēnu ekonomiku Latvijā.

Atslēgvārdi: ēnu ekonomika, uzņēmējdarbības vide, nodokļi, aplokšņu algas, korupcija

Annotation

Master thesis topic is Shadow economy impact on the business environment in Latvia. Master thesis aim is explore the shadow economy impact on the business environment in Latvia as well as to draw conclusions and proposals to government of Latvia supervisory institutions to reduce shadow economy.

Master's thesis first chapter deals with the informal economy and the business environment from the perspective of theory, the second chapter deals with business and shadow economy situation of different research perspective, the third chapter analyzes the study of the shadow economy in Latvia, and the fourth section is carried out survey of residents to find out their views on the business environment and the informal economy in Latvia.

Keywords: shadow economy, business environment, taxes, envelope wages, corruption

SATURS

Ievads.....	5
1. Uzņēmējdarbības vide un ēnu ekonomika.....	7
1.1 Uzņēmējdarbības vidi veidojošie faktori	7
1.2 Pētījumi, kas novērtē uzņēmējdarbības vidi	14
1.3 Ēnu ekonomika	22
2. Uzņēmējdarbības vides situācija Latvijā	26
2.1 Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu analīze Latvijā.....	27
2.2 Latvijas rādītāji dažādos indeksos	30
2.3 Nodokļu situācija Latvijā pētījums „Paying Taxes 2016”	35
3. Ēnu ekonomika Latvijā.....	37
3.1 Ēnu ekonomika būvniecības nozarē.....	49
3.2 Ietekme uz ēnu ekonomiku	53
4. Pētījums par iedzīvotāju attieksmi pret ēnu ekonomiku.....	57
4.1 Pētījuma metodoloģija	57
4.2 Aptaujas rezultātu analīze	58
Secinājumi	75
Priekšlikumi.....	77
Izmantotā literatūra.....	78

IEVADS

Temata izvēle un aktualitāte: uzņēmējdarbības vide ir ļoti aktuāla problēma, jo tā nosaka uzņēmumu iespējas attīstīties un jaunu uzņēmumu veidošanu. Lai valsts ekonomika spētu augt un attīstīties tai nepieciešami stabili augoši un spēcīgi uzņēmumi, kas dod pienesumu valsts ekonomikai. Valsts valdības rīcībā ir instrumenti, ar kuru palīdzību tiek kontrolēta uzņēmējdarbības vide, kā arī to iespaido valdības pieņemtie lēmumi un likumi, kas atstāj lielu ietekmi uz uzņēmējdarbības vidi. Uzņēmējdarbības vidi ietekmē daudz un dažādi faktori, bet nozīmīgākos un svarīgākos faktoros tieši var ietekmēt valdības attieksme pret noteiktu faktoru, kā arī šo faktoru ietekmi uz uzņēmumiem veido pati valdība, kas šos faktoros var padarīt uzņēmumiem draudzīgākus, tādējādi veidojot labāku uzņēmējdarbības vidi, palīdzot uzņēmumiem attīstīties un augt, bet, ja šie uzņēmumus ietekmējošie faktori iespaido negatīvi, tad tie bremsē uzņēmumu attīstību un valsts ekonomiku kopumā. Nesakārtotas uzņēmējdarbības vides rezultātā veidojas ēnu ekonomika, jo uzņēmējdarbības vidi veido daudz un dažādi faktori, kā vieni no tiem ir valsts nodokļu politika un korupcijas līmenis, kā arī birokrātiskais slogs, kas tiešā mērā arī ietekmē un rada ēnu ekonomiku. Nodokļu apmērs ļoti tiešā mērā ietekmē uzņēmumu konkurētspēju un izaugsmi, un palielinot nodokļus, palielinās arī izvairīšanās no to nomaksas, kas samazina valsts budžeta gūtos ieņēmumus nodokļu veidā. Līdz ar Latvijā neprognozējamo nodokļu politiku un lielo nodokļu slogu uzņēmēji cenšas izvairīties no nodokļu nomaksas un ienākumu uzrādīšanas. Ēnu ekonomika Latvijā sastāda apmēram 21% (2015. gadā) un 20,3% (2016. gadā) pēc A. Saukas pētījuma un līdz 23% (2015. gadā) pēc MIMIC metodes no IKP, kas ir augstāks rādītājs, nekā kaimiņvalstīs un vidēji Eiropas Savienībā. Uzņēmumi kas darbojas ēnu ekonomikā rada negodīgu konkurenci tiem, kas darbojas legālajā ekonomikā un nomaksā visus nodokļus. Lai uzņēmumi spētu efektīvi darboties un tiktu piesaistītas ārvalstu tiešās investīcijas, ir jābūt sakārtotai uzņēmējdarbības videi, un kā viena no tās sastāvdaļām ir nodokļu politika, kas ļauj plānot uzņēmējam nākotnē, un kas ir paredzama. Arī vienkārša un saprotama nodokļu politika ietekmē ēnu ekonomiku, jo uzņēmējam ir vieglāk saprast, kādi nodokļi jāmaksā un tos aprēķināt.

Līdz ar to ka ēnu ekonomika ietekmē uzņēmumus ļoti tiešā veidā, autors pētījumā iecerējis aplūkot uzņēmējdarbības vidi un ēnu ekonomikas ietekmi uz to, jo uzņēmējdarbības vide ļoti tiešā mērā ietekmē ēnu ekonomiku un ēnu ekonomika ietekmē uzņēmējdarbības vidi.

Darba mērķis: mērķis ir izpētīt ēnu ekonomikas ietekmi uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā kā arī izdarīt secinājumus un sniegt priekšlikumus Latvijas valdības uzraugošām institūcijām ēnu ekonomikas mazināšanai.

Mērķa sasniegšanai veicamie uzdevumi:

- Zinātnisko rakstu par uzņēmējdarbības vidi un tās faktoriem atlase un analīze;
- Zinātnisko rakstu par ēnu ekonomiku un tās faktoriem analīze;
- Aplūkot un raksturot dažādus pētījumus par uzņēmējdarbības vidi;
- Pētījumu par uzņēmējdarbības vidi rezultātu analīze un salīdzināšana;
- Ēnu ekonomikas pētījuma Baltijas valstīs analīze;
- Dziļāk apskatīt ēnu ekonomikas situāciju būvniecības nozarē;
- Veikt dažādu faktoru ietekmes analīzi uz ēnu ekonomiku;
- Aplūkot Ministru kabineta pasākumu plānu uzņēmējdarbības vides uzlabošanai Latvijā;
- Veikt aptauju, lai noskaidrotu viedokli par to, ko iedzīvotāji domā par ēnu ekonomikas un uzņēmējdarbības situāciju Latvijā, un tās apkarošanu, kā arī viņu attieksmi pret to;
- Apkopot secinājumus un izvirzīt priekšlikumus.

Darba struktūras raksturojums: Darba pirmajā nodaļā autors aplūko ēnu ekonomiku un uzņēmējdarbības vidi no teorijas viedokļa.

Darba otrajā daļā tiek apskatīta uzņēmējdarbības un ēnu ekonomikas situācija dažādu pētījumu skatījumā, kā piemēram „Doing business”, kas Latviju ierindo augstā vietā.

Trešajā daļā tiek analizēts A. Saukas pētījums par ēnu ekonomiku Latvijā kā arī apskatītas sakarības starp ēnu ekonomiku un piemēram kopējo nodokļu slogu.

Ceturtajā daļā tiek veikta iedzīvotāju aptauja, lai noskaidrotu viņu viedokli par uzņēmējdarbības vidi un ēnu ekonomiku Latvijā.

Izmantotās pētniecības metodes: monogrāfiskā metode, empīriskās analīzes metode, netiešās anketēšanas metode, dedukcijas metode.

Pētījuma periods: datu analīze no 2003.- 2015. gadam, kurā tiek apskatīts ēnu ekonomikas lielums, kurš iegūts izmantojot MIMIC (multiplo rādītāju un multiplo cēloņu) metodi.

Datu analīze no 1996.–2015. gadam, kurā tiek salīdzināti statistikas dari par elektroenerģijas patēriņu un IKP pieaugumu.

Datu analīze no 2009-2016. gadam, kurā tiek aplūkoti pētījuma dati ar ēnu ekonomiku Latvijā.

Literatūras un datu avotu raksturojums: maģistra darba izstrādē tika izmantoti zinātniskie raksti, publikācijas interneta resursos, pasaulē veiktie pētījumi par ēnu ekonomiku un uzņēmējdarbības vidi, Latvijā veikts pētījums par ēnu ekonomiku, autora veiktās aptaujas rezultāti.

1. UZŅĒMĒJDARBĪBAS VIDE UN ĒNU EKONOMIKA

1.1 Uzņēmējdarbības vidi veidojošie faktori

Uzņēmējdarbības vide ir svarīga katram uzņēmumam, lai tas spētu augt un attīstīties, kas arī ietekmē valsts ekonomisko izaugsmi un konkurētspēju. Uzņēmējdarbības vide ir mainīga, un vajadzīga nopietna plānošana, lai uzņēmums spētu pieņemt pareizos lēmumus un spētu attīstīties nākotnē.

Pēc autora domām laba un pārdomāta uzņēmējdarbības vide kā arī valdības attieksme pret uzņēmējiem veido ļoti lielu lomu, lai rastos jauni uzņēmumi un attīstītos, tādējādi tiks palielināti valsts ienākumi un samazināts bezdarbs, kas ir liela problēma jauniešu vidū.

Galvenās iezīmes uzņēmējdarbības videi:

Dinamika – vide, kurā darbojas uzņēmumi, ir mainīga dēļ daudz pastāvošiem faktoriem kas eksistē tās vidē, izraisot izmaiņas formā un raksturā;

Sarežģītība – ir daudzi notikumi ir apstākļi, kas veido uzņēmējdarbības vidi, kas rodas no dažādiem avotiem;

Nenoteiktība – nenoteiktība ir neatņemama uzņēmējdarbības vides sastāvdaļa, jo neviens nevar paredzēt kas notiks nākotnē;

Daudzpusīga – vienu izmaiņu uzņēmējdarbības vidē var apskatīt atšķirīgi dažādi vērtētāji dēļ viņu priekšstatu atšķirībām;

Tālejoša ietekme – izdzīvošana, izaugsme un pelnītspēja uzņēmumam ir lielā mērā atkarīga no vides, kurā tas atrodas. Mazas izmaiņas vidē var atstāt tālejošu ietekmi uz organizāciju dažādos veidos.

Relatīva – jēdziens uzņēmējdarbības vide ir relatīva, jo tas mainās no vienas uz citu.¹

Autors piekrīt šādām uzņēmējdarbības vidi raksturojošām iezīmēm, un uzskata, ka vides mainību un nenoteiktību ietekmē ārējās un iekšējās vides izmaiņas un tās paredzamā ietekme ilgtermiņā. Uzņēmējiem ir jāapzinās, ka vide, kurā viņi strādā ātri mainīsies dēļ globāliem notikumiem un lēmumiem, kā arī vietējās valdības noteiktajām prasībām, kā arī vidi izmaina jaunu konkurentu ienākšana, ja tie rada spēcīgu konkurenci, kā arī tendences pasaulē ļoti tieši ietekmē uzņēmumus un uzņēmējdarbības vidi.

¹ Business Environment, pieejams: <http://businessjargons.com/business-environment.html>, skatīts 08.02.2017

Uzņēmējdarbības vidi veido vairāki savstarpēji saistīti faktori, kas ļoti tiešā mērā ietekmē arī valsts konkurētspēju un ekonomikas attīstības līmeni valstī. Uzņēmējiem jāprot pielāgoties mainīgajai videi, tādejādi tie, kas to spēj izdarīt labāk un veiksmīgāk, arī veiksmīgāk darbojas un aug.

Šie faktori ir:

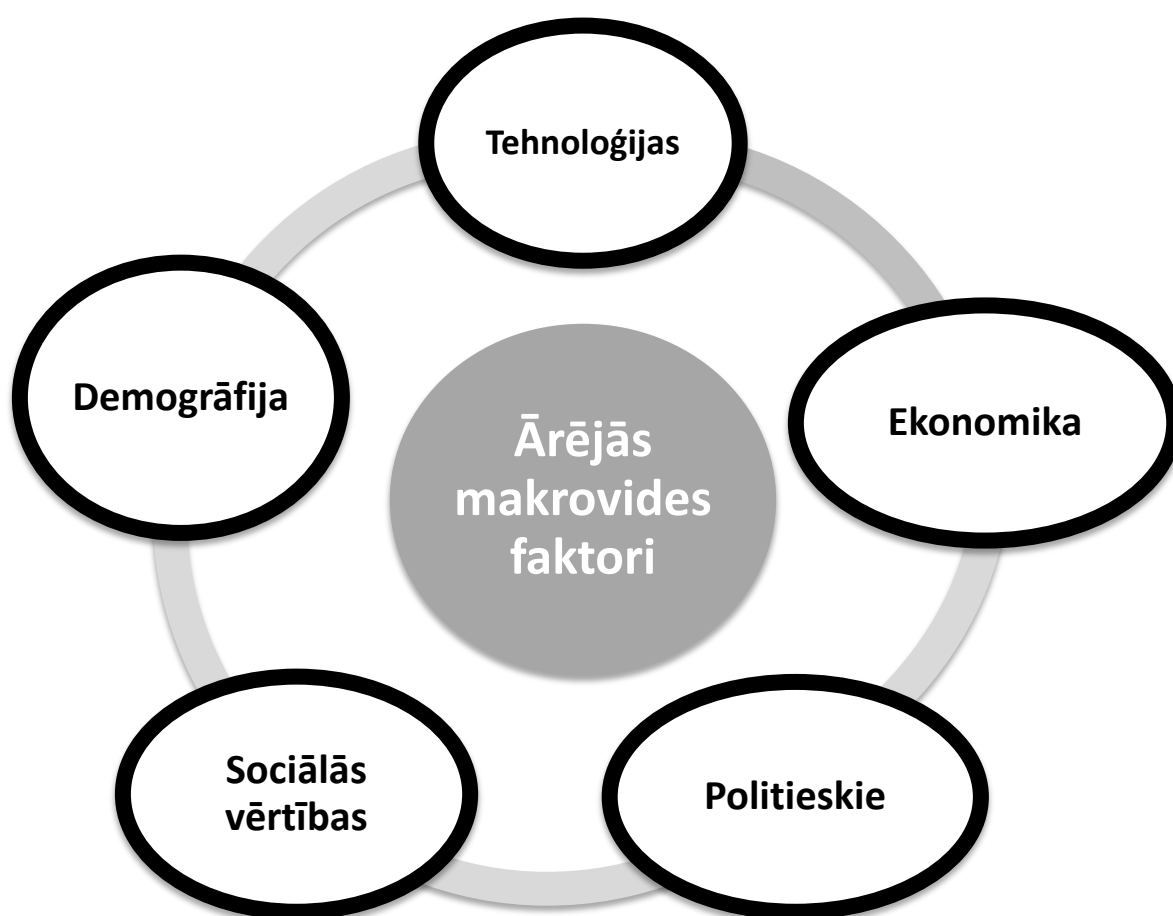
- Tiesiskums un vara;
- Korupcijas līmenis;
- Infrastruktūras pieejamība;
- Personīgā īpašuma drošība;
- Valsts sektora efektivitāte;
- Finanšu institūciju stabilitāte;
- Birokrātijas slogs uzņēmējiem;
- Tiesību normu piemērošana un nodokļu administrēšana;
- Makroekonomiskā stabilitāte.

Autors piekrīt šādam faktoru sadalījumam, jo tas ir visaptverošs un ar to saskaras vairākums uzņēmumu ikdienā, un tie ir ļoti svarīgi un ļoti tiešā mērā ietekmē jaunu uzņēmumu rāšanos, kā arī bankrotu, jo ja valsts pielietotā politika nepalīdz uzņēmumiem augt un attīsties, bet tieši otrādi, tad tā ir nopietna problēma. Šie faktori arī ietekmē investīciju piesaisti, jo investors negribēs investēt tādā valstī un vidē, kur pastāv augsta korupcija, jo pastāvot korupcijai konkurentiem ir iespēja „nopirkt” dažādas prioritātes un iegūt priekšrocības konkurencē, un tā iemesla dēļ investorus un uzņēmumus tas atbaida, lai varētu ienākt citā valstī un investēt tajā.

Pēc autora domām svarīgākie faktori, kas ietekmē uzņēmējdarbības vidi ir tiesiskums un vara, korupcijas līmenis, birokrātijas slogs un tiesību normu piemērošana un nodokļu administrēšana. Šos faktorus autors uzskata kā vienus no nozīmīgākajiem, jo, piemēram, birokrātijas slogs palielina vai samazina laiku, lai īstenotu projektu, kā arī tiesu sistēmai ir ļoti liela nozīme, jo ja tiesu var uzpirkt, tad tas nenodrošina vienlīdzīgu attieksmi pret visām iesaistītajām pusēm, kas noved pie nākamā faktora, kas ir korupcijas līmenis, ja pastāv korupcija, tad tas neveido godīgu konkurenci, jo tiek negodīgi iegūtas kādas noteiktas privilēģijas. Arī nodokļu administrēšana spēlē svarīgu lomu uzņēmumu ikdienas darbībā. Saprotama un vienkārša nodokļu politika motivē uzņēmējus maksāt nodokļus un saprast kā to darīt. Nodokļu politikas paredzamība nākotnē, ļauj uzņēmējiem plānot un priekšu nākotnē un

sagatavoties gaidāmajām izmaiņām, bet, ja tā nav prognozējama un ir ļoti mainīga, tad tas vada negatīvu iespaidu uz uzņēmumiem un uz uzņēmējdarbības vidi kopumā.

Uzņēmējdarbības vidi var iedalīt iekšējā un ārējā vidē. Ārējā jeb makrovide, ir tie ārējie spēki, ar kuriem uzņēmumi sastopas savā ikdienas darbībā un tos nevar kontrolēt, tomēr ārējās vides faktori nopietni ietekmē uzņēmumu darbību (skatīt 1.1.1 attēlu)² Lai novērtētu ārējās vides faktoros, tiek izmantota PESTEL metode. Metode sastāv no faktoriem, kas veido ārējo vidi.

1.1.1 attēls. Faktori kas veido ārējās vides makrovidi³

Ārējo vidi veido šādi faktori:

- Ekonomiskie – inflācija, bezdarbs, iedzīvotāju pirktspēja, ekonomikas augšupeja vai lejupslīde.

² UZŅĒMĒJDARBĪBAS PAMATI lekciju konspekti, pieejams:

http://pt.edu.lv/pt/inf/uznemejdarbibas_pamati.pdf, skatīts 7.02.2017

³ Autora veidots

- Sociālie, kultūras un demogrāfiskie – kultūras līmenis, iedzīvotāju skaita palielinājums (samazinājums), izglītības līmenis.
- Politiskie – ekonomiskā un politiskā situācija pasaulē, ārējā valsts politika.
- Tehnoloģiskie – zinātnes attīstība, jaunu ražošanas tehnoloģiju attīstība, sakaru tehnoloģiju attīstība.
- Tiesiskie – mijiedarbība starp uzņēmumiem un valdību vai likumdevējiem, nodokļu politika, likumdošana.
- Institucionālie un informatīvie – tās ir sfēras, kas palīdz norisēt normālai uzņēmējdarbībai: bankas, reklāmas aģentūras, uzņēmējdarbības atbalsta centri, konsultāciju dienesti, tirgus pētīšanas aģentūras.⁴

Autors piekrīt šādiem ārējo vidi ietekmējošiem faktoriem, bet pie tiem vel varētu ietvert klāt tādus globālus faktoros kā karadarbība un dabas stihijas, jo tie faktori ļoti spēcīgi ietekmē uzņēmumus un uzņēmējdarbības vidi. Ārējo vidi nevar kontrolēt un tā ietekmē vairāk vai mazāk visus uzņēmumus.

Uzņēmuma ārējai videi ir jānodrošina uzņēmējdarbības attīstība.

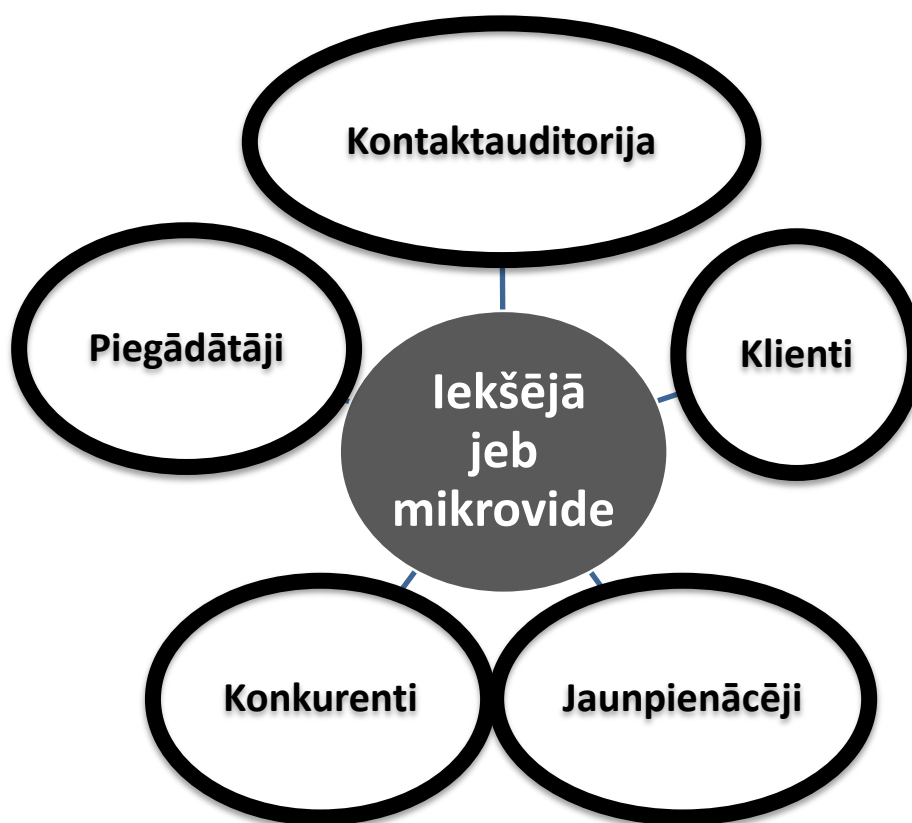
Ārējās vide sastāv no tādiem faktoriem, kas rada iespējas un draudus, ko uzņēmums īstermiņā nevar kontrolēt.⁵ Makrovidē pircēja un pārdevēja tirgošanās spēks, jaunu konkurentu ienākšana, konkurences līmenis ir ārpus uzņēmuma kontroles, bet šos faktoros var kontrolēt, izstrādājot uzņēmuma stratēģiju.⁶ Autors piekrīt šādam viedoklim, jo uzņēmumi izstrādā stratēģiju kādā veidā cīnieties ar konkurentiem, kā arī kādu tirgus daļu tie vēlas iegūt un saglabāt.

⁴ UZŅĒMĒJDARBĪBAS PAMATI lekciju konspekti, pieejams:

http://pt.edu.lv/pt/inf/uznemejdarbibas_pamati.pdf, skatīts 07.02.2017

⁵ Gopal, N. (2009) *Business Environment 2 edition*, New Delhi, Mc-Graw Hill. Retrieved from <https://books.google.lv/books?id=YmHV0sOdLmUC&pg=PA1&lpg=PA1&dq=Business+Environment&source=bl&ots=989H6yktZy&sig=tn0ClnZmp9oGBtVSCbLgpOsDSIM&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwj1woDXjtjRAHUFEywkHQPuC9M4FBDoAQghMAE#v=onepage&q=Business%20Environment&f=false>, skatīts 09.02.2017

⁶ Ibrahim, R., Primiana, I. (2015) *Influence Business Environment On The Organization Performance*, INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC & TECHNOLOGY RESEARCH VOLUME 4, ISSUE 04, 283 – 293. <http://www.ijstr.org/final-print/apr2015/Influence-Business-Environment-On-The-Organization-Performance.pdf> Skatīts 10.02.2017

1.1.2 attēls. Faktori kas veido mikrovidi⁷

Ārējās vides mikrovidi veido (skatīt 1.1.2 attēlu):

- Konkurenti – būtiski iespaido lēmumu pieņemšanu un iedarbojas uz uzņēmuma mikrovidi, un tie nosaka noteikumus, ar kuriem uzņēmumam ir jārēķinās;
- Patērētāji – tie ir tirdzniecības aģenti, transporta uzņēmumi, kā arī mājsaimniecības, kas iegādājas precis personīgajām vajadzībām, un uzņēmumi, kas patērē precis savām vajadzībām;
- Kontaktauditorija – masu mediji, bankas, investori, valsts iestādes, kas uzrauga un kontrolē uzņēmuma darbību, kas būtiski ietekmē uzņēmuma mērķu sasniegšanu;
- Piegādātāji – piegādātāji var ierobežot uzņēmuma darbību ar izejvielu cenām, pakalpojumu un preču kvalitāti, piegādes nosacījumiem. Piegādātāji jāvērtē pēc to drošuma, stabilitātes un cenām.⁸

Uzņēmējdarbības iekšējā vide ir uzņēmuma iekšējā vide, kur tiek pieņemti konkrēti uzņēmējdarbības lēmumi un to veido faktori, kurus uzņēmējs ir spējīgs ietekmēt vai mainīt.⁹

⁷ Autora veidots

⁸ UZŅĒMĒJDARBĪBAS PAMATI lekciju konspekti, pieejams:

http://pt.edu.lv/pt/inf/uznemejdarbibas_pamati.pdf, skatīts 07.02.2017

Pēc autora domām šo vidi uzņēmums var ietekmēt daļēji, piemēram, klientus, jo pret tiem tiek vērsta mārketinga kampaņas, lai viņus piesaistītu, bet pats klients beigās nosaka, vai uzņēmuma piedāvātais produkts vai pakalpojums viņu apmierina. Grūtāk ir kontrolēt piegādātājus un konkurentus, jo tie ir tie spēki, ar ko sadarbojas un ar ko cīnās par vietu tirgū.

Autors kā svarīgākos faktoros uzskata piegādātājus, konkurentus un klientus. Šie faktori ir ļoti svarīgi uzņēmuma darbībā, jo ja piegādātājs piegādā sliktas kvalitātes izejvielu, vai to nepiegādā laikā, tas atkal atstāj sliktu iespaidu uz klientiem, kas iegādājas produktu, kas tālāk noved pie tā, ka viņi izvēlēšies konkurentu produkciju un palielinās konkurenci.

1.1.3 attēls. Uzņēmējdarbības iekšējā vide¹⁰

Faktori kas viedo iekšējo uzņēmējdarbības vidi (skatīt 1.1.3 attēlu) ir:

- Uzņēmuma kultūra – vadītāja vadīšanas stils;
- Darbinieki – darbinieku prasmes, zināšanas un iemaņas, kas ietekmē uzņēmuma izaugsmi nākotnē;
- Tehnoloģijas – iekārtu izmantošana;
- Uzņēmuma struktūra – struktūrvienības, funkciju sadale, darba dalīšana;
- Uzņēmuma mērķi – stratēģiskie un nospraustie uzdevumi;¹¹

⁹ UZŅĒMĒJDARBĪBAS PAMATI lekciju konspekti, pieejams:

http://pt.edu.lv/pt/inf/uznemejdarbibas_pamati.pdf, skatīts 07.02.2017

¹⁰ Autora veidots

- Uzņēmuma tēls – ietekmē uzņēmuma nākotnes izaugsmi un progresu;
- Uzņēmuma vērtības – parāda uzņēmējdarbības ētiskos aspektus, kas var būt pieņemami vienam, bet citam nē, un veidos uzņēmumu nākotnē;
- Uzņēmuma aktīvi – ja ir liela uzņēmuma ražošana un spēcīga pētniecība un attīstība, uzņēmums ir labākā pozīcijā, lai izmantotu pēkšņi radušās iespējas.
- Finansiālais stāvoklis – ja notiek pēkšņas vides pārmaiņas, tad uzņēmumam, kuram ir līdzekļi tas ir īstenojams vieglāk un tādējādi, iegūstot arī konkurences priekšrocības attiecībā uz konkurentiem ar sliktāku finansiālo stāvokli.¹²

Iekšējā vide ir visi tie spēki, kas tiešā veidā ietekmē uzņēmuma darbību un tos var kontrolēt pats uzņēmums (skatīt 1.1.3 attēlu).

Autors piekrīt šādiem iekšējās vides faktoriem, un tie ietekmē uzņēmumus ikdienā, kā arī definē paša uzņēmuma vidi un attīstību.

Pēc autora domām, svarīgākie faktori, kas ietekmē iekšējo uzņēmējdarbības vidi ir uzņēmuma tēls, tehnoloģijas, finansiālais stāvoklis, darbinieki un uzņēmuma kultūra, jo tie veido uzņēmuma kodolu un spēju konkurēt kā arī sekmīgi attīstīties. Faktori kā uzņēmuma tēls, kultūra un darbinieki ir savstarpēji saistīti, jo ja uzņēmumā valdīs slikta kultūra, arī darbinieku darbībā un motivācijā tas būs redzams, kas savukārt ietekmēs uzņēmuma tēlu klientu acīs, un tas var novest pie produkcijas pieprasījuma samazināšanās.

Autors uzskata, ka laba uzņēmējdarbības vide padara vieglāku ienākšanu un izešanu no tirgus, kas veicina augstāku produktivitāti, ātrāku izaugsmi un rada jaunas darbavietas. No labas uzņēmējdarbības vides ieguvēji ir gan iekšzemes, gan ārvalstu investori. Iekšzemes un ārvalstu investori investē tur, kur viņi atrod peļņas gūšanas iespējas un mēģina izvairīties no riskiem. Viņus var piesaistīt ar dabas resursiem, lielu iekšzemes tirgu un zemākas ražošanas izmaksas eksportējošām nozarēm. Investori neies tur kur, būs neierasti lielas izmaksas, lai nodarbotos ar uzņēmējdarbību, vai kur viņi var zaudēt visu naudu, politisku vai ekonomisku apsvērumu dēļ.

Laba uzņēmējdarbības vide ir izaicinājums visām pasaules valstu valdībām.¹³

¹¹ UZŅĒMĒJDARBĪBAS PAMATI lekciju konspekti, pieejams:

http://pt.edu.lv/pt/inf/uznemejdarbibas_pamati.pdf, skatīts 07.02.2017

¹² Gopal, N. (2009) *Business Environment 2 edition*, New Delhi, Mc-Graw Hill. Retrieved from <https://books.google.lv/books?id=YmHV0sOdLmUC&pg=PA1&lpg=PA1&dq=Business+Environment&source=bl&ots=989H6yktZy&sig=tn0ClnZmp9oGBtVSCbLgpOsDSIM&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwj1woDXjtjRAhUFEywKHQPuC9M4FBDoAQghMAE#v=onepage&q=Business%20Environment&f=false>, skatīts 09.02.2017

¹³ Essmui, H., Berma, M., (2014) *The Impact of Business Environment on of Firm's Employment Growth* Global Journal of Management and Business Research: B

Autors piekrīt šim izteikumam, jo visu valstu valdības cenšas ieviest reformas un izmaiņas, lai uzlabotu uzņēmējdarbības vidi un varētu piesaistīt investīcijas. Valstu valdībām ir vairāk jāieklausās savu uzņēmēju sacītajā, par to kas viņiem ir traucējošs un ko nepieciešamas sakārtot.

Lai novērtētu uzņēmējdarbības vidi, Pasaules Banka veido pētījumu „Doing business”, kur tiek novērtēti ar uzņēmējdarbību saistīti faktori un tas dod priekšstatu par katras valsts uzņēmējdarbības vidi un tās labajiem aspektiem, kā arī trūkumiem.

1.2 Pētījumi, kas novērtē uzņēmējdarbības vidi

Doing business ir pasaules bankas pētījums par 11 uzņēmējdarbības vides jomām 189 pasaules valstīs. Indekss analizē mazos un vidējos uzņēmumus visā to dzīves ciklā, no dibināšanas līdz likvidācijai, kā arī vērtē normatīvos aktus, kas regulē uzņēmējdarbību valsts līmenī.

Kritēriji, kas tiek aplūkoti indeksā, kas raksturo ar uzņēmējdarbības vidi:

- Uzņēmējdarbības uzsākšana
 - ✓ Procedūras (reģistrācija, nosaukuma apstiprināšana, atvērt kontu bankā);
 - ✓ Laiks- (lai izpildītu katru procedūru, dienās), katra procedūra sākas citā dienā;
 - ✓ Izmaksas- (% no ienākuma uz vienu iedzīvotāju) izmaksas kas attiecināmas, lai izpildītu katru procedūru;
 - ✓ Minimālais pamatkapitāls- (% no ienākuma uz vienu iedzīvotāju) naudas līdzekļi kas noguldīti bankā, vai notariāli apstiprināti pirms reģistrācijas;
 - ✓ Reformas – tiek iedalītas divās daļās, tās kuras palīdz uzņēmumiem un tās kuras rada grūtības uzņēmējiem.¹⁴
- Būvniecības atļaujas:
 - ✓ Procedūras – procedūru skaits, lai legāli uzbūvētu noliktavu, kas iekļauj visu dokumentu iesniegšanu, un atļauju ieņemšanu, kā arī ūdens un kanalizācijas pieslēgums;
 - ✓ Laiks- (kalendārās dienās), procedūra, skaitās izpildīta, kad gala dokumenti ir saņemti;

Economics and Commerce Volume 14 Issue 8 Version 1.0, 11-22, pieejams:

https://globaljournals.org/GJMBR_Volume14/2-The-Impact-of-Business-Environment.pdf, skatīts 14.02.2017

¹⁴ The World Bank, Starting a Business Methodology, pieejams:

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/Starting-a-Business> skatīts 16.02.2017

- ✓ Izmaksas- (% no noliktavas vērtības) izmaksas, kas nepieciešamas katras procedūras veikšanai. Tikai oficiālie maksājumi, bez kukuļiem;¹⁵
- Elektroenerģijas pieslēgums:
 - ✓ Procedūras – elektrības pieslēguma iegūšanai, ar nepieciešamajiem paziņojumiem un pārbaudēm, līdz līguma pieslēgšanai ar piegādātāju, (skaits);
 - ✓ Laiks-(kalendārās dienas), kas nepieciešams katras procedūras izpildei;
 - ✓ Izmaksas-(% no ienākuma uz vienu iedzīvotāju), izmaksas, lai izpildītu katru procedūru, iekļaujot pievienotās vērtības nodokli;
 - ✓ Uzticamība piegādātājam un tarifu caurspīdība indekss- (0-8 jo lielāks, jo labāk), tajā iekļauj elektrības pārrāvumu biežumu un ilgumu, ierīces strāvas zudumu uzskaitē, ierīces strāvas atjaunošanai, tarifu caurspīdība un pieejamība;
 - ✓ Elektroenerģijas cena- (centi par kilovatstundu), tiek balstīta uz vidējo noliktavas mēneša rēķinu.¹⁶
- Nekustamā īpašuma reģistrācija:
 - ✓ Procedūras- (skaits), procedūras, kas nepieciešamas, lai nodotu nekustamo īpašumu un to reģistrētu;
 - ✓ Laiks- (kalendārās dienas), nepieciešamais laiks katras procedūras izpildei;
 - ✓ Izmaksas- (% no īpašuma vērtības), lai izpildītu katru procedūru, bez Pievienotās vērtības nodokļa vai Kapitāla pieauguma nodokļa.¹⁷
- Kredītu reģistrs:
 - ✓ Likumu spēka indekss- (0-12), jo augstāks, jo labāk. Tiek apskatītas kredīta devēja un ņēmēja tiesības un aizsardzība, kreditoru aizsardzība caur bankrota likumiem;
 - ✓ Padziļināts kredīta informācijas indekss- (0-8) jo lielāks, jo labāk. Informācija par kredītiem, izplatīta no kredītu biroja un kredītu reģistriem;
 - ✓ Kredītbiroju segums- (% no pieaugušajiem), uzņēmumi un privātpersonas, kas ievietotas lielākajā kredītbirojā;
 - ✓ Kredītu reģistra segums- (% no pieaugušajiem), fiziskas un juridiskas personas kas ievietotas kredītu reģistrā.¹⁸

¹⁵The World Bank , Dealing with Construction Permits Methodology, pieejams

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/Dealing-with-Construction-Permits>, skatīts 16.02.2017

¹⁶ The World Bank, Getting Electricity Methodology, pieejams,

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/Getting-Electricity>, skatīts 16.02.2017

¹⁷ The World Bank, Registering Property Methodology, pieejams

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/Registering-Property> skatīts 16.02.2017

- Investoru (mazākuma) tiesību aizsardzība:
 - ✓ Atklātuma indekss- (0-10) jo augstāk, jo labāk. Sastāv no pieciem komponentiem, kas saistīti ar pārskatiem un to apstiprināšanas prasībām;
 - ✓ Direktora atbildības indekss- (0-10) jo augstāks, jo labāk. Ietver mazākuma investoru iespēju sūdzēt tiesā direktoru un saukt pie atbildības, un legālu līdzekļu pieejamība (sodi, zaudējumi, ieslodzījums);
 - ✓ „Akcionāru uzvalka indekss”- (0-10) jo lielāks, jo labāk. Mēra pieejamību iekšējiem korporatīvajiem dokumentiem, izmēģinājuma laikā gūtos pierādījumus, juridisko izdevumu sadalījumu;
 - ✓ Interesu konflikta regulēšanas indekss- (0-10) jo augstāks, jo labāk. Vienkāršs vidējais, kas sastāv no atklātuma, direktora atbildības un „akcionāru uzvalka ” indeksiem;
 - ✓ Akcionāru tiesību indekss- (0-10) ietver akcionāru tiesības un to lomu galvenajos korporatīva lēmumos;
 - ✓ Īpašumtiesību un kontroles indekss- (0-10) jo augstāk, jo labāk. Vērtē pasākumus akcionāru aizsardzībā no nepamatotas valdes kontroles;
 - ✓ Korporatīva caurspīdības indekss- (0-10) jo augstāk, jo labāk. Korporatīva caurspīdība ar nozīmīgiem īpašniekiem, vadības kompensācijās, ikgadējās sanāksmēs un audits;
 - ✓ Akcionāru vadīšanas indekss- (0-10) jo augstāk, jo labāk. Vienkāršs vidējais, kas ietver akcionāru tiesību, īpašumtiesību un kontroles, un korporatīva caurspīdības indeksus;
 - ✓ Mazākuma investoru aizsardzības indekss- (0-10), jo augstāk, jo labāk. Vienkāršs vidējais no interešu konflikta regulēšanas un akcionāru valdīšanas indeksa.¹⁹
- Nodokļu maksāšana:
 - ✓ Nodokļu maksājumi-(summa gadā), ietver visus nodokļus un ieguldījumus kas ir samaksāti, tai skaitā arī patēriņa nodokļus;
 - ✓ Laiks- (stundas dienā) – informācijas ievākšana un nodokļa aprēķināšana, nodokļu atgriešanas veidlapas aizpildīšana;

¹⁸The World Bank, Getting Credit Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Getting-Credit> skatīts 16.02.2017

¹⁹The World, Bank Protecting Minority Investors Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Protecting-Minority-Investors>, skatīts 16.02.2017

- ✓ Kopējā nodokļu likme- (% no peļņas pirms visiem nodokļiem) Tā ietver, peļņas vai uzņēmuma ienākuma nodoklis, sociālos un darbaspēka nodokļus, kurus maksā nodarbinātājs, īpašuma nodoklis, dividenžu, kapitāla pieauguma nodokli, automašīnu un ceļa nodokļus un citus;
- ✓ Izpildes indekss – kopējais laiks kas vajadzīgs, lai atgrieztu pievienotās vērtības nodokli, laiks kas nepieciešams, lai to saņemtu, laiks, lai izlabotu ienākuma nodokļa kļūdu, laiks uzņēmuma ienākuma nodokļa auditam.²⁰
- Pārrobežu tirdzniecība:
 - ✓ Laiks- (stundas dienā), laiks kādā tiek nokārtotas visas formalitātes ar muitu;
 - ✓ Izmaksas – apdrošināšanas izmaksas, neoficiālie maksājumi, par kuriem netiek izsniegts čeks, tiek izslēgti no izmaksu aprēķināšanas. Izmaksas tiek konvertētas ASV dolāros;
 - ✓ Dokumentu atbilstība – (ietver laiku un izmaksas) par dokumentu atbilstību, kas atbilst dokumentārajām valdības institūciju prasībām. Laiks un izmaksas par dokumentiem arī ietver laiku, kas pavadīts kad dokuments tiek izdots un zīmogots, un, gaidot attiecīgās iestādes izsniegtu sertifikātu;
 - ✓ Robežu atbilstība – (ietver laiku un izmaksas) kas ir asociētas ar atbilstību muitas noteikumiem, kā arī laiks un izmaksas kas saistītas ar nogādāšanu līdz robežai vai ostai. Tiek ietvertas arī izmaksas, kas ir saistītas ar pārbaužu procedūrām no valsts iestādēm;
 - ✓ Vietējie pārvadājumi- (laiks un izmaksas), kas ir saistīts sūtījumu ar iekraušanu un izkraušanu noliktavā, ostā, uz robežas. Biežāk izmantoto transportu starp noliktavu un termināli vai ostu. Satiksmes kavējumi un ceļu policijas pārbaudes, kamēr sūtījums ir maršrutā;
 - ✓ Reformas- (laiks un izmaksas), mēra laiku un izmaksas tirdzniecībai pāri robežām, kas tiek asociētas ar loģistikas procesu, eksportējot vai importējot preces katru gadu.²¹
- Līgumsaistību izpilde
 - ✓ Laiks- (kalendārās dienas), laiks kas ir nepieciešams, lai lietu nodotu tiesai, iegūtu tiesas spriedumu, un sprieduma izpildei;

²⁰ The World Bank, Paying Taxes Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Paying-Taxes>, skatīts 16.02.2017

²¹The World Bank, Trading Across Borders Methodology, pieejams: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Trading-Across-Borders>, skatīts 17.02.2017

- ✓ Izmaksas- (% no prasības), tiek ietverti tiesas izdevumi, sprieduma izdevumi un advokāta izdevumi;
- ✓ Tiesas struktūras un procesa indekss- (0-5) jo augstāks, jo labāk. Mēra pieejamību specializētai tirdzniecības tiesai, vai nodaļai, mazu prasību tiesu pieejamība, kritērijus kā piešķir lietas tiesnešus;
- ✓ Lietu pārvaldības indekss- (0-6) jo lielāks, jo labāk. Likumi, kas nosaka laika standartus tiesas atrisināšanai, izpildes mērīšanas mehānismu pieejamība, elektriskā lietas vadīšanas sistēma tiesnešiem un advokātiem;
- ✓ Tiesas automatizācijas indekss- (0-4) jo lielāks, jo labāk. Mēra iespēju maksāt tiesas izdevumus elektroniski, celt iebildumus un lietu elektroniski, spriedumu publicēšanu;
- ✓ Alternatīvas strīdu šķiršanas indekss- (0-3) jo augstāks, jo labāk. Mēra arbitražu un izvēli uz mediāciju un/vai izlīgšanu;
- ✓ Tiesas procesa kvalitāte- (0-18) jo lielāks, jo labāk. Tiek apkopoti tiesu struktūras un procesu, lietu pārvaldes, tiesu automatizācija, alternatīvie strīdu izskatīšanas indeksi.²²
- Uzņēmējdarbības izbeigšana:^{23 24}
 - ✓ Laiks-(gadi), laiks, kas nepieciešams, lai atgūtu parādu, kalendārajos gados, pieprasījumi uz pagarināšanu tiek ieskaitīti;
 - ✓ Izmaksas- (% no parādnieka īpašuma), tiek ietverti tiesas izdevumi, likvidācijas izmaksas, advokāta izmaksas, izsoļu izmaksas un citas;
 - ✓ Iznākums – vai uzņēmums turpina strādāt, vai tā aktīvi ir pārdoti daļēji;
 - ✓ Atgūšanas likme par nodrošinātiem kreditoriem- (centi par dolāru) – mēra centu pret dolāru atgūšanu no nodrošinātajiem kreditoriem, tagadnes vērtību atgūtajiem parādiem, oficiālās likvidācijas izmaksas, ja pārskaitījumi tiek atlikti, mēbeļu nolietojums tiek ņemts vērā. Iznākums no uzņēmuma (izdzīvoja vai nē) iespaido maksimālo vērtību ko var atgūt;
 - ✓ Tiesvedības uzsākšanas indekss- (0-3) jo lielāks, jo labāk. Indekss ietver iespēju likvidēt vai reorganizēt parādniekus un kreditorus;

²² The World Bank, Enforcing Contracts Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Enforcing-Contracts>, skatīts 17.02.2017

²³The World Bank, Ease of Doing Business in Latvia, pieejams: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/latvia>, skatīts 17.02.2017

²⁴The World Bank, Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/methodology> skatīts 16.02.2017

- ✓ Parādnieku aktīvu pārvaldības indekss- (0-6) jo augstāk, jo labāk. Tiek ietverta kontraktu turpināšana vai noraidīšana maksātnespējas laikā, izvairīšanās no nenovērtētiem un privilģētiem darījumiem;
- ✓ Sanācijas indekss- (0-3) jo augstāk, jo labāk. Ietver sanācijas plāna apstiprināšanu un saturu;
- ✓ Kreditora līdzdalības indekss- (0-4) jo lielāks, jo labāk. Tiek ietverta kreditora līdzdalība un tiesības, likvidācijas un reorganizācijas laikā;
- ✓ Maksātnespējas programmas indekss- (0-16) jo augstāks, jo labāk. indekss apvieno četrus citus indeksus, kā tiesvedības uzsākšanas, parādnieku aktīvu vadības, sanācijas un kreditoru līdzdalības indeksus,²⁵

Tēmas, kas netiek ietvertas Doing Business klasifikācijā:

- Darba tirgus regulēšana:
 - ✓ Nodarbinātība – Tiek apskatītas darba stundas, noalgošana, štatu samazināšana;
 - ✓ Atlaišanas izmaksas- (tiek izteiktas nedēļas algās), tiek ietverti sociālie maksājumi un iepriekšējās paziņošanas izmaksas;
 - ✓ Darba kvalitāte – tiek apskatīti jautājumi kā, vai likums pieļauj dzimumu līdztiesības, vai tiek apmaksāts dzemdību atvaļinājums, tā ilgums, piecu apmaksātu slimības dienu pieejamība, minimālo iemaksu pierodu (mēnešos) bezdarba aizsardzībai,²⁶
- Pārdod valdībai:
 - ✓ Pieejamības un caurspīdības indekss – tiek mērīta piekļuve iespējamo pretendentu informācijai par valsts iepirkuma iespējām;
 - ✓ Piedāvājuma nodrošinājums – ietver kopsumma kas nepieciešama piedāvājuma nodrošinājumam (% no iepirkuma līguma), laika posms kas nepieciešams, lai atgrieztu piedāvājumu (kalendārās dienas);
 - ✓ Maksājumu kavēšanās- (kalendārās dienas), laiks, kas vajadzīgs, lai piegādātājs saņemtu maksājumu, kad faktūra ir iesniegta;
 - ✓ Sūdzību mehānismi – mēra sūdzību mehānismus, kas pieejami piegādātājiem, konkursa procesu pirms piešķiršanas un lēmumu par piešķiršanu.²⁷

²⁵ The World Bank, Resolving Insolvency Methodology, pieejams:

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/Resolving-Insolvency> skatīts 18.02.2017

²⁶The World Bank Labor Market Regulation Methodology, pieejams,

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/Labor-Market-Regulation>, skatīts 18.02.2017

²⁷ The World Bank, Selling to the Government Methodology, pieejams:

<http://www.doingbusiness.org/Methodology/selling-to-the-government>, skatīts 18.02.2017

Autors uzskata, ka indekss ir izveidots pārdomāti un tiek iekļautas lietas, ar kurām jāsasakaras katram, uzņēmumam uzsākot darbību, vai jau strādājot. Pēc autora domām kritērijs kā kredītu reģistrs nav tik svarīgs vairākumam uzņēmumu, jo tas vairāk attiecas uz bankām un citām ar finansēm saistītām institūcijām. Bet tas nenozīmē, ka to nav nepieciešams apskatīt pētījumā, jo, mainoties situācijai un videi, kļūst aktuāli aizvien jauni kritēriji, kas iepriekš netika tik ļoti apskatīti un svarīgi.

Uzņēmējdarbības vidi arī mēra citi pētījumi, piemēram, kā „Global Entrepreneurship Index”, kas mēra uzņēmējdarbības ekosistēmas veselību katrā no 137 valstīm, kas tālāk veido rangu no šīm valstīm, salīdzinot tās vienu pret otru, kas dod iespēju redzēt kā katra valsts, izskatās vietējā un pasaules mērogā.²⁸

Indekss sastāv no 14 pīlāriem, un tie ir;

- jaunuzņēmumu iemaņas;
- cilvēkkapitāls;
- riska pieņemšana;
- tīklošana;
- produktu inovācijas;
- procesu inovācijas;
- riska kapitāls;
- augsta izaugsme;
- internacionalizācija;
- kultūras atbalsts;
- Jaunuzņēmumu iespējas;
- tehnoloģiju nozare;
- konkurence;
- iespēja uztvere.²⁹

Autors uzskata, ka šis pētījums parāda, cik spēcīga uzņēmējdarbības ekosistēma ir katrā valstī, kas dod priekšstatu par situāciju katrā valstī. Autors kā nozīmīgākos faktorus uzskata produktu inovācijas un augstas izaugsmes faktorus, jo bez inovācijām nevar notikt augsta izaugsme, kas ir svarīgi katras valsts ekonomikai.³⁰

²⁸ Global Entrepreneurship Index, pieejams: <https://thegedi.org/global-entrepreneurship-and-development-index/> skatīts 24.02.2017

²⁹ turpat

Vel viens indekss, kas aplūko ar uzņēmējdarbības vidi saistītus jautājumus, ir Globālās konkurētspējas indekss.

Globālais konkurētspējas indekss – balstās uz pasaules valstu salīdzinājumu pēc 12 kritēriju grupām jeb pilāriem, kur tiek mērīti ar uzņēmējdarbību saistīti faktori³¹:

- institūcijas;
- infrastruktūra;
- augstākā izglītība un apmācība;
- makroekonomiskā vide;
- biznesa vides kvalitāte;
- veselība un pamatizglītība;
- tehnoloģiskā gatavība;
- produktu tirgus efektivitāte;
- inovācijas;
- darba tirgus efektivitāte;
- finanšu tirgu attīstība;
- tirgus lielums.³²

Pēc autora domām, šis indekss parāda tās uzņēmējdarbības vides jomas, kas ietekmē uzņēmumus ikdienas darbībā, lai spētu konkurēt ar citu valstu uzņēmumiem, kā arī parāda informāciju investoriem, par to, cik attīstīta ir uzņēmējdarbība un kāds ir potenciālā darbaspēka izglītības un prasmju līmenis, kā arī valsts rūpes par tās iedzīvotājiem.

Pasaulē tiek veikts pētījums par uzņēmējdarbību un nodokļu maksāšanu katrā no pasaules valstīm. Pētījums „Paying Taxes” ir Pasaules bankas un PwC sagatavots ziņojums par nodokļu kas pēta nodokļu maksāšanu pasaulē pielietojot „case study” metodi pētot vietējo uzņēmumu un kas atspoguļo kopējo nodokļu slogu katrā no 190 valstīm.

Pētījumā tiek izmantots viens prototipa uzņēmums katrā no valstīm un katra valsts iesniedz datus un nodokļu aprēķinu par pamatu ņemot prototipa uzņēmuma rezultātus, kas tiek balstīti uz sekojošiem kritērijiem:

- Uzņēmums ir „SIA”;
- Kapitāldaļas 100% apmērā pieder 5 privātpersonām, valsts rezidentiem;

³¹ Latvija zaudē piecas pozīcijas globālajā konkurētspējas indeksā, pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/ekonomika/zinas/latvija-zaude-piecas-pozicijas-globalaja-konkuretspejas-indeksa.a202922/>, skatīts 19.02.2017

³² turpat

- Ražotājs preces pārdod mazumtirdzniecībā, neeksportē, un tam netiek piemērots īpašs nodokļu režīms;
- Tiek nodarbināti 60 darbinieki, no kuriem 12 ir vadītāja pozīcijās un 48 ir strādnieki;
- Uzņēmums pirmo darbības gadu ir strādājis ar zaudējumiem;
- Uzņēmuma bruto peļņa ir 20%;
- Otrajā gadā 50% no uzņēmuma peļņas tiek izmaksāti dividendēs;
- Uzņēmuma ienākumu uz izmaksu apmērs katrā valstī balstās uz noteiktiem pieņēmumiem, kas ir vienādi visās valstīs, tos piesaistot ar valstī noteikto ienākumu uz 1 iedzīvotāju.³³

Pētījumā kopējais nodokļu slogs tiek aprēķināts, kā prototipa uzņēmuma nodokļu izdevumu īpatsvars attiecībā pret peļņu, kas nav tas pats, kas ir likumā noteiktās likmes vai to summa.

Uzņēmējdarbības vidi ietekmē arī ēnu ekonomikas lielums, kas rada negodīgu konkurenci un pasliktina uzņēmējdarbības vidi, kā arī pasliktina investīciju piesaisti.

1.3 Ēnu ekonomika

Ēnu ekonomika ir ienākumi, par kuriem netiek maksāti nodokļi un kas neparādās oficiālajā statistikā, kā arī legāla vai nelegāla preču un pakalpojumu ražošana, kas tiek slēpta no valsts uzraugošajām institūcijām, ar mērķi, lai izvairītos no nodokļu nomaksas, un regulējošo prasību ievērošanas (minimālā darba alga, drošības prasības, nostrādāto darba stundu skaits).³⁴

Ēnu ekonomika rada nevienlīdzīgu konkurenci, kropļo tirgu un iespēja pelnīt vairāk ir katra indivīda motivācija, kāpēc tas kļūst iesaistīts ēnu ekonomikā un izvairās no nodokļu maksāšanas.³⁵

Autors piekrīt šim izteikumam, jo katra cilvēka un uzņēmuma mērķis ir nopelnīt un iegūt vairāk, kas ir ļoti liela motivācija samazināt nodokļos maksājamo summu vai nemaksāt vispār.

³³ Plašāks PwC skaidrojums par pētījuma metodoloģiju un tā izmantošanas ierobežojumiem, pieejams: <http://www.pwc.com/lv/lv/images/paying-taxes-2016-skaidrojums.pdf>, skatīts 23.05.2017

³⁴ Dimiņa, I., (2017) Ēnu ekonomika, pieejams: http://www.pwc.com/lv/lv/news/enu_ekonomika.html, skatīts 20.02.2017

³⁵ Pichardt, M., Prinz, A., (2012) *Tax Evasion and the Shadow Economy*, Cheltenham, UK, Edward Elgar Pub. Pieejams: <http://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781781006740/>, skatīts 22.02.2017

Ēnu ekonomikā ražo preces un pakalpojumus, ko legālajā ekonomikā nebūtu, iespējams izdarīt. Pēc autora domām tās varētu būt narkotikas un ieroči, ko legālajā ekonomikā nav iespējams piedāvāt un realizēt.

Nauda ko nopelna ēnu ekonomikā tiek tērēta legālajā ekonomikā, tādējādi dodot pienesumu IKP. Autors uzskata, ka kaut tā ir neoficiāla ekonomika un nodokļi netiek nomaksāti, tā tomēr tiek tērēta par precēm un pakalpojumiem, kas atrodas legālajā ekonomikā, no kā valsts iegūst ieņēmumus, piemēram, caur pievienotās vērtības nodokli.

Ēnu ekonomikas noteikšanā un aprēķināšanā izmanto tiešās metodes (aptaujas, anketas) un netiešās metodes. Pielietojot dažādas metodes, tiek iegūti krasi dažādi rezultāti, kas var būt pilnīgā pretrunā ar iepriekš iegūtajiem, un norādīt atšķirīgas tendences.

Lielais nodokļu slogs darbam tiek uzskatīts par iemeslu, kāpēc Rietumeiropas valstīs ēnu ekonomikas rādītājs ir augstāks nekā ASV.³⁶

Autors piekrīt šim izteikumam daļēji, jo ja nodokļos samaksātā nauda no valsts puses dod labumu to maksātājam, tad tas būs motivētāks izvairīties no ēnu ekonomikas darbībām, bet, ja nodokļu slogs ir liels un darbinieks saņem mazu algu, tad visticamāk tas iesaistīsies ar ēnu ekonomiku saistītās darbībās.

Galvenie cēloņi, kas nosaka ēnu ekonomikas un izvairīšanās no nodokļu maksāšanas lielumu:

- Nodokļu un sociālo iemaksu slogs – jo lielāks ir slogs, jo lielāka ir izvairīšanās no nodokļu maksāšanas un ēnu ekonomika;
- Noteikumu intensitāte – jo augstāka, jo lielāka ir izvairīšanās no nodokļu nomaksas un ēnu ekonomika;
- Publiskā sektora pakalpojumi – jo mazāk, jo lielāka izvairīšanās no nodokļu nomaksas;
- Nodokļu nomaksas morāle (morālais pienākums maksāt nodokļus) – jo zemāka, jo lielāka izvairīšanās no nodokļu maksāšanas;
- Valsts iestāžu kvalitāte – korupcija tiek attiecināta uz lielākām ēnu ekonomikas aktivitātēm, kamēr labi likumi, kas nodrošina īpašumtiesības un līgumu izpildāmība, rada priekšrocības būt oficiālam.³⁷

Autors piekrīt nosauktajiem cēloņiem, kas nosaka ēnu ekonomikas lielumu, jo tie ir izplatītākie iemesli arī kāpēc notiek izvairīšanās no nodokļu nomaksas, un kā galvenais

³⁶ Dimiņa, I., (2017) Ēnu ekonomika, pieejams:

http://www.pwc.com/lv/lv/news/enu_ekonomika.html, skatīts 20.02.2017

³⁷ Schneider, F.,(2015) *Tax Evasion, Shadow Economy and Corruption in Greece and Other OECD Countries: Some Empirical Facts*, pieejams: <http://www.amcham.gr/wp-content/uploads/2015/taxspeeches/friedrich%20schneider.pdf> skatīts 24.02.2017

iemesls pēc autora domām varētu būt tieši morāle maksāt nodokļus, jo tas ir viss svarīgākais aspekts, un to grūti izmainīt arī, mainot nodokļu slogu vai valsts iestāžu piedāvāto pakalpojumu daudzumu un kvalitāti.

Nodokļu un sociālo apdrošināšanas iemaksu līmenis ir viens no galvenajiem cēloņiem ēnu ekonomikā, jo nodokļi ietekmē darba – atpūtas izvēli un palielina darbaspēka pieplūdumu ēnu ekonomikā. Jo lielāka atšķirība starp kopējām darbaspēka izmaksām oficiālajā ekonomikā un ienākumiem pēc nodokļiem, jo lielāks ir stimuls samazināt nodokļu slogu, strādājot ēnu ekonomikā. Sociālās apdrošināšanas nodokļu līmenis un kopējais nodokļu slogs ir galvenie faktori ēnu ekonomikas lieluma izmaiņām.³⁸

Autors piekrīt iepriekš minētajam, jo liels nodokļu līmenis un kopējais nodokļu slogs darbiniekam un darba devējam, būs lielāka vēlme nemaksāt nodokļus un iesaistīties ēnu ekonomikā.

Labāki publiskie pakalpojumi var samazināt ēnu ekonomikas aktivitāti. Ēnu ekonomikā palielinoties, tas noved pie valdības ieņēmumu samazināšanās, kas atkal tālāk noved pie publisko pakalpojumu kvalitātes samazināšanās un to piedāvātā apmēra. Gala rezultātā, tas var novest pie nodokļu likmju palielināšanas uzņēmumiem un privātpersonām, oficiālajā sektorā valdībai mēģinot palielināt ieņēmumus, kas noved pie vel spēcīgākiem stimuliem iesaistīties ēnu ekonomikā. Pastāv iespēja attīstīties apburtajam lokam, jo ar augstām nodokļu likmēm palielinās ēnu ekonomika, kas samazina nodokļu ieņēmumus un publisko pakalpojumu kvalitāti, kas noved pie augstākām nodokļu likmēm, kas veicina ēnu ekonomikas palielināšanos. Ir iespēja apburtajam lokam attīstīties pretējā virzienā, ja tiek īstenota pareiza politika.³⁹

Autors piekrīt, ka, palielinoties ēnu ekonomikā, samazinās nodokļos iemaksātie līdzekļi, kā rezultātā tiek celti nodokļi, kas motivē arvien vairāk cilvēkiem iesaistīties ēnu ekonomikā un nemaksāt nodokļus, kas atkal samazina nodokļu ieņēmumus un liek celt nodokļu. Rodas apburtais loks, un nebeidzami var tikt palielināti nodokļi, lai tas nenotiktu, jāizstrādā tāda nodokļu politika, un nosacījumi, kas motivētu cilvēkiem atkal iet legālajā ekonomikā un maksāt nodokļus.

Mazāka ēnu ekonomika notiek valstīs ar lielākiem nodokļu ieņēmumiem, kas tiek īstenots ar zemākām nodokļu likmēm, mazāk normatīviem aktiem un kukuļošanas.

³⁸ Schneider, F & WILLIAMS C.,(2013) *The Shadow Economy*, The Institute of Economic Affairs, Great Britain, 186p, pieejams: <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/IEA%20Shadow%20Economy%20web%20rev%207.6.13.pdf>, skatīts 22.02.2017

³⁹turpat

Autors piekrīt, ka mazāka ēnu ekonomika ir valstīs ar zemākiem nodokļiem un tajās ir mazāk kukuļošanas, bet nodokļu nomaksu arī nosaka tas, kādas sankcijas tiek piemērotas un īstenotas, ja nemaksā nodokļus un darbojas ēnu ekonomikā.

Sabiedrisko pakalpojumu kvalitāte arī spēlē nozīmīgu lomu, nosakot ēnu ekonomikas apmēru.⁴⁰

Autors piekrīt, ka sabiedrisko pakalpojumu kvalitātei un daudzumam ir liela ietekme uz motivāciju un vēlmi maksāt nodokļus, jo tad cilvēks jūt, kur paliek viņa nodokļos samaksātā nauda un redz jēgu maksāt nodokļus par to dabūjot pretī, piemēram, kvalitatīvu veselības aprūpi.

Līdz 2020. gadam OECD prognozē, ka ēnu ekonomika nodarbinās divas trešdaļas no pasaules darbiniekiem⁴¹

Autors nepiekrīt šādai prognozei, jo uzskata, ka tiek veiktas reformas un pielietoti jauni paņēmieni cīņai ar ēnu ekonomiku, kā arī valstis savā starpā slēdz līgumus par sadarbību un ēnu ekonomikas mazināšanu.

Ēnu ekonomika ir saistīta ar ekonomiskās attīstības līmeni – valstīs ar augstiem ienākumiem ir mazāk neformālu sektoru.⁴²

Autors piekrīt šādam apgalvojumam, jo cilvēks ar maziem ienākumiem būs motivētāks izvairīties no nodokļu nomaksas. Ja valstī ir laba ekonomiskā situācija, arī ir mazāka vēlme iesaistīties ēnu ekonomikā.

Palielinoties interneta un tehnoloģiju pieejamībai, paliek vieglāk un ērtāk veikt darījumus interneta vidē, kas dod arī anonimitāti gan pircējam, gan pārdevējam. Tiešsaistes darījumus ir ļoti grūti izsekot un kontrolēt valdības uzraugošajām iestādēm, kas to padara par pievilcīgu vidi ēnu ekonomikai, kas strauji palielinās, līdz ar pieaugošo lietotāju skaitu un tehnoloģiju attīstību.

⁴⁰ Schneider, F & WILLIAMS C.,(2013) *The Shadow Economy*, The Institute of Economic Affairs, Great Britain, 186p, pieejams: <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/IEA%20Shadow%20Economy%20web%20rev%207.6.13.pdf>, skatīts 22.02.2017

⁴¹Rabinowitz M.,(2011) *Rise of the Shadow Economy: Second Largest Economy in the World*, pieejams: <http://www.forbes.com/sites/benzingainsights/2011/11/07/rise-of-the-shadow-economy-second-largest-economy-in-the-world/#21b5b4c25d38>, skatīts 25.02.2017

⁴²Estrin S.,& Mickiewicz T.,(2010) *Shadow Economy and Entrepreneurial Entry*, pieejams: <http://ftp.iza.org/dp5053.pdf>, skatīts 24.02.2017

2. UZŅĒMĒJDARBĪBAS VIDES SITUĀCIJA LATVIJĀ

Uzņēmējdarbības vides kvalitāte ir viens no priekšnosacījumiem Latvijas tautsaimniecības konkurētspējīgai attīstībai un jaunu uzņēmumu radīšanai un izaugsmei – jo labākus apstākļus valsts spēj radīt uzņēmējiem, jo lielākas investīcijas var sagaidīt tautsaimniecībā un tiek arī radītas jaunas darbavietas un samazināts bezdarbs, kā arī palielinās labklājības līmenis.

Uzņēmēji uzskata, ka Latvijā uzņēmējdarbības vide īpaši nodokļu politikas jomā nav paredzama, kas ir ļoti svarīgs faktors, lai spētu plānot un nākotnē rēķināties ar nodokļu izmaiņām.

2.1 tabula

Uzņēmumu iedalījums pēc to lieluma Latvijā 2016. gadā⁴³

Mikro uzņēmumi	86.2%
Mazie uzņēmumi	11.1%
Vidējie uzņēmumi	2.3%
Lielie uzņēmumi	0.4%

Lielāko daļu (99%) uzņēmumu Latvijā un Pasaulē kā arī Eiropā veido tieši mazie un vidējie uzņēmumi (skatīt 2.1 tabulu), kas ir valstu ekonomiku dzinējspēks, un tajos tiek nodarbināts liels skaits darbaspēka. Pēc autora domām lielais mikrouzņēmumu skaits ir izsakāms ar to, ka tos izmanto nodokļu optimizēšanas nolūkos.

Latvijā tiek veikti šādi pasākumi, lai tiktu uzlabota uzņēmējdarbības vide:

- Likumdošanas sakārtošana;
- Ārvalstu tiešo investīciju piesaiste;
- Eksporta veicināšana;
- Nodokļu jautājumu sakārtošana un pilnveidošana.

⁴³ Ekonomikas ministrija, Uzņēmējdarbības vide, pieejams:https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vid_e_/ skatīts 24.02.2017

2.1 Uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumu analīze Latvijā

Ministru kabinets ir izstrādājis plānu uzņēmējdarbības vides uzlabošanai, kas tiek īstenots saistībā ar nacionālo attīstības plānu 2014-2020, kas ir viens no tā mērķiem.⁴⁴

Tas arī paredz izstrādāt uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumus, kas ir ar mērķi uzlabot vietu Doing Business pētījumā un tie ir:

- Uzņēmējdarbības uzsākšana:
 - Uzņēmumu reģistrēšana tikai tiešsaistē;
 - Kopējo uzņēmuma (SIA) e-reģistrācijas izmaksu mazināšana līdz 100 euro;
 - Uzņēmumu UR arhīvā esošo dokumentu elektronizēšana un atteikšanās no uzņēmumu ģeogrāfiskās lietu piekritības;
 - Meklētāja pieejamība UR mājas lapā, kas ļauj personām pārliecināties par juridiskajā adresē reģistrētajiem uzņēmumiem;
 - Uzņēmumu reģistrā pieejamo pakalpojumu nodrošināšana angļu valodā.
- Būvniecības procesa saskaņošana:
 - Būvniecības procesā nepieciešamās dokumentācijas saskaņošana un saņemšana tikai caur BIS (tiešsaistes pakalpojums);
 - Ielu tirdzniecības atļauju saskaņošanas vienkāršošana sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumu sniegšanai;
 - Klusēšanas piekrišanas principa ieviešana būvniecības ieceres saskaņošanas procesā;
 - Precīzi nodefinēta atbildība būvniecības procesā iesaistītām pusēm;
 - Pilnveidota apdrošināšanas sistēma būvniecībā, lai celtu būvniecības kvalitāti.
- Nekustamā īpašuma reģistrācija:
 - Nekustamā īpašuma reģistrēšanu bez notāra starpniecības komersantiem, kas lieto drošu e-parakstu;
 - Elektronisko paziņojumu sistēmas uzlabošana Zemesgrāmatā.
- Investoru tiesību aizsardzība:
 - SIA pamatkapitāla regulējuma uzlabošana Komerclikumā ar mērķi pilnveidot un modernizēt iespējas SIA komercdarbības formas

⁴⁴ Ekonomikas ministrija, Uzņēmējdarbības vides uzlabošana, pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vid_e/uznemejdarbibas_vids_uzlabosana/, skatīts 02.03.2017

- izmantošanai holdinga kompāniju darbībai, kā arī projektu finansēšanas un investīciju piesaistes projektiem;
- Reorganizācijas procesa vienkāršošana un Komerclikumā noteikto termiņu saīsināšana gadījumā, ja tiek veikta SIA pārveidošana par AS;
 - Normatīvā regulējuma ieviešana Komerclikumā, kas dod tiesības akciju sabiedrībām emitēt priekšrocību akcijas uz noteiktu termiņu;
 - Izmaiņu veikšana attiecībā uz dividenžu ienākuma aizturēšanas regulējumu;
 - Akciju konversijas iespēju atvieglošana, paredzot vienkāršāku mehānismu vienas akciju kategorijas akciju apmaiņai pret akcijām citā sabiedrības akciju kategorijā;
 - UR e-pakalpojuma izstrāde, nodrošinot iespēju UR mājaslapā pārbaudīt juridiskās personas pārstāvju pārstāvības tiesības.
- Grāmatvedība un nodokļi:
 - 0% UIN reinvestētās peļņas modeļa ieviešana Latvijā;
 - 0% birokrātijas modeļa noteikšana nodokļu nomaksā un grāmatvedības uzskaitē;
 - VID konsultatīvo pakalpojumu darbības uzlabošana, nodrošinot profesionālu ne tikai vietējo, bet arī ārvalstu uzņēmumu apkalpošanu un saziņu angļu valodā;
 - Grāmatvedības vešana angļu valodā un citu valūtu lietošana grāmatojumos;
 - Nodokļu deklarācijās un citos pārskatos norādāmās informācijas pārklāšanās novēršana;
 - Vadlīnijas grāmatvedības organizācijas dokumentu sagatavošanai;
 - Atvieglotas kārtības noteikšana rezidenta apliecības – iesnieguma nodokļu atvieglojumu piemērošanai;
 - VID EDS attīstības pasākumu īstenošana;
 - Papīra veida VID izsniegto izziņu aizstāšana ar elektroniski izsniegtajām izziņām, izmantojot tiešsaistes sistēmu naftas produktu limitu uzskaites nodrošināšanai.
 - Pārrobežu tirdzniecība – muita:
 - SKLOIS ieviešana.
 - Līgumsaistību izpilde:
 - Nozīmēto tiesas sēžu monitoringa uzlabošana;

- Tiesvedības datu monitoringa ieviešana, elektroniski saņemot paziņojumus par izmaiņām tiesvedības datos.
- Elektrības pieslēgums:
 - Portāla e-st. Elektronisko dokumentu aprites izstrāde;
 - Kompensācijas mehānisma pārskatīšana elektroenerģijas pārrāvuma gadījumā;
 - Zemes īpašnieku brīdināšanas laika par jauna objekta ierīkošanu vai esošā objekta paplašināšanu mazināšana no 30 dienām uz 15 dienām.
- Uzņēmējdarbības izbeigšana:
 - Datu analizēšana, kas ļautu izdarīt secinājumus par maksātnespējas sistēmas efektivitāti kopumā un izvirzīt priekšlikumus turpmākajām reformām.⁴⁵

Papildus pasākumi, kuru mērķis ir uzņēmējdarbības vides uzlabošana Latvijā.

- Darbinieku nodarbināšana
 - Darba likuma normu pārskatīšanu nodrošinot lielāku elastdrošības principu stiprināšanu darba tiesiskajās attiecībās
- Lietpratīga valsts pārvalde un tās e-pakalpojumi (Samazināts uzņēmēju laiks administratīvo procedūru veikšanai):
 - Konsultē vispirms principa ieviešana valsts pārvaldes un uzņēmējus uzraugošo institūciju darbībā;
 - E-risinājumu stiprināšana publiskajā pārvaldē uzņēmējdarbības aktivitātes veicināšanai, t.sk., uzņēmēju pārrobežu darbībā un ārvalstu eID izmantošana Latvijas e-pakalpojumos;
 - Portāla www.latvija.lv uzņēmējdarbības sadaļas pilnveidošana ar informāciju par uzņēmējiem nepieciešamajām licencēm un atļaujām un citām prasībām pēc „ceļa kartes” principa;
 - Valsts pārvaldes institūciju tiešsaistes pakalpojumu ieviešana portālā www.latvija.lv;
 - E-izziņas sistēmas izmantošanas paplašināšana iepirkumos;
 - Iepirkumu elektroniskas norises sistēmas ieviešana;

⁴⁵ MK rīkojums, Uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumu plāns, pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vid_e/uznemejdarbibas_vides_uzlabosana, skatīts 02.03.2017

- Klusēšanas-piekrišanas principa ieviešana tiesu ekspertu sertifikācijā un resertifikācijā;
- Uz uzņēmējdarbības attīstību vērstas politikas veidošana valsts pārvaldē;
- Atbalsts IKT zināšanu kapacitātes paaugstināšanai MVU, veicinot izaugsmi un inovācijas.⁴⁶

2.2 Latvijas rādītāji dažādos indeksos

2.2.1 tabula

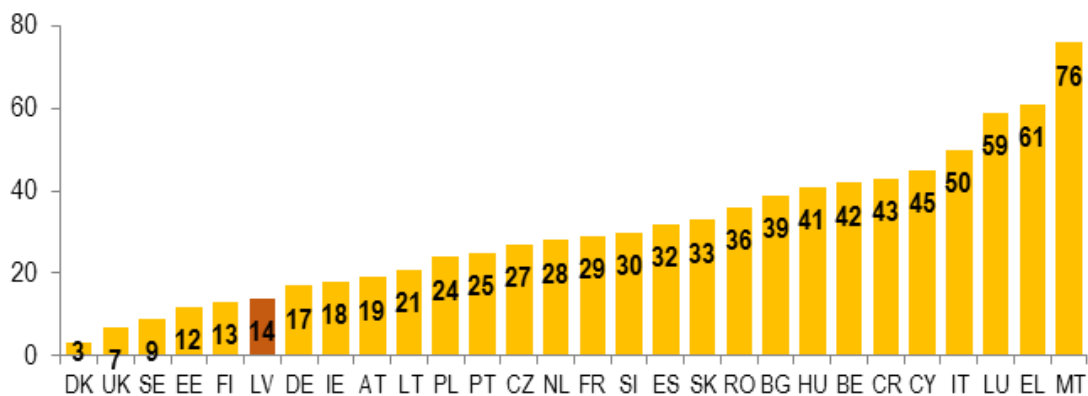
Latvijas salīdzinošie rādītāji Pasaules Bankas pētījumā *Doing Business 2016-2017*⁴⁷

	2016	2017	Izmaiņas
<i>Uzņēmējdarbības uzsākšana</i>	20	22	-2
<i>Būvniecības atļaujas</i>	23	22	-3
<i>Elektroenerģijas pieslēgums</i>	57	42	+15
<i>Nekustamā īpašuma reģistrācija</i>	23	23	0
<i>Kredītu reģistrs</i>	19	7	+12
<i>Investoru (mazākuma) tiesību aizsardzība</i>	40	42	-2
<i>Nodokļu maksāšana</i>	16	15	+1
<i>Pārrobežu tirdzniecība</i>	25	25	0
<i>Līgumsaistību izpilde</i>	23	23	0
<i>Uzņēmējdarbības izbeigšana</i>	43	44	-1

Latvija kopumā atrodas 14. vietā no 189 valstīm kā varam novērot 2.2.1 tabulā, kas ir diezgan augsts vērtējums. Lielākās izmaiņas ir notikušas saistībā ar elektroenerģijas pieslēgšanu un kredītu reģistru, kur ir novērojams liels pieaugums, negatīvas izmaiņas ir notikušas ar uzņēmējdarbības uzsākšanā, būvniecības atļaujās, kā arī saistībā ar investoru tiesību aizsardzību.

⁴⁶ Ekonomikas ministrija, Uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumu plāns, pieejams, https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vidu_znemejdarbibas_vidu_uzlabosana/, skatīts 01.03.2017

⁴⁷ turpat

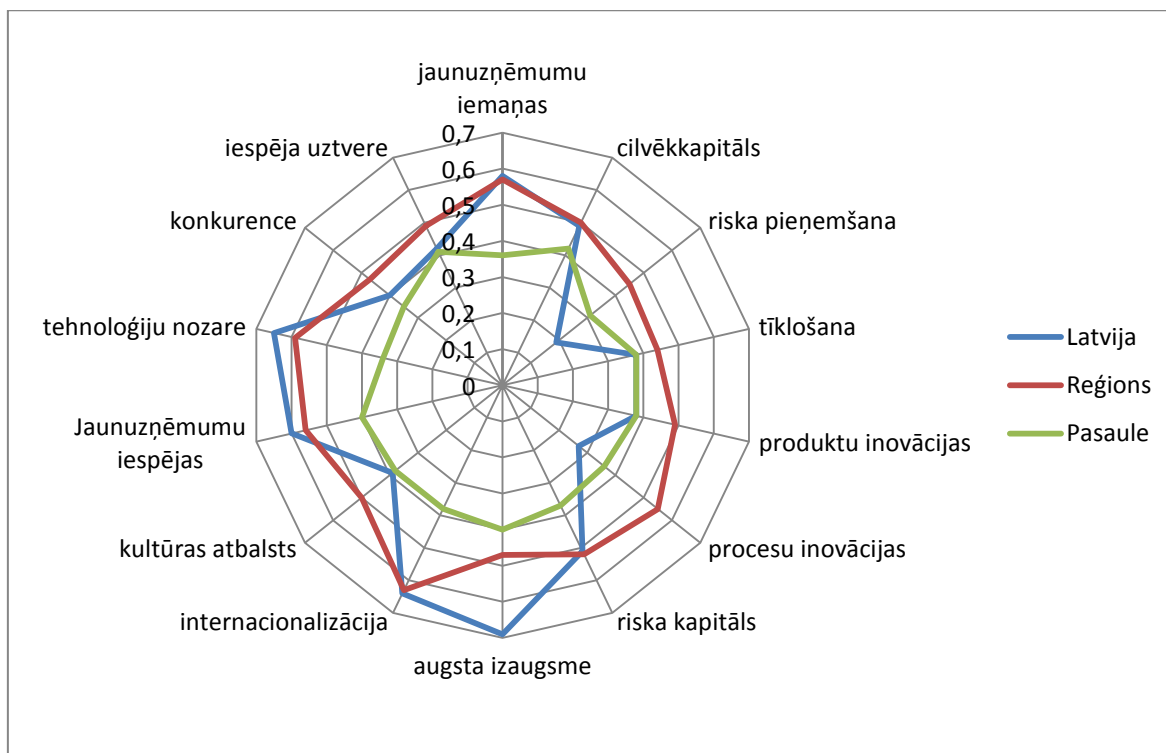

2.2.1 attēls. Katras ES valsts vieta Doing business pētījumā 2017. gadā⁴⁸

Starp Eiropas Savienības valstīm Latvija ieņem 6. vietu šajā pētījumā (skatīt 2.2.1 attēlu), kas ir ļoti labs rādītājs, salīdzinot, ar kaimiņu valstīm, kas atrodas blakus Igaunija ir 4. vietā, bet Lietuva 10. Vietā. Latvija apsteidz tādas lielvalstis, kā Francija, Itālija, kas ir novērtētas krietni zemākās pozīcijās. Pēc autora domām, neskatoties uz to, Latvijā joprojām uzņēmējdarbības vide ir ļoti zemā līmenī, šis pētījums atspoguļo tikai vietu un situāciju, kas ir teorētiski, nevis kā faktiski tas notiek realitātē un par ko sūdzas uzņēmēji.

Global Entrepreneurship Index – Latvija šajā indeksā ieņem 38. vietu pasaulē, un 23. vietu reģionā, savukārt Lietuva ieņem 28. vietu, bet Igaunija 23 vietu pasaulē šā indeksa novērtējumā. Kā redzams, mūsu kaimiņvalstis ir krietni augstākās pozīcijās, nekā Latvija, kas norāda, ka Latvijai vēl, ir kur augt un daudz iespēju uzlabot uzņēmējdarbības ekosistēmu.

⁴⁸ Ekonomikas ministrija, Uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumu plāns, pieejams, https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vidu_znemejdarbibas_vidu_uzlabosana/, skatīts 01.03.2017

2.2.2 attēls. Latvijas rādītāji GEI indeksā 2017. gadā⁴⁹

Kā varam novērot 2.2.2 attēlā, tad Latvijas iedzīvotājiem mazāk patīk riskēt, nekā pasaulē vai reģionā, kur salīdzinoši šis rādītājs ir augstāks. Produktu inovācijas un procesu inovācijas ir zem reģiona līmeņa, bet daudz neatpaliek no pasaules rādītājiem. Salīdzinot ar rādītājiem reģionā, Latvijai vēl ir daudz lietas, ko nepieciešams uzlabot, lai tā būtu konkurētspējīgāka reģionā, bet salīdzinot ar pasaules rādītājiem, Latvija neizskatās sliktā pozīcijā, kaut arī atrodas 38. vietā pasaulē.

Salīdzinot šos abus indeksus, var secināt, ka Doing Business pētījumā tā izskatās krietni labāk, bet, salīdzinot Baltijas valstu starpā, tā ieņem pēdējo vietu abos šajos indeksos, kas liecina, ka kaimiņvalstīs ir sakārtotāka un konkurētspējīgāka uzņēmējdarbības vide un Latvijai ir jāīsteno daudzas reformas, kā arī jāievieš paredzama un saprotamu nodokļu politika un jāsamazina birokrātijas slogs, lai varētu pilnvērtīgi konkurēt ar kaimiņvalstīm un arī ar citām pasaules valstīm.

Pasaules ekonomikas foruma “Globālās konkurētspējas indeksa ziņojumā 2016.-2017. Gadam” Latvija ierindota 49. vietā no 138 pasaules ekonomikām. Latvija zaudēja 5 pozīcijas un aizvien vairāk atpaliek no Lietuvas un Igaunijas. Lietuva ir attiecīgi ierindota 35., bet

⁴⁹ GEDI, Latvia, pieejams: <https://thegedi.org/countries/latvia> skatīts 04.03.2017

Igaunija 30. vietā. Līderu pozīcijās atrodas Šveice, kas ieņem 1. vietu, tai seko Singapūra un ASV.⁵⁰

2.2.3 attēls. Globālās konkurētspējas indekss 2016.-2017. gads.⁵¹

Visaugstāko novērtējumu Latvija ir saņēmusi par makroekonomisko vidi (skatīt 2.2.3 attēlu), kas ierindota 24. vietā, bet darba tirgus efektivitāte ieņem 34. vietu, kas ir kritums no 25. vietas pērn. Nodokļu sistēmas spēja motivēt strādājošos - 114. vieta pasaulē, kas ir viena no zemākajām vietām.⁵²

Pēc autora domām ar šo rādītāju tiek arī parādīts kāpēc Latvijā ir liela ēnu ekonomika, jo nodokļu sistēma nemotivē strādājošos.

Šā pētījuma ietvaros ir iezīmēti problemātiskākie faktori uzņēmējdarbībai, veicot aptauju katrā valstī, rezultāti ir sakārtoti no svarīgākā uz mazāksvarīgu, kas ir:

1. Nodokļu likmes;
2. Neefektīva valdības birokrātija;

⁵⁰Latvija zaudē piecas pozīcijas globālajā konkurētspējas indeksā, pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/ekonomika/zinas/latvija-zaude-piecas-pozicijas-globalaja-konkuretspejas-indeksa.a202922/> skatīts 29.02.2017

⁵¹ Autora veidots pēc, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/country-profiles/#economy=LVA>, skatīts 29.02.2017

⁵² turpat

3. Nodokļu regulēšana;
4. Piekļuve finansējumam;
5. Politiskā nestabilitāte;
6. Korupcija;
7. Nepietiekami izglītots darbaspēks;
8. Nepietiekama kapacitāte ieviest jauninājumus;
9. Slikta darba ētika valsts darbaspēkam;
10. Infrastruktūras nepietiekamība;
11. Valdības nestabilitāte;
12. Ierobežojoši darba noteikumi;
13. Inflācija;
14. Slikta publiskā veselība;
15. Noziegumi un zādzības;
16. Ārvalstu valūtas noteikumi.⁵³

Kā varam novērot, tad visvairāk uzņēmēji ir neapmierināti ar nodokļu likmēm, birokrātijas slogu un politisko nestabilitāti, kas ļoti tiešā veidā iespaido uzņēmumu ikdienas darbību un attīstību nākotnē un to konkurētspēju.

Pēc autora domām, šī aptauja parāda to ka situācija ar nodokļiem un valdības stabilitāti, un korupciju ir ļoti sliktā stāvoklī, un valdībai vajadzētu izstrādāt pārdomātu un paredzamu nodokļu politiku, lai uzlabotu uzņēmējdarbības vidi un konkurētspēju ar citām pasaules valstīm un mazinātu ēnu ekonomiku.

Apkopojot pētījumos iegūtos rezultātus, pēc autora domām var secināt, ka visos aplūkotajos pētījumos Latvija atpaliek no savām kaimiņvalstīm Lietuvas un Igaunijas, kas ir krietni augstākās pozīcijās un augstāk novērtētas. Kaimiņvalstu labāks sniegums pētījumos norāda uz to, ka Latvijai ir nepieciešamas daudzas reformas, lai tiktu sakārtota uzņēmējdarbības vide, un lai sekmīgi varētu piesaistīt investorus. Latvijā ir ļoti sliktā stāvoklī ar maksātspēja un tiesu vara kā tāda, kā arī nodokļu politika neveicina maksāt nodokļus, un tas attiecīgi palielina ēnu ekonomiku, jo arī valsts sniegtie pakalpojumi ir ierobežotas pieejamības, kas vel vairāk motivē iesaistīties ēnu ekonomikā un šā iemesla dēļ arī samazinās nodokļos iekasētā nauda. Uzņēmēju negatīvo nostāju pret valdības īstenoto politiku jau varēja novērot līdz ar uzņēmuma transporta nodokļa ieviešanu, kad uzņēmēji savu autoparku pārreģistrēja uz sevi kā fizisku personu, vai arī automašīnas reģistrēja Lietuvā un Igaunijā, kur

⁵³ Global Competitiveness Index 2016-2017 edition, pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/country-profiles/#economy=LVA> skatīts 01.03.2017

bija labāka nodokļu politika attiecībā uz uzņēmumu automašīnām. Tālāk tika pieņemti vel vairāki likumu grozījumi, kas lika lielam uzņēmumiem pārcelt ražošanu no Latvijas uz kaimiņvalstīm, kur uzņēmējdarbības vide un nodokļu politika bija krietni pretimnākošāka uzņēmējiem, un citi uzņēmumi arī sāka apsvērt šādu domu. Latvijas valdībai vajadzētu ieklausīties uzņēmēju ierosinājumos un viedokļos, kā arī ņemt vērā pētījumos gūtās atziņas, kas ļautu uzlabot uzņēmējdarbības vidi Latvijā.

2.3 Nodokļu situācija Latvijā pētījums „Paying Taxes 2016”

2.3.1. tabula

Latvija salīdzinājumā ar 32 ES/EBTA valstīm 2016. gads⁵⁴

Vieta	Valsts	Kopējā nodokļu likme	UIN	Darbspēka nodoklis	Pārējie
1.	Horvātija	20.0	-	18.8	1.2
4.	Dānija	24.5	18.7	3.0	2.8
12.	Latvija	35.9	6.3	26.6	3.0
13.	Somija	37.9	11.8	24.8	1.3
15.	Polija	40.3	14.5	24.8	1.0
21.	Lietuva	42.6	5.9	35.2	1.5
25.	Igaunija	49.4	8.4	39.0	2.0
32.	Francija	62.7	0.5	53.5	8.7

Aplūkojot 2.3.1 tabulu, salīdzinot ar pārējām valstīm, Latvijā ir salīdzinoši zema UIN likme, kā arī vidēji augsti darbspēka nodokļi. Latvijā uzņēmēji sūdzas par nodokļu slogu, bet, to salīdzinot ar citām valstīm, var secināt, ka tas ir viens no zemākajiem, kas ir 35,9 %, bet, piemēram, kaimiņvalstīs Lietuvā tas attiecīgi ir 42,6%, bet Igaunijā 49,4%.⁵⁵ No tā var secināt, ka Latvijā nodokļu slogs ir viens no zemākajiem Baltijas valstīs.

Nopietnāks drauds uzņēmējiem ir ēnu ekonomika, jo tā rada papildus slogu godīgajiem uzņēmējiem un viedo negodīgu konkurenci.

⁵⁴Kopējā nodokļu likme uzņēmējiem Latvijā ir zemākā Baltijas valstīs, pieejams: <http://www.pwc.com/lv/lv/news/payingtaxes2016.html>, skatīts 28.02.2017

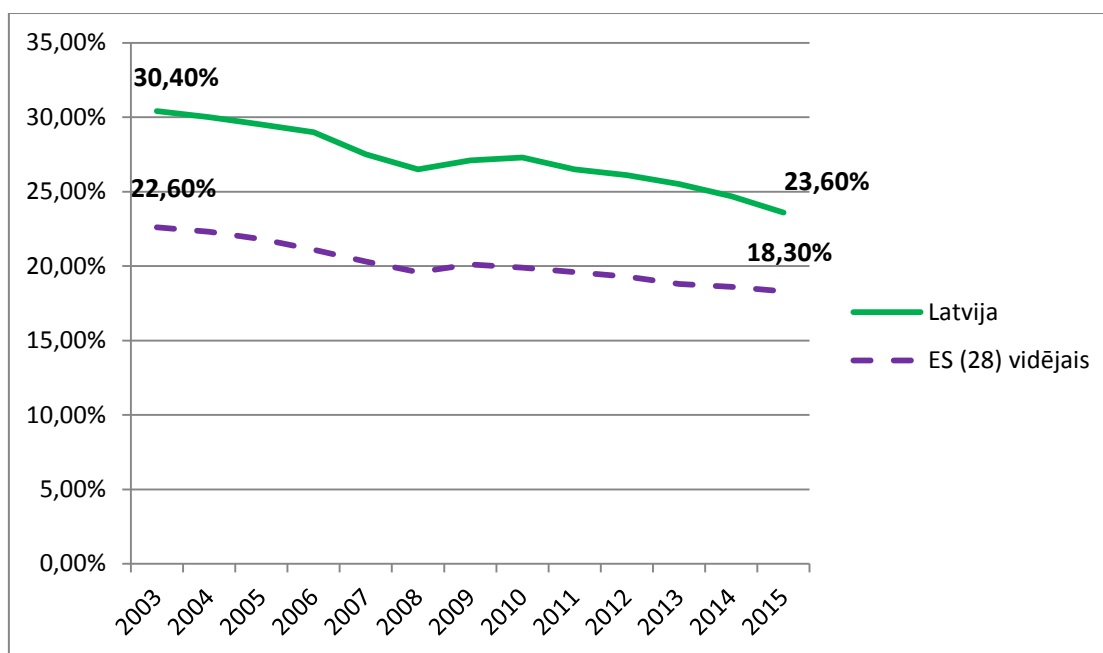
⁵⁵ turpat

Nodokļu maksājumu skaits Latvijā ir viens no mazākajiem pasaulē, kas atvieglo uzņēmēju ikdienu, un tā ierindojas 3. vietā pasaulē.

Nodokļi ir tas faktors, dēļ kā iesaistās cilvēki ēnu ekonomikā Latvijā, un tā ir liela problēma Latvijas valdībai cīnīties ar to un samazināt. Arī valsts pakalpojumu kvalitāte un daudzums liek daudziem iedzīvotājiem iesaistīties ēnu ekonomikā, jo viņi neredz atdevi no samaksātajiem nodokļiem, piemēram, veselības aprūpes formā.

3. ĒNU EKONOMIKA LATVIJĀ

Ēnu ekonomika ir viens no mūsdienu lielākajiem izaicinājumiem valstu valdībām, jo tā rada zaudējumus iekasēto nodokļu veidā, kā arī kropļo konkurenci. Latvijas valdība ir īstenojusi reformas, un tiek plānotas arī nākamās, kas mazinās ēnu ekonomiku, kā arī pēdējos gados ir palielinājusies kontrole no valsts uzraugošajām institūcijām, cenšoties apkarot ēnu ekonomiku. Valdība arī šobrīd cenšas izstrādāt paredzamu nodokļu politiku, lai uzņēmēji var laicīgi rēķināties ar gaidāmajām izmaiņām. Svarīgi ir pieminēt arī to ka valdība un uzņēmēji veido dialogu, kas veicina abu pušu viedokļu apmaiņu un kvalitatīvu lēmumu pieņemšanu un efektīvu metožu ieviešanu cīņā pret ēnu ekonomiku, jo uzņēmumi, kas darbojas legālajā ekonomikā cieš zaudējumus, jo tie uzņēmumi, kas darbojas ēnu ekonomikā var piedāvāt zemāku cenu, tādejādi kropļojot konkurenci.

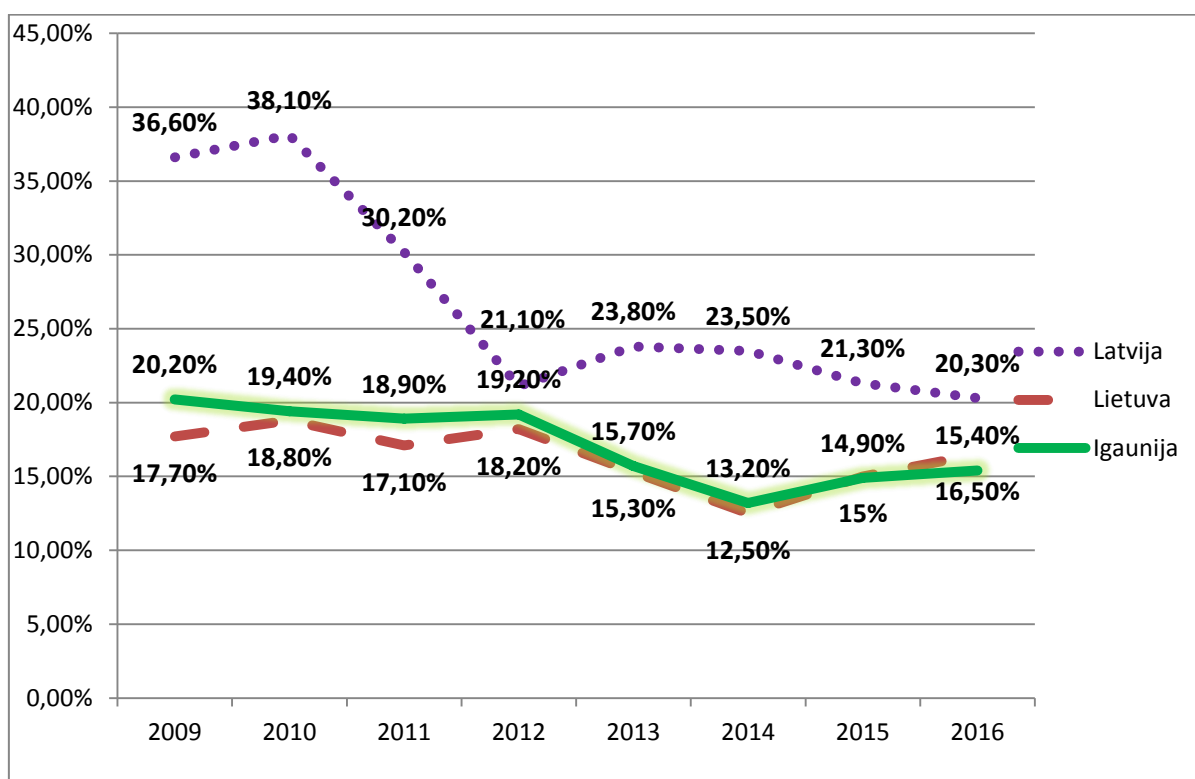

3.1 attēls Ēnu ekonomikas lielums no 2003.-2015. gadam pēc MIMIC metodes, (% no IKP)⁵⁶

Latvijā 2003. gadā ēnu ekonomikas lielums bija 30,40% no IKP (skatīt 3.1 attēlu), kas ir salīdzinoši augsts rādītājs, salīdzinot, ar to kāds bija Eiropas Savienības 28 valstu vidējais ēnu ekonomikas rādītājs, kas attiecīgi bija vidēji 22,60% no IKP. Latvijai 12 gadu griezumā ir izdevies ēnu ekonomikas apmēru samazināt par apmēram 7 procentpunktiem no IKP, kas

⁵⁶ Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015, pieejams: <https://knoema.com/SDSE2015/size-and-development-of-the-shadow-economy-of-31-european-and-5-other-oecd-countries-from-2003-to-20?action=download> skatīts 08.03.2017

salīdzinoši, ar ES vidējā rādītāja samazināšanās tempu ir diezgan liels samazinājums. Kopumā samazināšanās dinamika un tendences ir tādās pašas kā ES 28 valstu vidējam rādītājam. Pēc ekonomikas recesijas iestāšanās pieauga ēnu ekonomikas īpatsvars IKP, gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā kopumā, jo palielinājās nelegālā nodarbinātība un aplokšņu algas, kā arī neuzrādīto ienākumu apjoms, ar mērķi, lai uzņēmums spētu izdzīvot un pārdzīvot ekonomikas krīzi un, atdodot parādus, kas ekonomiskās krīzes apstākļos bija ļoti sarežģīti, kas sekmēja ēnu ekonomikas palielināšanos. Bet jau ap 2011. gadu notika ēnu ekonomikas apjoma samazinājums, sakarā ar ieviestajām reformām cīņā pret to, kas ļāva valstu valdībām gūt lielākus nodokļu ienākumus un mazliet samazināt ēnu ekonomiku, radot ērtāku un vienkāršāku vidi mazajiem uzņēmumiem un veicinot to ienākšanu legālajā ekonomikā un nodokļu nomaksu.

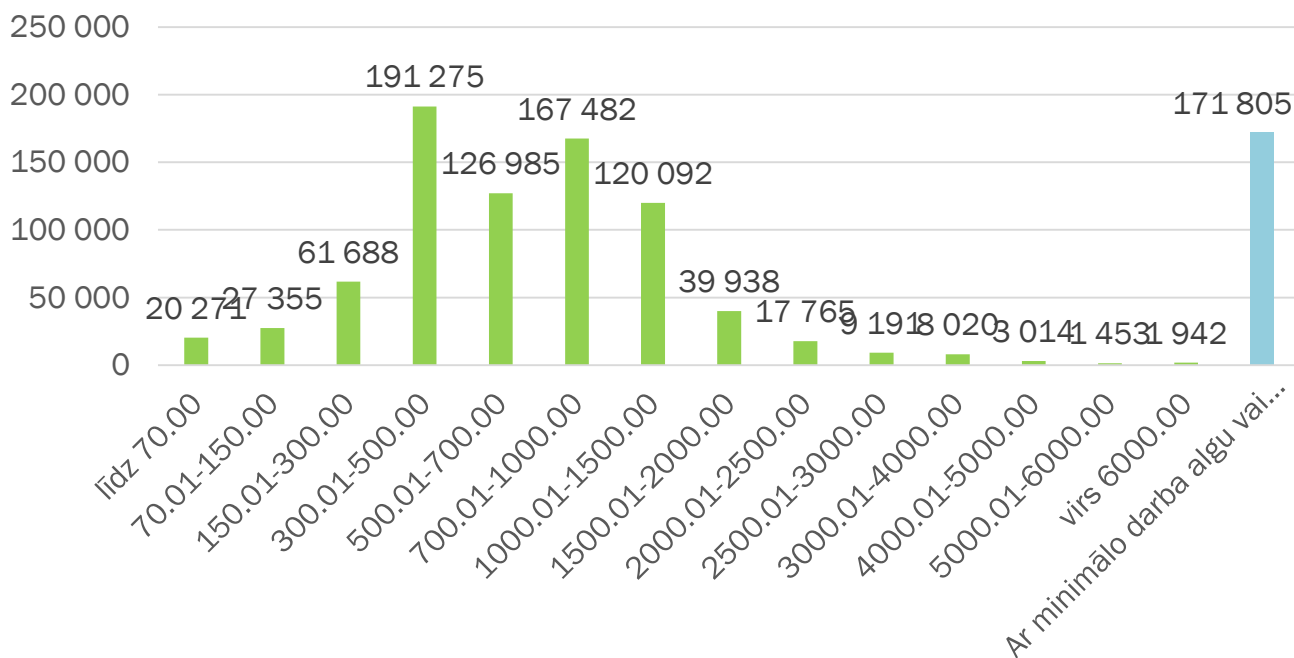
3.2 attēls. Ēnu ekonomikas apjoms Latvijā, Lietuvā un Igaunijā pēc aptauju metodes (%) 2009.–2016. gads⁵⁷

Latvijā pēc ekonomiskās krīzes bija vērojams ēnu ekonomikas kāpums līdz 2010. gadam, (skatīt 3.2 attēlu) un pēc tam sekoja straujš ēnu ekonomikas samazinājums par apmēram 50% ieviesto reformu rezultātā, bet turpmākajos gados atkal nedaudz pieauga. 2015. gadā ēnu ekonomikas līmenis Latvijā bija augstākais Baltijas valstu starpā, kaimiņvalstīm Lietuvai un Igaunijai tas bija apmēram vienādā apmērā ap 15%. Latvijai skatoties visu 6 gadu

⁵⁷ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

griezumā, var novērot to, ka ēnu ekonomikas apmērs visus šos gadus bija lielākais starp Baltijas valstīm, un šā iemesla dēļ Latvijai arī ir grūti piesaistīt ārvalstu tiešās investīcijas, jo ēnu ekonomikas lielums viņus dara bažīgus un atbaida.

Salīdzinot abu metožu rezultātus, var secināt, ka aptaujas metode, kas ir precīzākais instruments, lai novērtētu ēnu ekonomikas lielumu, ir, uzrādījis augstākus rādītājus, pēc ekonomiskās krīzes iestāšanās periodā nekā multiplo rādītāju un multiplo cēloņu (MIMIC) metode, jo tās aprēķini ir salīdzinoši relatīvi, bet šīs metodes priekšrocība ir salīdzinoši nelielās izmaksas. 2015. gadā abas metodes parādīja diezgan tuvus rezultātus un iezīmēja līdzīgas tendences. Aplūkojot šo metožu rezultātu, viens ir noteikti skaidrs, ka pēc to rezultātiem var redzēt, vai ēnu ekonomikas apjoms pieaug vai samazinās un kādas ir tendences. Arī aptaujas metodei ir savi trūkumi, jo cilvēkiem ir tieksme atbildēt to, ko grabētu dzirdēt un kā gribētu, lai ir, bet nevis kā ir patiesībā, bet no otras puses, aptaujājot pašus uzņēmējus, var labāk izprast situāciju un tās nopietnību kā arī apmēru. Uzņēmēji zina situāciju vislabāk un vidi, kurā tie darbojas, un arī par konkurentu ne pārāk godīgajām darbībām, kas kropļo konkurenci, kā arī tie spēj labāk pateikt par kukuļošanas apmēriem un to nozīmi uzņēmuma darbībā un dažādu labumu gūšanā, ko dod kukuļu došana. Latvijas valdība strādā pie likumiem, kas ļaus samazināt ēnu ekonomikas apmērus.

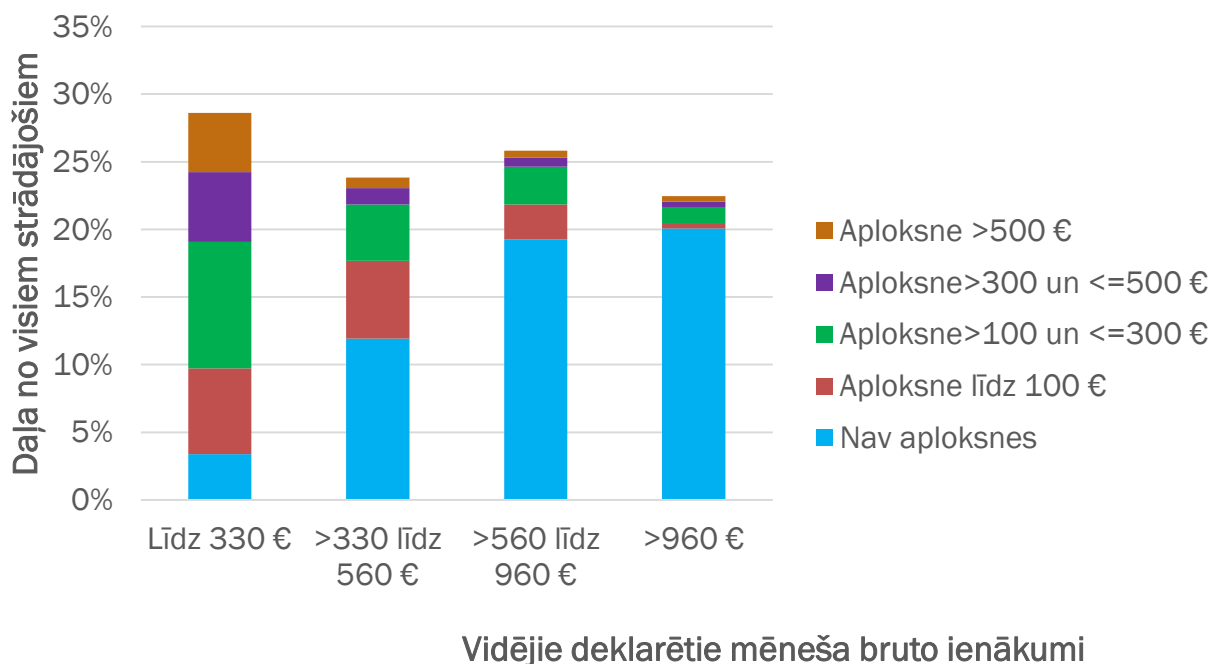

3.3 attēls. Darba ņēmēju skaita sadalījums pēc oficiālajiem darba ienākumiem
2016. gada oktobrī⁵⁸

⁵⁸ Finanšu ministrijas prezentācija: Nodokļu politikas pamatnostādnes 2017.-2021. gadam
[nepublicēts materiāls]

Kā varam redzēt 3.3 attēlā, tad 21,6% strādājošo tiek uzrādīti mēneša darba ienākumi vienādi vai zemāki par minimālo algu, kas norāda uz to, ka oficiāli tiek uzrādīta alga kas ir vienāda ar minimālo algu vai zemāka, bet realitātē šie cilvēki saņem vairāk, bet tas tiek saņemts aploksnē un līdz ar to netiek nomaksāti nodokļi un valsts budžets zaudē ienākumus. Lai ar šādu situāciju varētu cīnīties, ir nepieciešamas nodokļu reformas, kas palīdzētu tieši mazo algu saņēmējiem saņemt vairāk, un valdība to mēģinās risināt ar neapliekamā minimuma celšanu līdz 300 eiro, lai mazo algu saņēmējiem paliek vairāk naudas pēc nodokļu nomaksas, bet ir negodprātīgi uzņēmēji, kas šādā veidā cenšas samazināt izmaksas, kas saistītas ar darbinieku nodarbināšanu. Aplokšņu algas pārsvarā tiek maksātas no noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem, jeb līdzekļiem, par kuriem nav nomaksāti nodokļi un tie oficiāli netiek uzskaitīti grāmatvedībā. Kad oficiāli tiek maksāta minimālā alga vai zem tās, ir ļoti liela problēma, jo šajā sektorā ir lielākā varbūtība būt lielākajai ēnu ekonomikai, ar to ir arī grūti cīnīties un kontrolēt, jo oficiāli visi dokumenti atbilst likumam un tiek nomaksāti nosacīti kaut kādi nodokļi. Šāda pieeja algu maksāšanā ir izplatītāka laukos, jo uzņēmumiem tur ir lielākas grūtības darboties, kā arī laukos ir salīdzinoši zemāks algu līmenis, nekā lielākajās Latvijas pilsētās, kā arī ir gandrīz neiespējami konstatēt to ka tiek maksāta alga aploksnē, ja darbiniekam pat nav darba līguma.

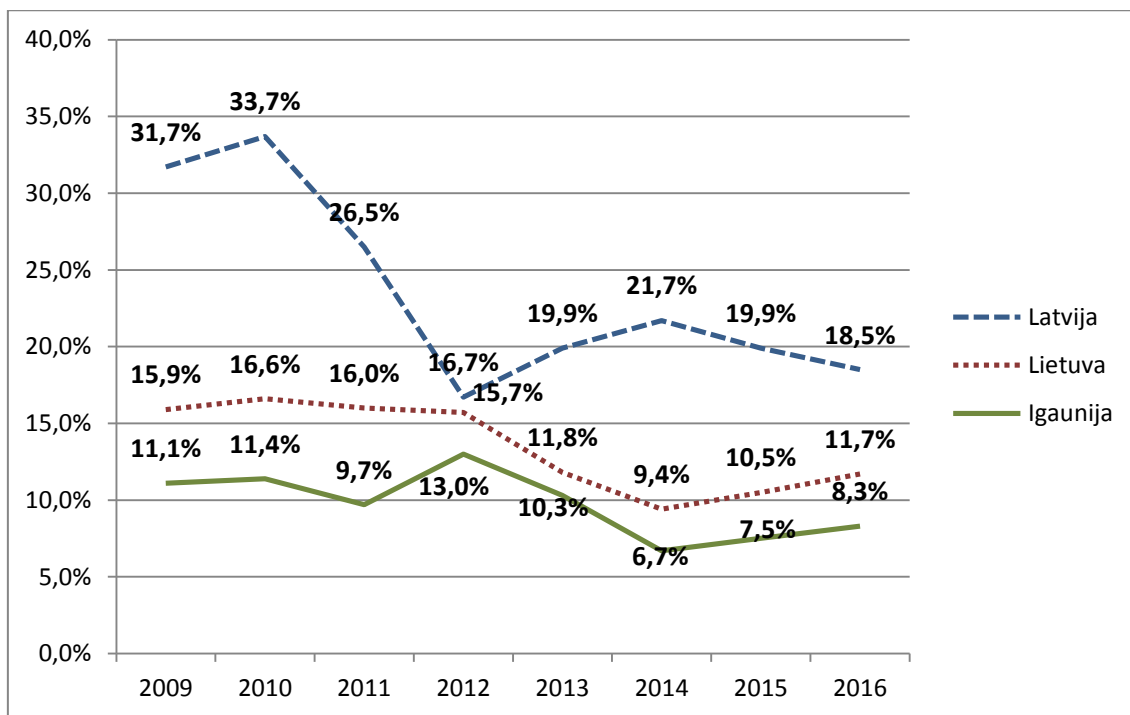
Otrs iemesls kāpēc oficiāli tiek uzrādītas algas, kas ir vienādas vai mazākas par minimālo algu, ir tas, ka cilvēki neredz motivāciju maksāt nodokļus slikto publisko pakalpojumu kvalitātes un apjoma dēļ, un viņi nejūt no tā atdevi, ko ir, samaksājuši nodokļu veidā valstij, jo, piemēram, veselības aprūpē ir milzīgi garas rindas uz valsts atmaksātiem pakalpojumiem, un ja ir nepieciešams tik ātrāk uz izmeklējumu, tad tas prasa lielus naudas līdzekļus, kaut arī ir uzņēmumi, kas nodrošina veselības apdrošināšanas polises, kas situāciju padara nedaudz labāku, un cilvēks var saņemt veselības aprūpi laicīgāk.

3.4. attēls. Aplokšņu algas daļa mēneša ienākumos 2015. gadā⁵⁹

Vislielāko daļu ampēram 25% no veido aplokšņu algas (skatīt 3.4 attēlu), kas ir minimālās algas vai mazākas, jo šai ienākumu grupai ir lielākā motivācija saņemt algu aploksnē un saņemt vairāk, nekā nomaksāt nodokļus no relatīvi tā mazās algas un palikt ar ļoti mazu algu pēc nodokļu nomaksas. Iezīmējas arī tas, ka jo ir lielāka uzrādītā alga, jo mazāk ir aplokšņu algu, un to varētu skaidrot ar to ka darbiniekam vairāk paliek naudas „uz rokas” pēc nodokļu nomaksas, kā arī salīdzinoši tiem ir jābūt augstākiem amatiem un atbildīgākiem uzņēmumiem, kā arī šo algu daļu veido algas, kas ir valsts institūciju ierēdņu un darbinieku algas, kur aplokšņu algām vispār nevajadzētu būt un maz iespējams arī ka tās pastāv. Nozare, kurā ir lielākais aplokšņu algu īpatsvars, ir būvniecības nozare, kurā tiek nodarbināti daudz strādājošo un tie veido lielu daļu no aplokšņu algu saņēmējiem, jo lai uzvarētu valsts iepirkumā, ir jāpiedāvā zemākā cena, un cenu var samazināt uz algu rēķina, jo algas sastāda diezgan lielu daļu no izmaksām.

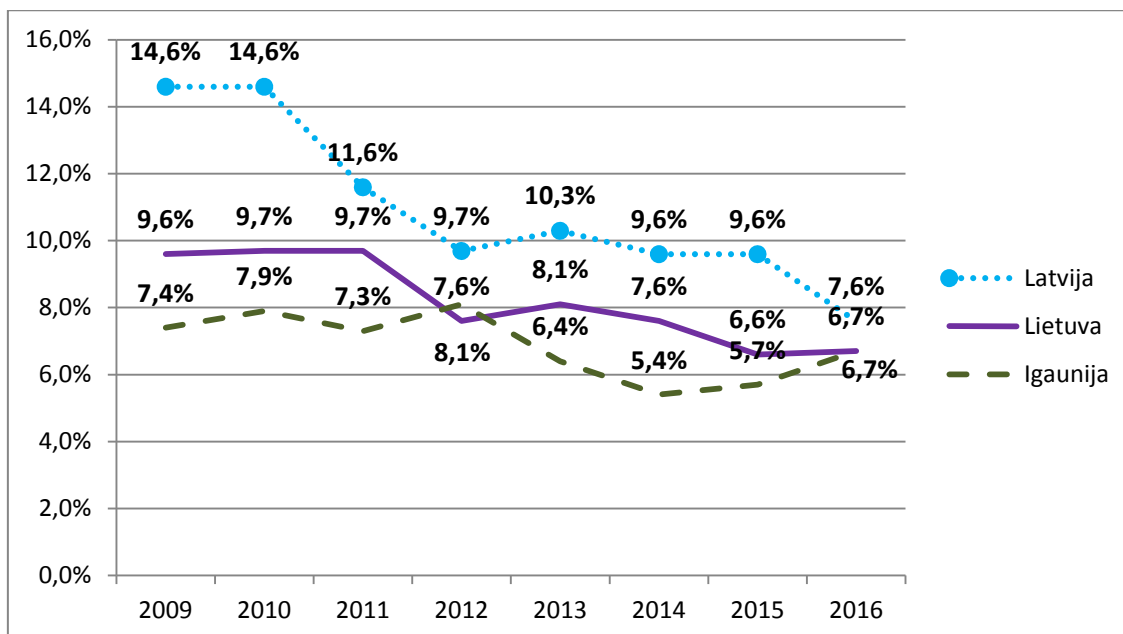
⁵⁹ Finanšu ministrijas prezentācija: Nodokļu politikas pamatnostādnes 2017.-2021. gadam [nepublicēts materiāls]

3.5 attēls. Ienākumu neuzrādīšanas apjoms 2009.–2016. gads (vidējā ienākumu daļa, %, kuru uzņēmumi slēpj no valsts)⁶⁰

Kā redzams 3.5 attēlā, tad Latvijā ir lielākais ieņēmumu neuzrādīšanas apjoms starp Baltijas valstīm, kas rada negatīvu ietekmi uz uzņēmējdarbības vidi, jo tiek kropļota konkurence. Pēckrīzes periodā Latvijā bija augsta ienākumu neuzrādīšana, bet, sākot ar 2010. gadu, tā strauji samazinājās un 2012. gadā sasniedza 16,7%, kas salīdzinoši ir ļoti liels kritums, un tas pietuvojās Lietuvas līmenim ienākumu neuzrādīšanā, tas varētu būt skaidrojams ar to, ka valsts institūcijas sāka aktīvāk cīnīties pret aplokšņu algām, kā arī tika lielāka uzmanība veltīta tam, vai uzņēmums par pakalpojumu izsniedz čekus vai kvītus. Kopš 2014. gada atkal ir vērojama ienākumu neuzrādīšanas samazināšanās. Lielākā ienākumu neuzrādīšana skar būvniecības un lietotu auto tirdzniecības nozares. Lietuvā un Igaunijā pēc krīzes ir vērojams, ka uzņēmumu, kuri slēpj ienākumus skaits samazinās, bet 2014. gadā tas atkal sāka mazliet pieaugt attiecīgi sasniedzot 10,5% Lietuvā un 7,5% Igaunijā, bet Latvijā kopš 2014. gada tas samazinās, un ir vērojamas pozitīvas tendences attiecībā uz ēnu ekonomikas mazināšanu, jo Lietuvai un Igaunijai ienākumu neuzrādīšanas apjoms pēdējos gados pieaug, un attiecīgi 2016. gadā Lietuvā tas sasniedza 11,7%, bet Igaunijā tie bija 8,3%, bet Latvijai vēl joprojām šis rādītājs ir augstākais starp Baltijas valstīm.

⁶⁰ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

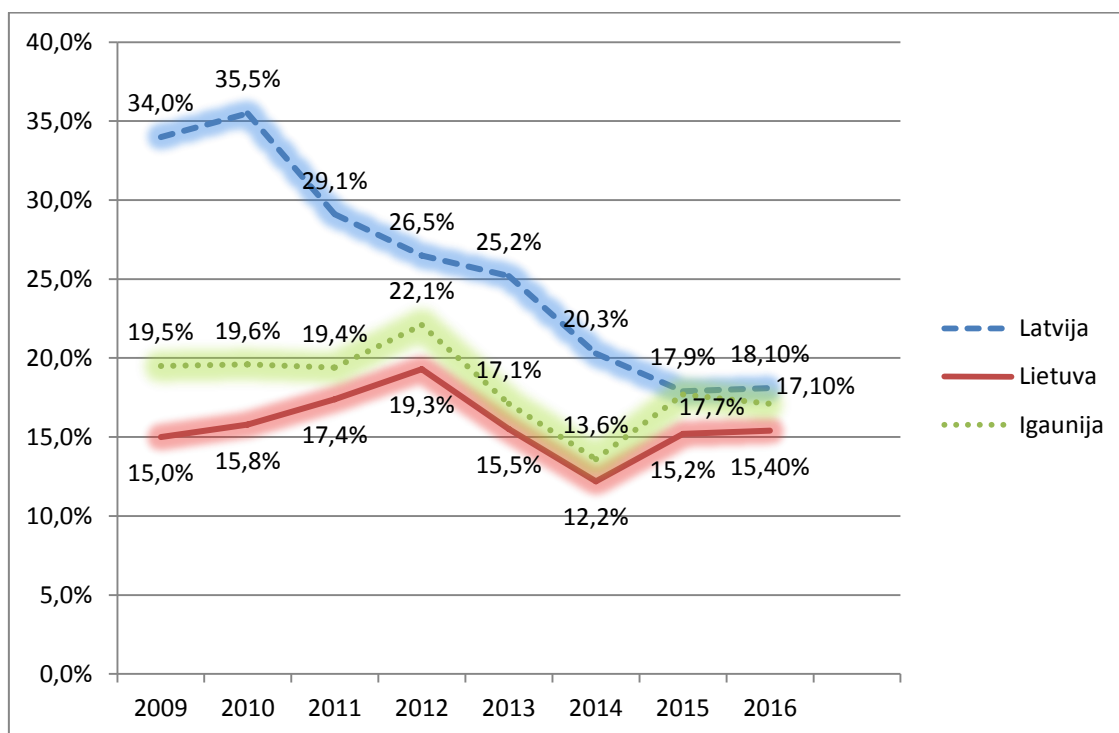
3.6 attēls. Darbinieku neuzrādīšanas apjoms 2009.–2016. gads (vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma)⁶¹

Kā varam novērot 3.6 attēlā, Latvijā pēc ekonomiskās krīzes 2009. gadā bija lielākais skaits nodarbinātu darbinieku, kuriem nebija darba līguma kas bija 14,6%, bet attiecīgi Igaunijā tie bija 7,4% un Lietuvā 9,6% darbinieku, kas tika nodarbināti bez līguma. No 2010. gada ir vērojams kritums Latvijā, kas turpinājās līdz 2012. gadam un sasniedza 9,7% darbinieku, kas tika nodarbināti bez līguma. Kopš 2012. gada Latvijā ir vērojams gandrīz nemainīgs lielums darbinieku nodarbināšanā bez līguma, kas 2015. gadā bija 9,6% un tas, bija augstākais starp kaimiņvalstīm jo Lietuvā tas sasniedza 6,6% bet Igaunijā 5,7% darbinieku no darbinieku kopskaita, kas tika nodarbināt bez līguma, bet 2016 Latvijai bija vērojams neuzrādīto darbinieku skaita samazinājums, un Igaunijai tieši pretēji, tas pieauga līdz 6.7%. Lielākā darbinieku nodarbināšana bez līgumiem bija krīzes skartajā būvniecības nozarē, lai uzņēmumi varētu samazināt izmaksas, kas saistās ar darbiniekiem un varētu samazināt ekonomiskās krīzes radītās sekas.

Kā varēja, novērot iepriekšējos grafikos, tad no 2010. gada bija vērojams straujš samazinājums arī neuzrādītājos ienākumos un ēnu ekonomikas apjomā Latvijā, kas ilga līdz 2012. gadam. Tas varētu būt izskaidrojams ar to ka nedarbināšana bez līgumiem un ienākumu neuzrādīšana ir cieši saistīta, un tā veidoja lielu daļu ēnu ekonomikas, kā rezultātā tiem rādītājiem samazinoties, samazinājās arī ēnu ekonomikas apjoms. Arī no 2012. gada līdz 2015. gadam var novērot to, ka rādītāji kā ēnu ekonomikas apjoms un neizrādītie ienākumi,

⁶¹ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija ,pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

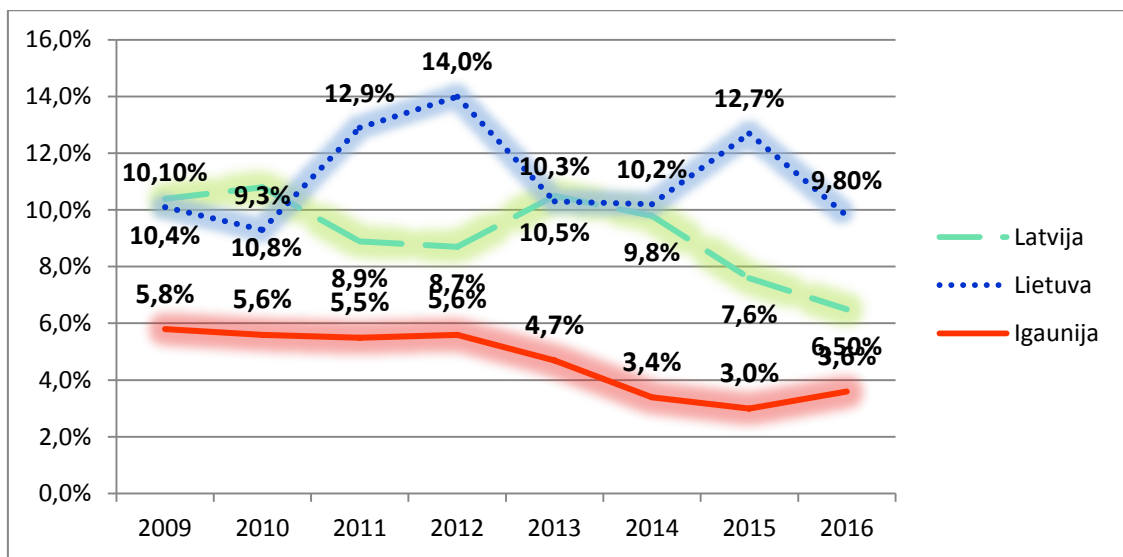
kurus uzņēmumi slēpj no valsts, ir ļoti cieši saistīti, jo samazinoties neuzrādīto ienākumu īpatsvaram, arī ēnu ekonomikas apjoms samazinās, kā arī, pieaugot neuzrādītajiem līdzekļiem, tas pieaug.

3.7. attēls. Aploksņu algu apjoms 2009. - 2016. gads (vidējā algas daļa, %, kuru uzņēmēji reāli maksā, bet slēpj no valsts)⁶²

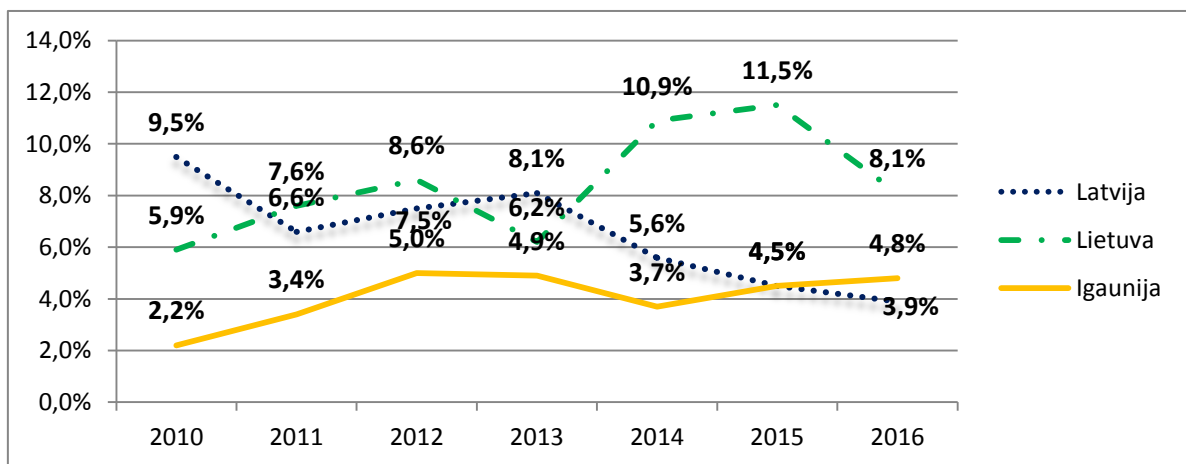
Arī aploksņu algu apjoms Latvijā 2009. gadā bija augstākais starp Baltijas valstīm un sasniedza 34% (skatīt 3.7 attēlu), bet attiecīgi Lietuvā tas sasniedza 15% bet Igaunijā 19,5%. Lielais aploksņu algu lielums ir saistīts ar darbinieku nodarbināšanu bez līgumiem, jo, nodarbinot bez līguma darbinieku, arī alga tiek viņam izmaksāta neoficiāli, vai arī ja darbinieks tiek nodarbināts ar līgumu, tad līgumā un oficiāli maksā mazu daļu algas, bet pārējo maksā neoficiāli slēpjot no valsts. No 2010. gada aploksņu algu apjoms Latvijā sāka samazināties un jau 2015. gadā tas bija nokritis līdz 17,9% un sasniedza apmēram tādu līmeni kāds ir Igaunijā. Igaunijā un Lietuvā no 2009. gada līdz 2012. gadam bija vērojams aploksņu algu pieaugums, bet no 2012. gada aploksņu algu apjoms sāka samazināties, bet no 2014. gada tas atkal pieauga un 2016. gadā ir stabilizējies. Latvijā lielākais aploksņu algu apjoms bija būvniecības nozarē un tieši ekonomiskā krīze to skāra visspēcīgāk un attiecīgi samazinājās krasi algas, kas rosināja aploksņu algu pieaugumu.

⁶² Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

3.8 attēls. % no ienākumiem, kurus uzņēmumi, vidēji, maksā „kukuļos” 2009.–2016. gads⁶³

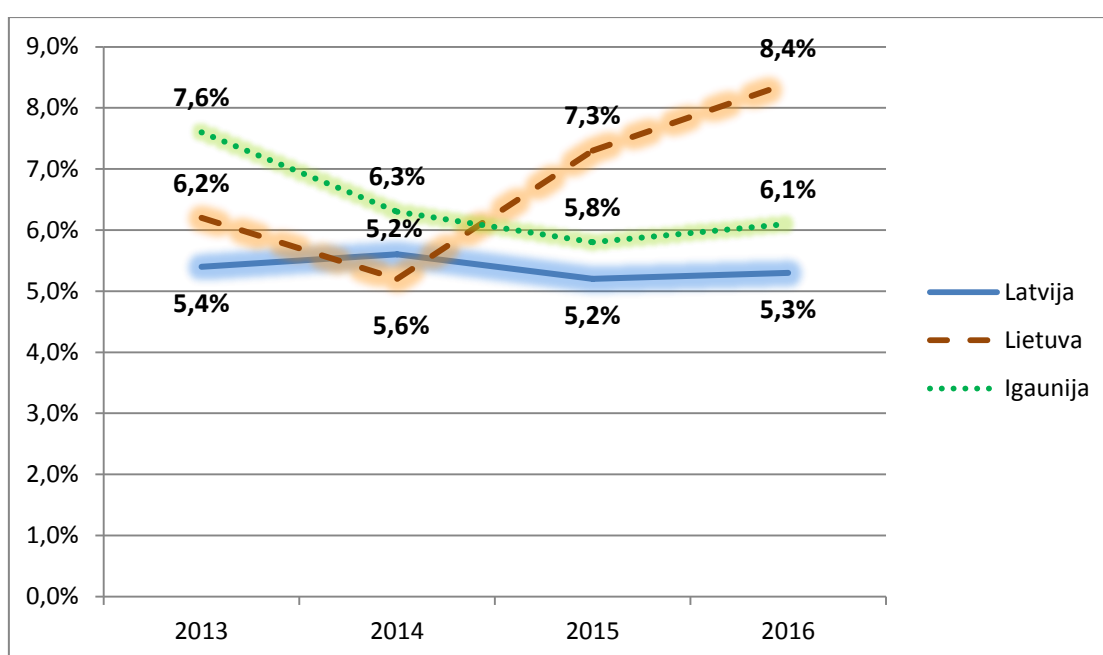
Lietuvā 2015. gadā uzņēmēji „kukuļos” maksāja visvairāk starp Baltijas valstīm, kas bija 12,7% no ienākumiem (skatīt 3.8 attēlu), kas bija pieaugums līdz 2011. gada līmenim, bet 2016. gadā tas saruka līdz 9,8%. Latvijas uzņēmēji 2015. gadā vidēji no ienākumiem maksāja „kukuļos” 7,6%, kas ir gandrīz divreiz mazāk nekā Lietuvā, bet 2016. gadā arī Latvijā ir vērojams samazinājums. Igaunijas uzņēmējiem salīdzinoši no 2009. gada līdz 2015. gadam vismazāk starp Baltijas valstīm tērēja „kukuļos”, kas liecina, ka Igaunijā ir zemāks korupcijas līmenis un 2015. gadā Igauniju uzņēmējiem bija jāšķiras vidēji tikai no 3% no ienākumiem, kas tika tērēti „kukuļiem”, bet 2016. gadā ienākumi, kas tiek maksāti kukuļos pretēji Latvijai un Lietuvai pieauga līdz 3,6%.

3.9. attēls. % no līguma summas, lai nodrošinātu valsts pasūtījumu 2010.–2016. gads⁶⁴

⁶³ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

Pēdējos gados Lietuvā ir vērojams, ka nepieciešams tērēt vairāk, lai varētu iegūt valsts pasūtījumu (skatīt 3.9. attēlu). 2014 un 2015. gadā tas ir strauji pieaudzis līdz 11.5% no līguma summas, kas liecina, ka palielinās korupcija, jo iepriekš apskatītajā attēlā (skatīt 15. attēlu) tajā laika periodā arī palielinājās izdevumi „kukuļiem”, jo lai iegūtu valsts pasūtījumu ir, jāmaksā „kukulis” un Lietuvā šis rādītājs ir augstākais, salīdzinot ar Latviju un Igauniju, kur 2015. gadā tad bija vienāds 4,5% apmērā no līguma summas. Latvijā % no līguma summas krasi sāka samazināties 2013. gadā, jo tika pieņemti jauni likumi un veikta stingrāka kontrole un uzraudzība saistībā ar valsts iepirkumiem, kā arī ierosinātas vairākas tiesvedības. 2016. gadā Latvijā un Igaunijā vērojams, ka kukuļdošana ir samazinājusies valsts iepirkumos, bet Lietuvā tā ir pieaugusi, bet kopumā Latvijai šis rādītājs ir zemākais Baltijas valstu starpā.

3.10 attēls. Neregistrēto uzņēmumu īpatsvars (%) Baltijas valstīs 2013.–2016. gadā⁶⁵

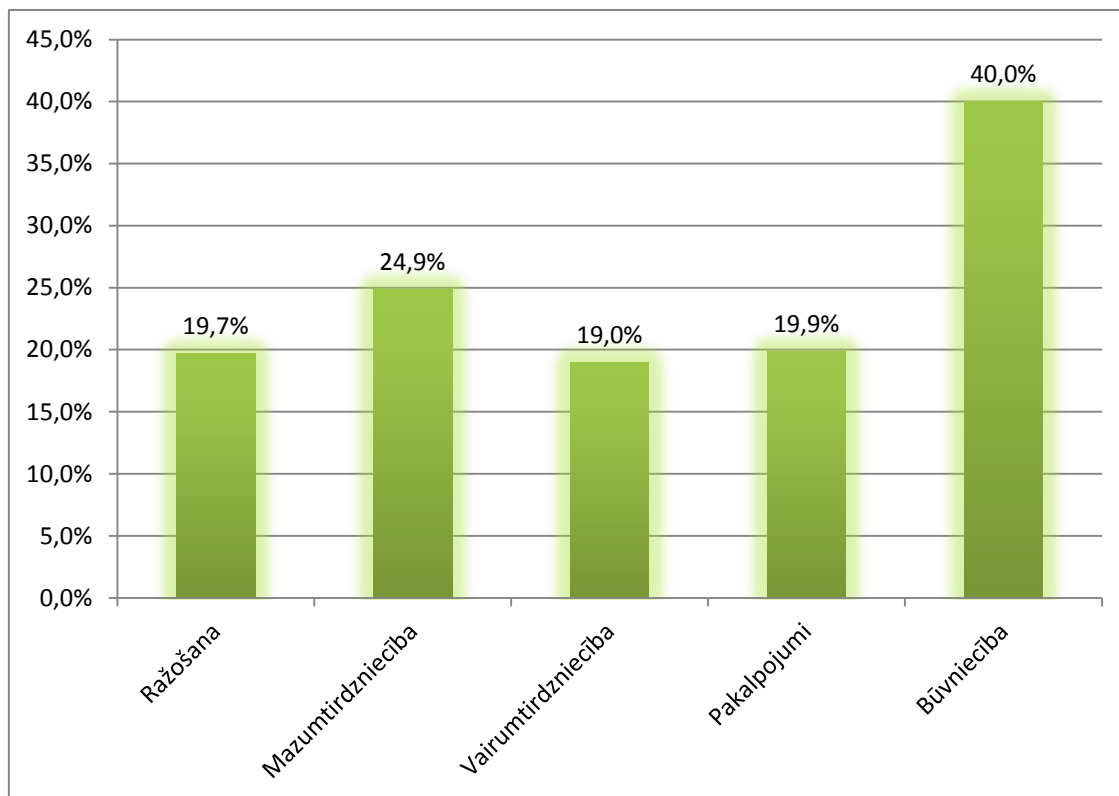
Augstākais neregistrēto uzņēmumu īpatsvars 2016. gadā bija Lietuvā, kur tas sastādīja 8.4%(skatīt 3.10 attēlu), kas, salīdzinot ar iepriekšējo, gadu krietni pieauga. Latvijā neregistrēto uzņēmumu īpatsvars nav krasi mainījies pa 3 gadiem, un 2016. gadā tas bija 5,3%, kas varētu būt optimāls lielums, jo visus izkontrolēt un piespiest reģistrēties ir grūti. Neregistrētie uzņēmumi rada negodīgu konkurenci reģistrētajiem uzņēmumiem, kas pasliktina uzņēmējdarbības vidi. Igaunijā pēdējos trīs gados neregistrētā uzņēmējdarbība salīdzinoši ir

⁶⁴ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija ,pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

⁶⁵ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija ,pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

krietni samazinājusies līdz 5,8% 2015. gadā, bet 2016. gadā tā atkal mazliet pieauga. Latvijā ir mazākā neregistrētā uzņēmējdarbība starp Baltijas valstīm.

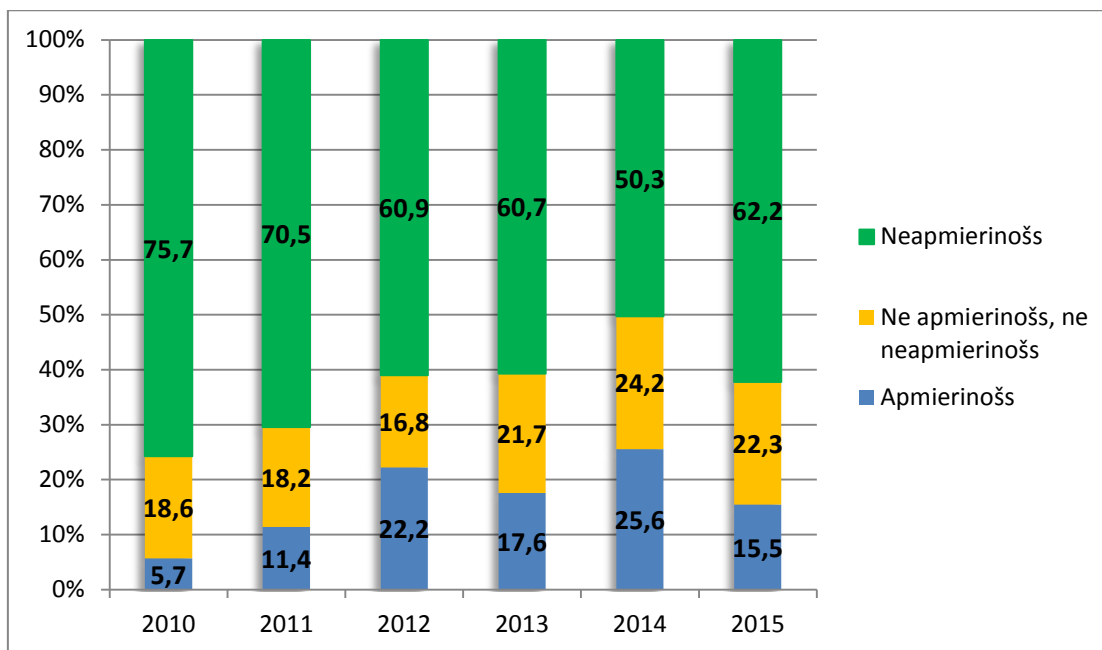
Uzņēmumu neregistrēšanu arī var izskaidrot ar to, ka tie nodarbojas ar neatļautu vielu vai lietu tirdzniecību, kuras ir aizliegts tirgot, kā arī lai nemaksātu nodokļus par ar uzņēmējdarbību saistītām darbībām, kā arī nodokļi par darbiniekiem netiek maksāti.

3.11 attēls. Ēnu ekonomikas lielums (% no IKP) pa nozarēm (vidējais, 2013.-2016. gadā).⁶⁶

Vidēji lielākā ēnu ekonomika no 2013-2015. gadam bija būvniecības nozarē (skatīt 3.11 attēlu), kur šobrīd notiek dialogs ar valdību, par nozares sakārtošanu, jo lielie uzņēmumi vēlas, lai tiek samazināts aplokšņu algu īpatsvars un citas nelikumīgas apakšuzņēmēju darbības, kas kropļo konkurenci. Būvniecības nozarē arī tiek nodarbināti daudzi cilvēki bez līgumiem tādejādi uzņēmējam ciešoties samazināt izmaksas, lai tiktu pie valsts pasūtījuma un projektiem. Ēnu ekonomikas lielums būvniecībā pārspēj abas kaimiņvalstis Lietuvu un Igauniju, kur ēnu ekonomika būvniecībā ir uz pusi mazāka. Arī pārējās nozarēs ēnu ekonomikas lielums ir augstākais Baltijas valstu griezumā, kas ir signāls tam, ka ir spiedzīgi nepieciešams reformas un stingrāka kontrole arī pārējās nozarēs, lai samazinātu ēnu ekonomikas lielumu un valsts iegūtu papildus līdzekļus no nodokļiem.

⁶⁶ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017

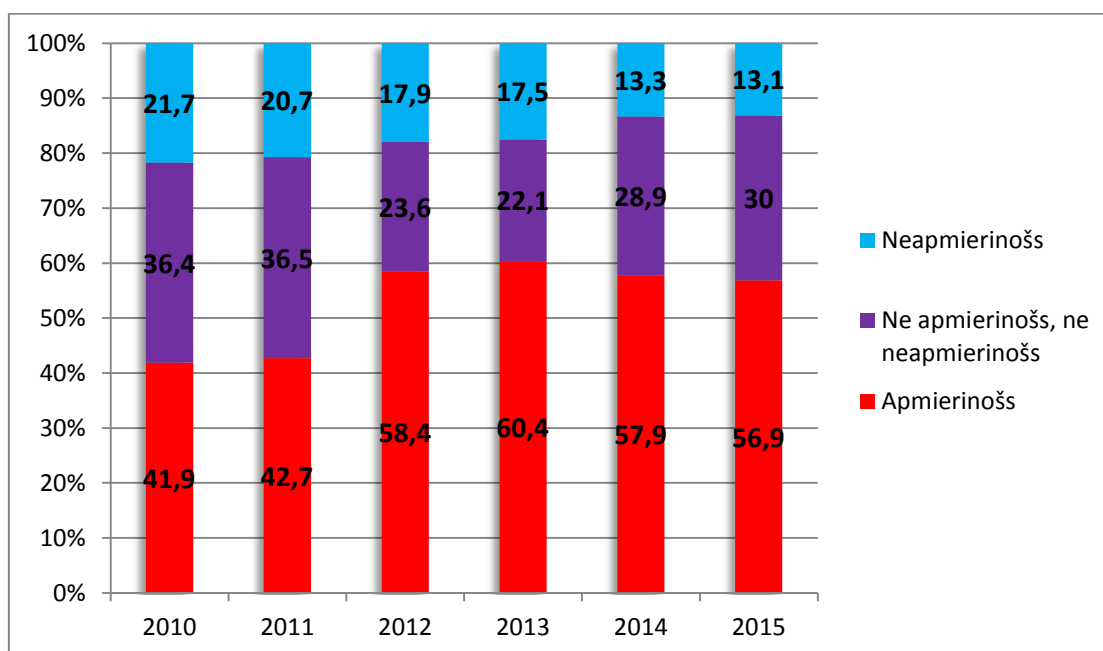
3.12 attēls. Apmierinātība ar valdības nodokļu politiku Latvijā (%), 2010.–2015. gads⁶⁷

Latvijā 2010. gadā 75,7% uzņēmēji nebija apmierināti ar nodokļu politiku (skatīt 3.12 attēlu), kas ir diezgan augsts neapmierinātības līmenis, un apmierināti bija tikai 5,7% no uzņēmējiem. 2011. gadā uzņēmēju neapmierinātība ar valdības nodokļu politiku samazinājās līdz 70,5%, kas pēc autora domām bija mazs samazinājums, jo bija stājies spēkā mikrouzņēmuma nodoklis, kas atviegloja mazajiem uzņēmumiem darbību un spēju izdzīvot pēckrīzes apstākļos, bet pieaugums apmierinātībā ar valdības nodokļu politiku palielinājās dubultā un sasniedza 11,4%. No 2010. gada neapmierinātība ar valdības nodokļu politiku samazinājās četrus gadus pēc kārtas, kad 2014. gadā tā sasniedza 50,3%, un palielinājās arī to uzņēmēju skaits kas bija apmierināti ar valdības nodokļu politiku. 2015. gadā neapmierinātība ar valdības nodokļu politiku pieauga par apmēram 10 procentpunktiem un sasniedza 62,2%, bet apmierinātība nokritās apmēram par 10 procentpunktiem, bet vienaldzīgo uzņēmēju skaits faktiski nemainījās, pēc autora domām no tā var secināt, ka apmierinātie uzņēmēji mainīja domas, un vairāk nebija apmierināti ar valdības nodokļu politiku.

Kopumā Latvijā ir diezgan liela neapmierinātība ar nodokļu politiku uzņēmēju vidū un pēc autora domām tas ir dēļ valdības neparedzamās nodokļu politikas īstenošanas un nodokļu celšanas, jo ja neparedzama nodokļu politika tiktu saistīta ar nodokļu samazinājumu,

⁶⁷ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2015.” Prezentācija ,pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/enuekonomikaskonference2016.html>, skatīts 08.03.2017

tad tā neatstātu negatīvu iespaidu, varbūt pat vietotu diezgan pozitīvu viedokli, jo nodokļu samazināšana ļauj uzņēmumiem vairāk pelnīt un arī ātrāk attīstīties.

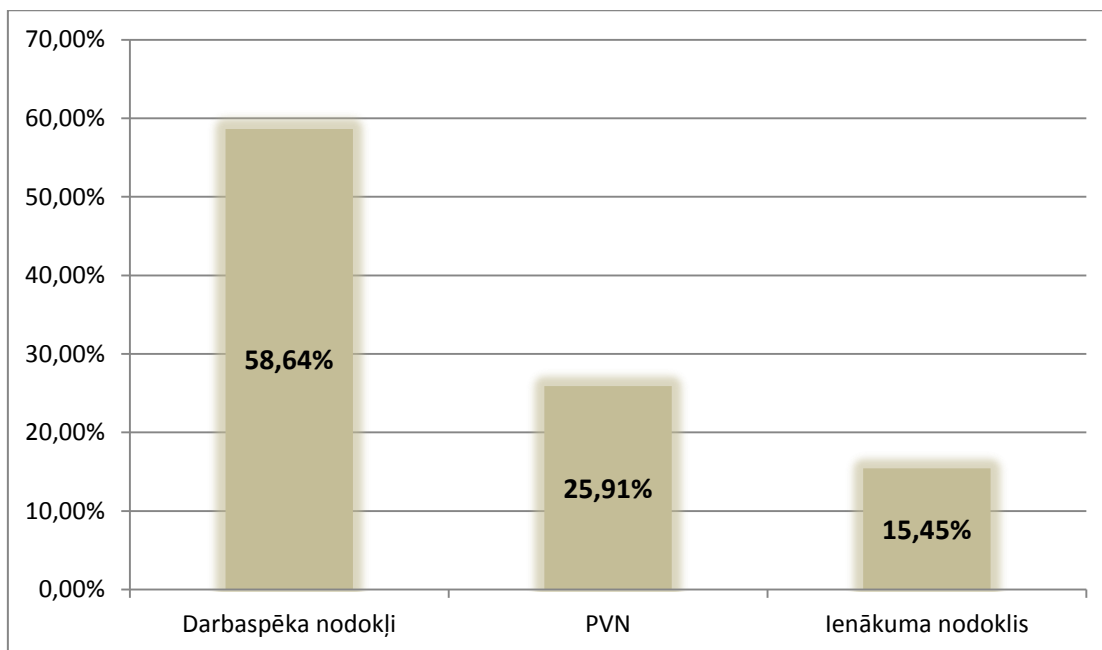
3.13 attēls. Apmierinātība ar VID Latvijā (%), 2010.–2015. gads⁶⁸

No 2010-2013. gadam apmierinātība ar VID uzņēmēju vidū pieauga (skatīt 3.13 attēlu), un samazinājās neapmierināto uzņēmēju skaits, kas nozīmē, ka Valsts ieņēmumu dienests ir uzlabojis savu darbību saskarē ar uzņēmumiem, kā arī veicis cīņu ar negodīgiem komersantiem, lai radītu labāku uzņēmējdarbības vidi Latvijā. Pēc 2013. gada apmierinātība ar VID Latvijā sāka nedaudz saurgt un 2015. gadā nokritās uz 56,9% apmierināto uzņēmumu, bet tai pašā laikā neapmierināto uzņēmumu skaits turpināja samazināties, un 2015. gadā tie vien bija 13,1% uzņēmēju. Pēc novērotās tendences var secināt, ka VID ir ar katru gadu uzlabojis savu darbību uzņēmēju acīs un to turpina, īstenojot reformas un stingras nozaru kontroles un pārbaudes.

3.1 Ēnu ekonomika būvniecības nozarē

Būvniecības nozarē Latvijā pastāv lielākā ēnu ekonomika, un tās rezultātā valsts zaudē daudz naudas līdzekļu, ko būtu varējusi iegūt caur nodokļiem, kā arī nodarbinātie būvniecības nozarē ir riska zonā, jo viņi tiek nodarbināti bez darba līgumiem, un darba zaudēšanas gadījumā nesaņem bezdarbnieka pabalstu vai citas sociālās garantijas, jo nav bijis sociālo iemaksu no darba algas.

⁶⁸ Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2015.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/enuekonomikaskonference2016.html>, skatīts 08.03.2017

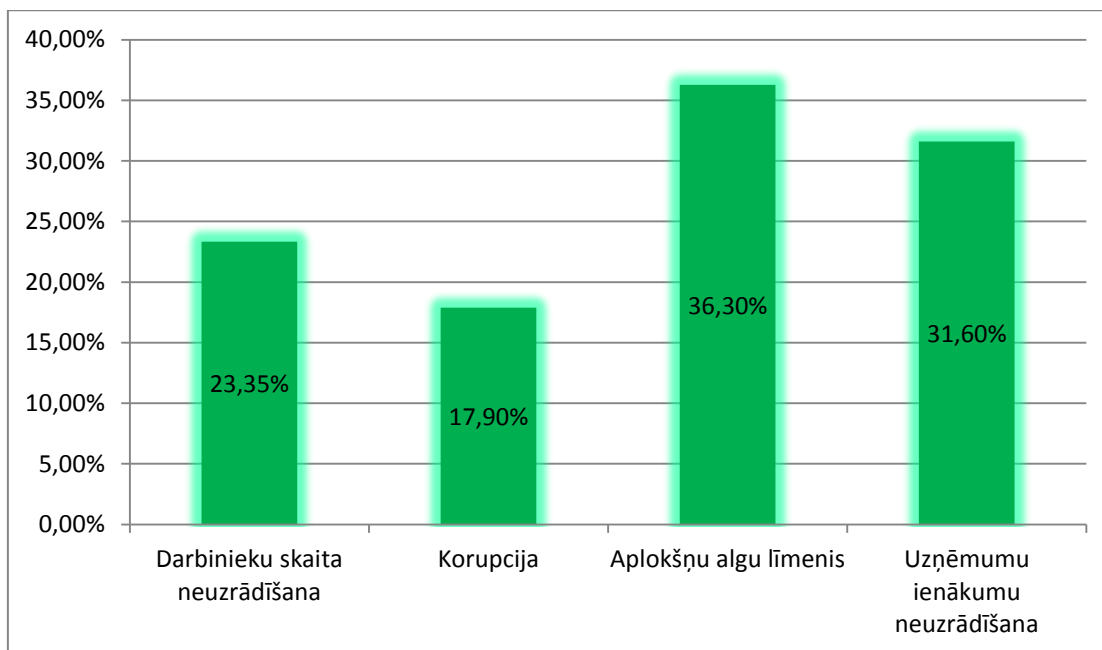

3.1.1 attēls. Nodokļi, no kuru nomaksas izvairās būvniecības nozarē visvairāk 2015. gadā⁶⁹

Nodokļi, no kuru nomaksas izvairās visvairāk, ir darbaspēka nodokļi, kur izvairās 58.64% no uzņēmumiem (skatīt 3.1.1 attēlu), jo tie sadārdzina projekta izmaksas par apmēram 10%, un tādējādi uzņēmumi, kas ir ēnu ekonomikā, var tikt pie valsts pasūtījumiem. Otrs nodoklis, no kura izvairās visvairāk, ir Pievienotās vērtības nodoklis, no kura izvairās 25,91% uzņēmumu, to nenomaksājot, tiek ietaupīta nauda, bet valsts netiek pie budžeta ieņēmumiem. Pašlaik tiek strādāts pie reversā PVN ieviešanas būvniecībā, ko atzinīgi vērtē nozares lielākie uzņēmumi, un tas sevi ir pierādījis arī citās nozarēs kā efektīvs līdzeklis, tādējādi samazinot izvairīšanos no nodokļa nomaksas un arī, mazinot valsts zaudējumus, no PVN izkrāpšanas gadījumiem. Trešais nodoklis, no kura izvairās visvairāk būvniecības nozarē, ir ienākuma nodoklis, no kura izvairās 15,45% uzņēmumu.

Izvairīšanos no nodokļu nomaksas būvniecības nozarē ir ļoti liela problēma, ko cenšas risināt abas puses, gan būvuzņēmēju partnerība, gan valsts, kas ir pozitīvs rādītājs, jo tikai diskusiju un vienošanās ceļā ar nozari ir iespējams samazināt ēnu ekonomikas lielumu būvniecības nozarē, jo uzņēmumi kas tajā darbojas vislabāk pārzina to un prot ieteikt piemērotākos instrumentus, efektīvi cīnītos ar ēnu ekonomiku un uzlabotu uzņēmējdarbības vidi.

⁶⁹ ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZE LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ PĒTĪJUMA KOPSAVILKUMS, pieejams: http://www.latvijasbuvnieki.lv/wp-content/uploads/2016/06/Base_prezentacija_web.pdf, skatīts 08.03.2017

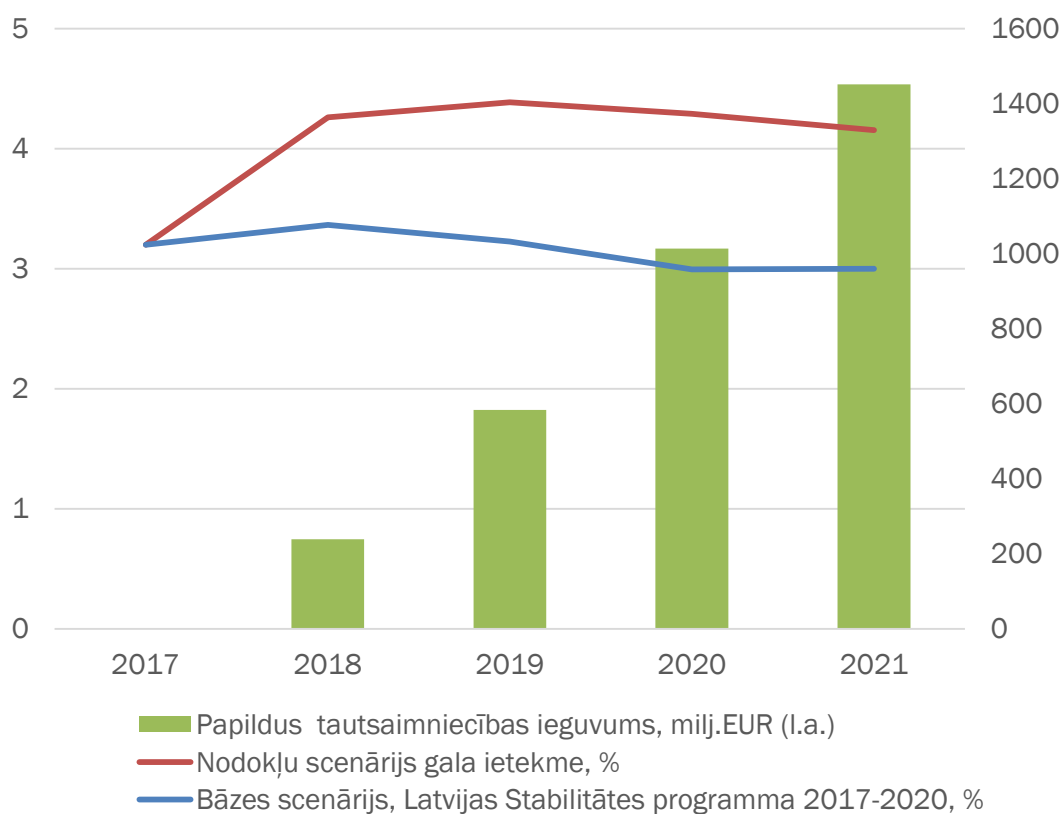

3.1.2 attēls. Ēnu ekonomikas īpatsvars tās atsevišķās komponentēs 2015. gadā⁷⁰

Būvniecības nozarē 2015. gadā lielāko ēnu ekonomikas daļu veidoja aplokšņu algas, kas bija 36,3% (skatīt 3.1.2 attēlu), ko veidoja darbinieki kas bija nodarbināti bez līgumiem, kā arī tie kas bija noformēti uz nepilnu darba laiku, kaut patiesībā strādāja pilnu darba laiku vai vairāk par pilnu. Pavisam nedaudz atpalika uzņēmuma ienākumu neuzrādīšana, kas sastādīja 31,6% un arī bija ļoti liela ēnu ekonomikas daļa būvniecības nozarē 2015. gadā. Darbinieku skaita neuzrādīšana, līdz no tā arī izriet aplokšņu algas, jo darbinieki tiek nodarbināti neoficiāli un par viņiem netiek maksāti nodokļi, kā rezultātā valsts zaudē naudu, ko būtu iespējams iegūt nodokļos. Korupcijas līmenis būvniecības nozarē sastādīja 17,9%, kas ļoti negatīvi ietekmē uzņēmējdarbības vidi būvniecības nozarē, jo ir iespēja kādam nopirkt noteiktas privilēģijas, kas rada negodīgu konkurenci un kropļo tirgu.

Valsts mērogā notiek liela cīņa, lai samazinātu aplokšņu algas, bet to ir samērā grūti izkontrolēt, it īpaši, ja darbinieks netiek uzrādīts un ar viņu slēgts līgums.

⁷⁰ ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZE LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ PĒTĪJUMA KOPSAVILKUMS, pieejams: http://www.latvijasbuvnieki.lv/wp-content/uploads/2016/06/Base_prezentacija_web.pdf, skatīts 08.03.2017

3.1.3 attēls. Plānoto nodokļu reformu prognozētais ieguvums 2017.-2021. gadam⁷¹

Valdība iepriekšminēto nodokļu reformu rezultātā, cer palielināt mājsaimniecību ienākumus, kā rezultātā palielinās pieprasījumu pēc patēriņa kredītiem, un tādējādi palielināsies pirkspēja un uzņēmumi varēs vairāk pārdod. Uzņēmējiem samazinot nodokļu slogu tiks celta konkurētspēja un uzlabosies ieņēmumu kapitalizācija, kas veicinās arī sekmīgāku ES fondu apguvi, un arī tiek prognozēts, ka tas palielinās uzņēmumu eksportspēju.

Valdība prognozē, ka nodokļu reforma veicinās IKP izaugsmi virs 4% (skatīt 3.1.3 attēlu). Nodokļu reformas rezultātā arī tiek prognozēts, ka palielināsies nodokļos gūtie ienākumi samazinot noteiktus nodokļus, bet palielinot citus. Tas varētu arī samazināt ēnu ekonomikas apmēru, jo, samazinot nodokļu slogu, samazinās arī ēnu ekonomikas apmērs, kas radīs papildus ieņēmumus valsts budžetam.

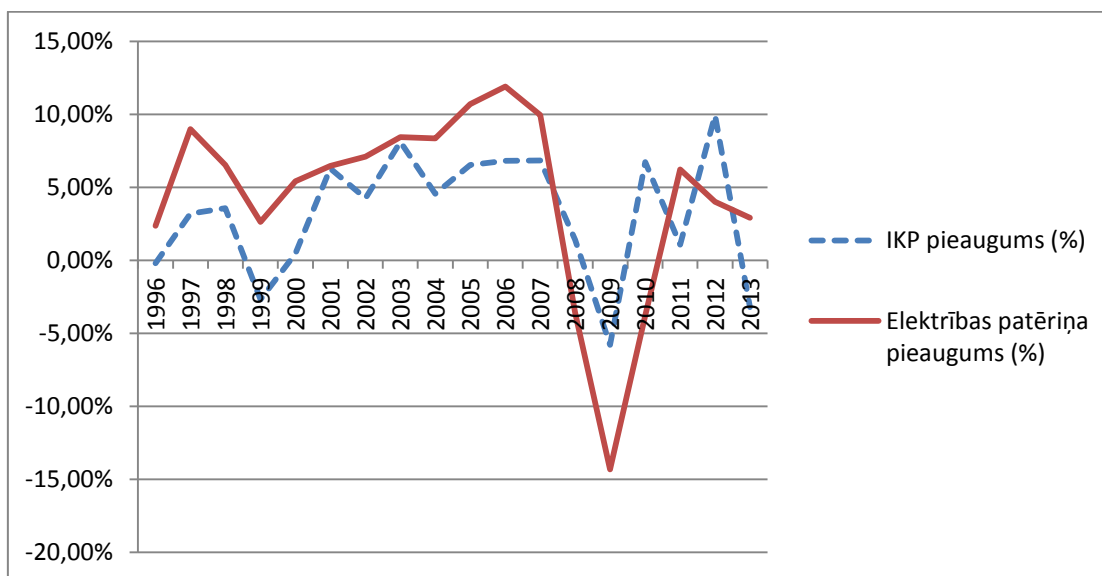
Kopumā vērtējot Latvijā, situācija ar ēnu ekonomiku ir nopietna, jo cilvēki cenšas izvairīties no nodokļu nomaksas, tāpēc ka tas mūsdienās tiek uztverts kā pašsaprotami un pieņemami, ja kāds izvairās no ienākumu uzrādīšanas un nodokļu nomaksas. Arī kukuļdošana ir samērā liela problēma, ar ko Latvijas valdībai ir jācīnās, jo tā veido negodīgu konkurenci, dodot iespēju kādam noteiktam uzņēmumam uzvarēt valsts iepirkumā vai arī kā citādi iegūt kādas priekšrocības attiecībā pret pārējiem. Vissmagāk ēnu ekonomika ir skārusi būvniecības

⁷¹ Finanšu ministrijas prezentācija: Nodokļu politikas pamatnostādnes 2017.-2021. Gadam [npublicēts materiāls] uz 25.03.2017

nozari, kur lielā apmērā tiek maksātas algas aploksnē un daudz cilvēku strādā bez darba līgumiem, kā arī valsts iepirkumu konkursos tur ir lielākais korupcijas risks. Aplokšņu algu maksāšana tiek darīta tādēļ, lai uzņēmums spētu piedāvāt lētāko cenu valsts iepirkuma konkursā un tajā iegūt lielākas iespējas uzvarēt.

3.2 Ietekme uz ēnu ekonomiku

Ir vairāki veidi, kā novērtēt ēnu ekonomiku, un viens no tiem ir sakarība, ka starpība no IKP un elektroenerģijas patēriņa ir ēnu ekonomika, jo tiek uzskatīts, ka lai kaukto ražotu ir nepieciešama elektroenerģija un tās patēriņam palielinoties, bet IKP nē, tas netieši var norādīt uz ēnu ekonomikas pieaugumu.

3.2.1 attēls. Elektrības patēriņa un IKP pieaugums (%) no 1996.-2013. gadam⁷²

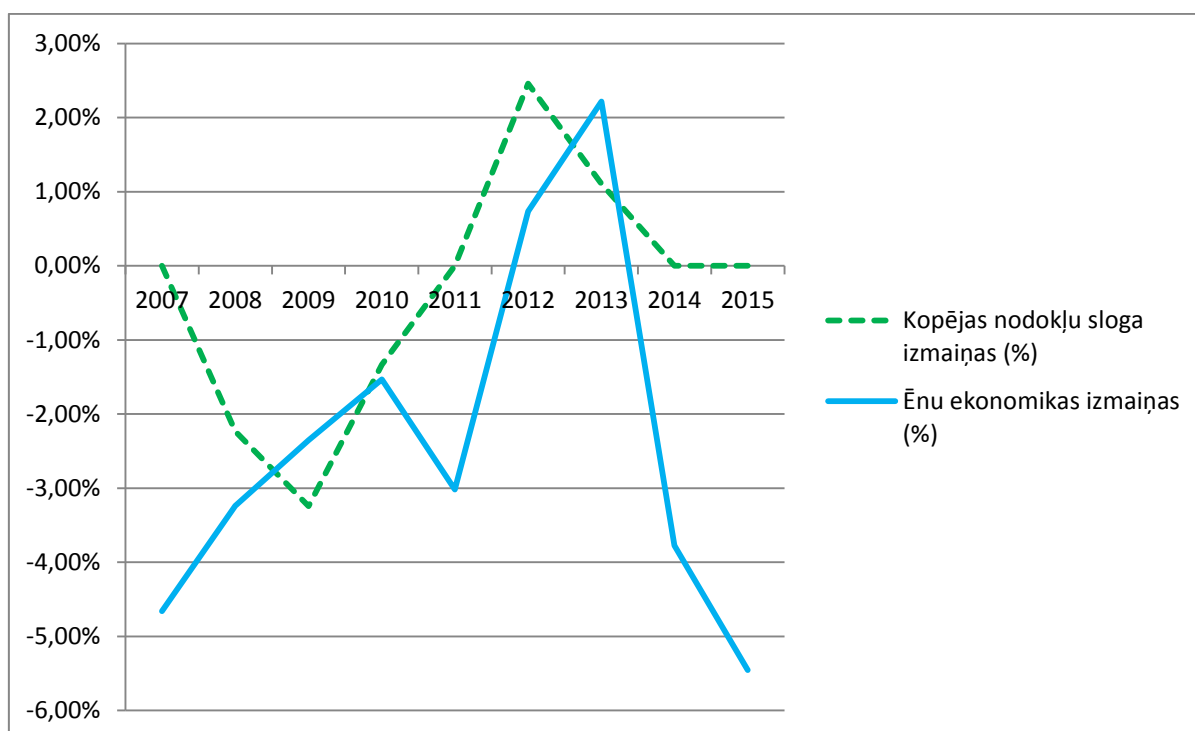
Kā varam novērot 3.2.1 attēlā, tad palielinoties elektroenerģijas patēriņam, palielinās arī IKP un attiecīgi samazinoties samazinās. Ar šādu sakarību var aprēķināt ēnu ekonomikas lielumu, izejot no tā, cik liela ir atšķirība starp šiem diviem rādītājiem un varam novērot to, ka no 1996. gada līdz 2008. gadam, kad iestājās ekonomiskā krīze, elektroenerģijas patēriņa pieaugums bija lielāks, nekā IKP pieaugums, un tas nozīmē, ka ir diezgan liela daļa no kopējās ekonomikas tieši ēnu ekonomika un pēc iepriekš aplūkotajiem ēnu ekonomikas rādītājiem (8. un 9. attēls) arī var secināt to, ka šajā laika periodā bija lielākais ēnu ekonomikas apmērs. Krīzes periodā un pēckrīzes periodā notika elektroenerģijas patēriņa straujš kritums, kas ir izskaidrojams ar daudzo uzņēmumu maksātspējas iestāšanos un bankrotu, bet pēc tam šie abi rādītāji atradās apmēram vienādā līmenī, kas varētu liecināt, ka

⁷² Autora veidots

ēnu ekonomikas pieaugums bija salīdzinoši mazāks. Šiem abiem rādītājiem ir 0.59 korelācija, kas ir stipra un tie ir saistīti viens ar otru.

Šai metodei ir daudzi trūkumi, jo tā apskata tikai elektroenerģijas patēriņu, bet ne citu resursu kā ogļu un gāzes. Uzlabojoties tehnoloģijām un, samazinoties to elektroenerģijas patēriņam, ir grūti noteikt ēnu ekonomikas pieaugumu vai samazinājumu.

Pēc autora domām, nodokļu slogs ļoti tieši ietekmē ēnu ekonomikas pieaugumu, vai samazinājumu un tā palielināšana palielina ēnu ekonomiku, jo cilvēki vairāk izvairās no nodokļu nomaksas un neuzrāda gūtos ienākumus, šo sakarību var novērot zemāk esošajā attēlā.

3.2.2 attēls. Nodokļu sloga un ēnu ekonomikas izmaiņas (%) no IKP no 2007.-2015. gadam⁷³

Starp nodokļu sloga izmaiņām un ēnu ekonomikas izmaiņām pastāv 0.40 korelācija, kas ir vāja, bet tā norāda uz to ka, palielinoties kopējam nodokļu slogam, arī ēnu ekonomika palielinās un attiecīgi samazinoties kopējam nodokļu slogam samazinās arī ēnu ekonomika (skatīt 3.2.2 attēlu).

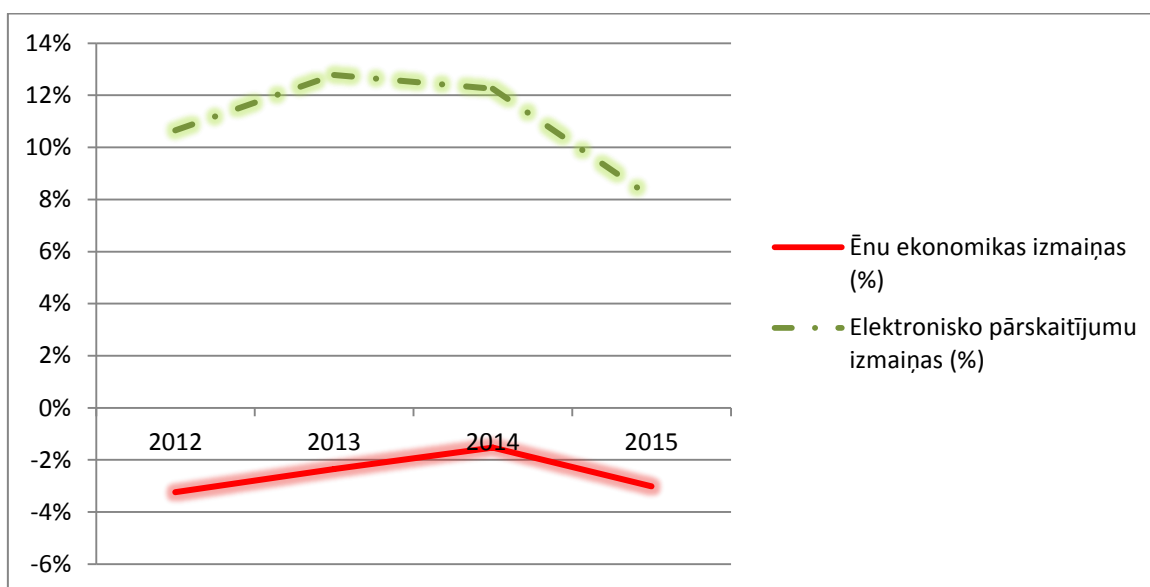
Līdz 2009. gadam kad iestājās ekonomiskā krīze bija vērojams nodokļu sloga samazinājums (skatīt 3.2.2 attēlu), bet krīzes radītās ietekmes dēļ ēnu ekonomika pieauga, jo uzņēmumi sāka cīņu par izdzīvošanu un cīņu ar ekonomiskās krīzes radītajām sekām, kā rezultātā palielinājās nelegālā nodarbinātība un ienākumu neuzrādīšana. Sākot ar 2011. gadu,

⁷³ Autora veidots

pieaugot nodokļu slogam uzņēmējiem, pieauga arī ēnu ekonomika, jo nodokļu palielinājums vairāk motivē iesaistīties ēnu ekonomikā, kas turpinājās līdz 2012. gadam. Sākot ar 2012. gadu, samazinoties nodokļu sloga palielinājumam samazinājās ar ēnu ekonomikas pieaugums, sākot no 2014. gada, nodokļu slogam paliekot nemainīgam, ēnu ekonomika samazinājās. Ēnu ekonomikas samazinājumu arī iespaidoja valdības ieviestās likumu izmaiņas un reformas nodokļu administrēšanā un uzraudzībā, īpašu uzmanību pievēršot problemātiskākajām nozarēm, tādām kā būvniecība un kā arī autoservisu un zobārstniecības pakalpojumiem, kas deva samazinājumu ēnu ekonomikā.

Pēc šā attēla autors secina šādu sakarību, ka izmaiņas ēnu ekonomikā notiek ar viena gada nobīdi kā reakcija izmaiņām, kas ir notikušas ar kopējo nodokļu slogu. Bet arī izmaiņas ēnu ekonomikā rada citi ar nodokļu izmaiņām nesaistīti faktori, piemēram, lielāka kontrole un auditi no valsts puses un iedzīvotāju motivācija strādāt ar darba līgumu un nomaksāt nodokļus, lai būtu pensija un citas sociālās garantijas

Lai samazinātu ēnu ekonomiku, arvien vairāk iedzīvotāji tiek aicināti no banku puses izmantot norēķinu kartes un arī norēķināties internetbankā, tādējādi samazinot naudas izmantošanu, kas iegūta nelegāli un kurai nevar pierādīt izcelsmi, bet, naudai esot bankas kontā, cilvēks tik viegli nevar tur ieskaitīt apšaubāmas izcelsmes līdzekļus, jo baidās no uzraugošajām institūcijām un ir spiests ieiet legālajā ekonomikā un nomaksāt nodokļus.

3.2.3 attēls. Elektronisko pārskaitījumu un ēnu ekonomikas izmaiņas no 2012.-2015. gadam (%)⁷⁴

⁷⁴ Autora veidots

Kā, varam novētot 3.2.3 attēlā, palielinoties elektronisko norēķinu skaitam, palielinās arī ēnu ekonomika, kam pēc autora domām vajadzēja notikt otrādi, respektīvi, palielinoties elektronisko maksājumu skaitam, vajadzēja samazināties ēnu ekonomikai, un otrādi palielinoties ēnu ekonomikai elektronisko maksājumu skaitam būtu jāsamazinās, jo ēnu ekonomikā ir nelegāla nauda, kas parasti ir skaidras naudas formā un tiek slēpta no valdības uzraugošajām iestādēm. Šajā gadījumā šo parādību, ka, palielinoties elektrisko maksājumu skaitam, arī pieaug ēnu ekonomika varētu izskaidrot ar digitālo ēnu ekonomiku, ko ir grūti izmērīt un noteikt, un interneta vidē visi darījumi notiek ar banku pārskaitījumiem vai cietiem virtuālo norēķinu veidiem, kas pat var garantēt anonimitāti un tikt slēpti no uzraugošajām institūcijām. Attīstoties interneta sniegtajām iespējām, attīstās arī ēnu ekonomikas izpausmes iespējas un veidi kā slēpt ienākumus, un pat nodarboties ar nelegālu un neregistrētu uzņēmējdarbību. Šiem rādītājiem ir 0.66 korelācija, kas ir stipra un viena rādītāja izmaiņas ietekmē otru.

Kopumā ēnu ekonomiku ietekmē un var ietekmēt ar dažādiem instrumentiem, kā, piemēram, ar nodokļu apmēru un pastiprinātu kontroli no valdības uzraugošo iestāžu puses. Nodokļu sloga izmaiņas ļoti tiešā mērā atstāj iespaidu uz ēnu ekonomikas pieaugumu vai samazinājumu, jo, pieaugot kopējam nodokļu slogam, pieaug arī vēlme un motivācija neuzrādīt gūtos ienākumus un izvairīties no nodokļu nomaksas. Veidojot pārdomātu nodokļu politiku, tiks samazināts ēnu ekonomikas lielums un valsts iegūs papildus ieņēmumus, lai varētu uzlabot publiskos pakalpojumus, piemēram, veselības aprūpi, kas ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc cilvēki izvairās no nodokļu nomaksas, jo neredz motivāciju maksāt un tāpat gaidīt milzu rindās pie ārstiem, vai maksāt tāpat par ārstu pakalpojumiem, kas nav lēti.

Attīstoties digitālajām tehnoloģijām uzraugošajām iestādēm ir vieglāk kontrolēt naudas darījumus un bankām ir pienākums pārliecināties par to, vai naudas izcelsme ir legāla un vai tie nav noziedzīgi iegūti līdzekļi. Līdz ar to ka palielinās elektronisko maksājumu skaits un to izmantošana un, no banku puses to reklamējot, iedzīvotāji ir spiesti mazāk iesaistīties ar ēnu ekonomiku saistītās aktivitātēs, un tādā veidā mazinot ēnu ekonomiku.

4. PĒTĪJUMS PAR IEDZĪVOTĀJU ATTIEKSMI PRET ĒNU EKONOMIKU

Lai noskaidrotu iedzīvotāju viedokli un attieksmi par ēnu ekonomiku, tika veikta aptauja Latvijas interneta lietotāju vidū, kas tika izplatīta, izmantojot sociālos tīklus un ziņu portālus. Pēc aptaujas beigām atbildes tika apkopotas un iegūta informācija par iedzīvotāju viedokli un attieksmi pret ēnu ekonomiku, un nodokļu situāciju Latvijā, kā arī tika izdarīti secinājumi.

4.1 Pētījuma metodoloģija

Lai iegūtu iedzīvotāju attieksmi un viedokli par ēnu ekonomiku, darba autors izmantoja kvantitatīvo pētījumu netiešo anketēšanas metodi, ko veica ar interneta palīdzību, izveidojot to Google Drive: Google Docs sistēmā.

Pētījuma mērķis: noskaidrot iedzīvotāju viedokli un attieksmi pret ēnu ekonomiku un nodokļu situāciju Latvijā, kā arī uzzināt viņu vērtējumu par uzņēmējdarbības vidi.

Pētījuma objekts: iedzīvotāju viedoklis un attieksme attiecībā pret ēnu ekonomiku Latvijā.

Laika periods: aptauja tika veikta no 2017. gada 26. marta līdz 2017. gada 7. aprīlim.

Izlases lielums: aptaujā piedalījās 420 respondenti, kuru atbildes tika apkopotas, un uzzināts iedzīvotāju viedoklis un attieksme pret ēnu ekonomiku, kā arī viņu viedoklis par to, ko varētu uzlabot attiecībā uz ēnu ekonomiku un nodokļu politiku.

Izlases procesa raksturojums: anketas tika ievietotas sociālajos tīklos un Latvijas lielākajos ziņu portālos.

Anketā tika uzdoti 20 jautājumi, no kuriem 5 jautājumi bija personiska rakstura jautājumi (vecums, dzimums, nodarbošanās, izglītība, ienākumi), bet pārējie bija saistīti ar to vai viņi ir saskārušies un atbalsta ēnu ekonomikas aktivitātes, un vai viņi ir/būtu motivēti maksāt nodokļus, un kāda ir viņu attieksme pret VID darbu un valsts nodokļu politiku, kā arī tika uzdots jautājums, par to kā viņi vērtē uzņēmējdarbības vidi Latvijā.

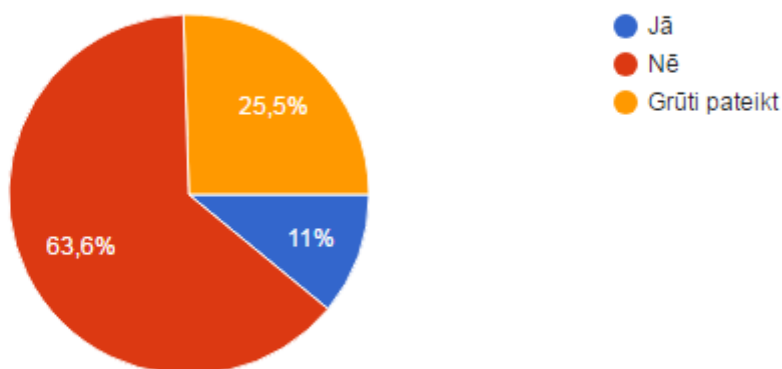
Rezultāti tika izmantoti, lai iegūtu iedzīvotāju viedokli un attieksmi pret ēnu ekonomiku, un vai viņi to atbalsta.

4.2 Aptaujas rezultātu analīze

Zemāk ir apkopotas respondentu atbildes uz autora uzdotajiem jautājumiem.

No aptaujātajiem respondentiem 73,1% bija vīrieši un 37,6% respondenti bija vecumā no 26-40 gadiem, un 31,7% aptaujāto bija vecumā no 41-64 gadiem.

Vai Jūs apmierina Valsts ieņēmumu dienesta darbība?

4.1 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu par VID darbību⁷⁵

Lielākā daļa aptaujāto kas ir 63,6% (skatīt 4.1 attēlu) nav apmierināti ar Valsts ieņēmumu dienesta darbību, kam par iemeslu varētu kalpot pēdējo notikumu rezultātā iedragātā reputācija, jo VID darbinieki bija iesaistīti apšaubāmās darbībās un tika pārcelti uz citiem amatiem. Vēl kā viens no faktoriem varētu būt tas, ka VID, tiek asociēts ar nodokļu iekasēšanu un uzraudzību, no tā var secināt, ka respondenti uzskata, ka ir pārāk maza kontrole no VID puses ar mērķi novērst noziedzīgas darbības un ienākumu slēpšanu. Piemēram, aploksņu algas ir ļoti grūti izkontrolēt, un juridiski visi dokumenti uzņēmumiem ir sagatavoti likuma prasībām.

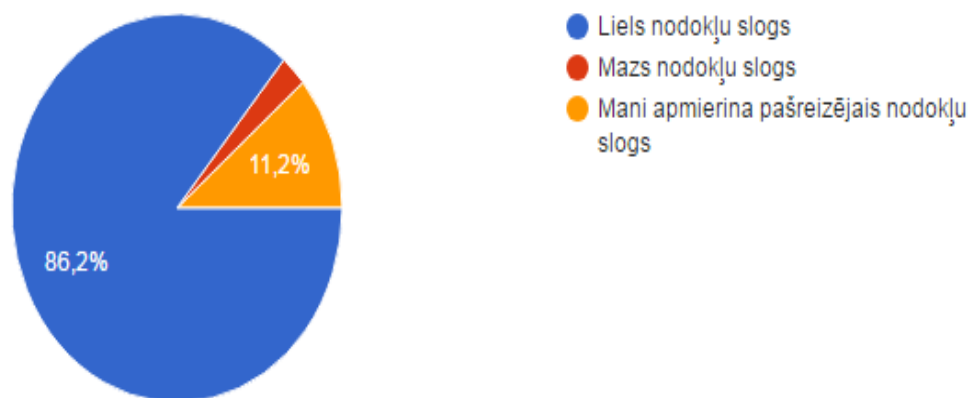
Neapmierinātību arī izraisa tas, ka, ja VID klients laikā neiesniedz dokumentu, tad VID reakcija ir diezgan skarba, bet, kad pats VID kavējas ar kādu dokumentu sagatavošanu, tad tas ir pašsaprotami. Arī pieņemtie prettiesiskie lēmumi, kāda interesēs, lai apgrūtinātu kādu uzņēmumu, ir iedragājuši uzticību VID un apmierinātību ar tā darbību. Arī Elektroniskās deklarēšanās sistēmas traucējumi atstāj negatīvu iespaidu par VID darba kvalitāti.

Lai to uzlabotu, ir nepieciešamas pārmaiņas no Valsts ieņēmumu dienesta puses, mainot attieksmi pret nodokļu maksātājiem un uzlabojot kontroles mehānismus, kā arī VID strādājošo darbinieku lielāku uzraudzību un kontroli saistībā ar korupcijas riskiem.

⁷⁵ Autora veidots

Arī salīdzinoši lielam skaitam respondentu (25,5%) ir grūti atbildēt par to vai viņus apmierina Valsts ieņēmumu dienesta darbība, kas varētu liecināt, ka viņiem ir nosacīti vienalga vai arī nav ne negatīvas, ne pozitīvas pieredzes saskarsmē ar VID, ka arī respondentu vidū bija studenti un skolēni, kam šis aspekts vēl nav svarīgs un viņiem nav viedokļa par to.

Kā Jūs vērtējat kopējo nodokļu slogu Latvijā?

4.2 attēls. Aptaujāto respondentu atbildes uz jautājumu „Kā Jūs vērtējat kopējo nodokļu slogu?”⁷⁶

Kā varam novērot 4.2 attēlā, tad absolūtais vairākums, kas ir 86,2%, aptaujātie respondenti uzskata, ka valstī ir liels kopējais nodokļu slogs, kas ir viens no iemesliem kādēļ Latvijā, ir liela ēnu ekonomika, jo liela daļa no gūtajiem ienākumiem aiziet nodokļos, kas samazina uzņēmumu konkurētspēju un attīstības tempus, kā arī no lielā nodokļa sloga visvairāk cieš mazo algu saņēmēji, jo jau no tā relatīvi mazajiem gūtajiem ienākumiem kāda trešā daļa aiziet nodokļos, kas palielina iedzīvotāju skaitu, kas tuvojas nabadzības riskam. Cilvēkiem rodas lielāka motivācija saņemt algu aploksnē un slēpt gūtos ienākumus no Valsts ieņēmumu dienesta, kā arī pakalpojumu sniedzējiem neizdod pirkumu apliecinošu dokumentu, kas rada negodīgu konkurenci starp uzņēmumiem un valsts zaudē negūtos ienākumus no nodokļiem.

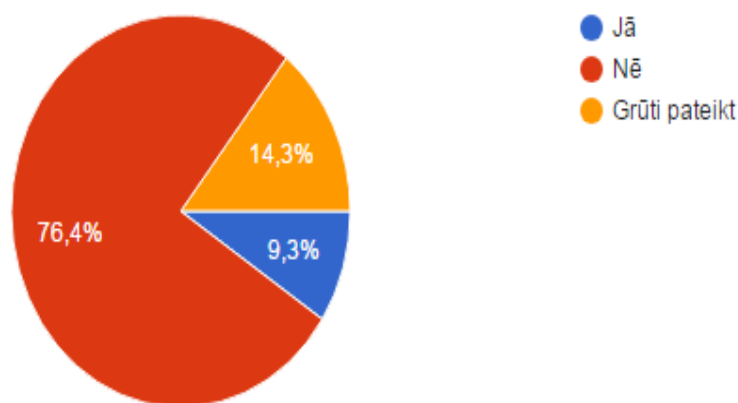
Nodokļu slogs ir sociāli netaisnīgs, jo mazo ienākumu saņēmējiem tas ir tāds pats kā lielo un pietam lielo ienākumu saņēmēji cenšas optimizēt nodokļus. Kā rezultātā mazo algu saņēmēji, lai izdzīvotu, ir spiesti saņemt naudu aploksnē, tā gūstot lielākus ienākumus, jo nodokļu apmērs mazo algu saņēmējiem ir salīdzinoši liels. Uzņēmumiem ir salīdzinoši vēl ir iespējas izvēlēties, jo ir pieejams mikrouzņēmuma nodokļa maksāšanas režīms, kā arī ir

⁷⁶ Autora veidots

izstrādāts dzīves stila uzņēmumu likums, lai uzņēmēji ar mazu un neregulāru apgrozījumu maksātu noteiktu summu mēnesī, kurā ir apvienoti visi nodokļi un tas veicina arī šo mazo uzņēmēju reģistrāciju un ienākšanu legālajā ekonomikā.

No aptaujātajiem 11,2% apmierina pašreizējais nodokļu slogs, pēc autora domām tas ir tiek minēts tādēļ, ka nodokļi visu laiku ir pieauguši un iedzīvotāji nevēlas piedzīvot nodokļu kāpumu, vai arī šie cilvēki tiešām ir apmierināti ar nodokļu slogu.

Vai Latvijā notiek pietiekama ēnu ekonomikas apkarošana?

4.3 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Latvijā notiek pietiekama ēnu ekonomikas apkarošana?”⁷⁷

Vairākums aptaujāto 4.3 attēlā norāda, ka Latvijā netiek pietiekami apkarota ēnu ekonomika, ko uzskata 76,4% no respondentiem. Tas tiek saistīts pēc autora domām ar iepriekšminēto neapmierinātību ar Valsts ieņēmumu dienesta darbu, kur arī vairākums respondentu izrādīja neapmierinātību. Valdība pēdējos gados ievieš jaunus likumus un reformas, lai cīnītos ar ēnu ekonomiku, un VID ir centies sakārot situāciju, kas attiecas uz auto servisu un zobārstniecības pakalpojumiem, jo šajās nozarēs tika konstatētas aplokšņu algas, kā arī norēķinu apliecināšanu dokumentu neizdošana, kā arī bija autoservisi, kas nebija reģistrējuši saimniecisko darbību.

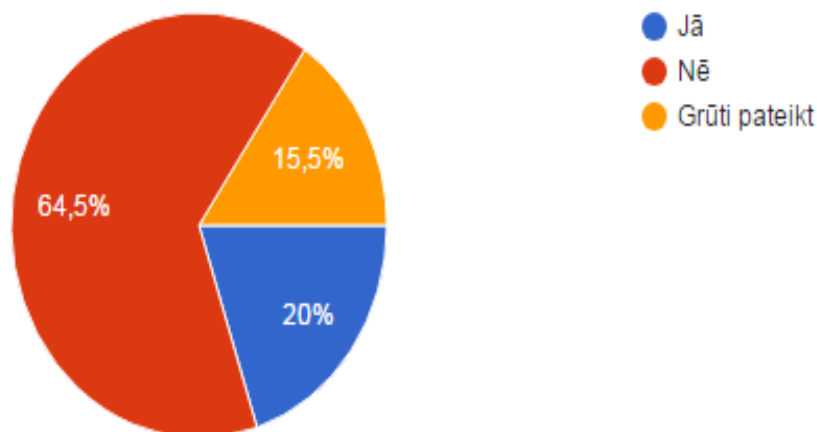
Un no sabiedrībā izskanējušās informācijas, ka arī no pašu pieredzes respondenti vērtē, ka ēnu ekonomika pietiekami netiek apkarota, kā biežāko nozari minot būvniecības nozari, kur ir lielākais ēnu ekonomikas īpatsvars, un pati nozare arī to labi saprot, un lielākie uzņēmumi ir sākuši diskusijas ar valdību, lai apkarotu ēnu ekonomiku nozarē piedāvājot

⁷⁷ Autora veidots

informāciju un ieteicamos paņēmienus, kā to varētu apkarot un nodrošināt godīgu konkurenci tiem uzņēmumiem, kas strādā legālajā ekonomikā.

Ēnu ekonomiku var mazināt, mazinot nodokļu slogu un izglītojot iedzīvotājus par to, kur paliek viņu nodokļos samaksātā nauda, jo tad var palielināt vēlmi maksāt nodokļus un uzrādīt gūtos ienākumus, no kā valsts budžetā palielinātos nodokļu ieņēmumi.

Vai Jūs uzskatāt, ka tas ir labi nemaksāt nodokļus?

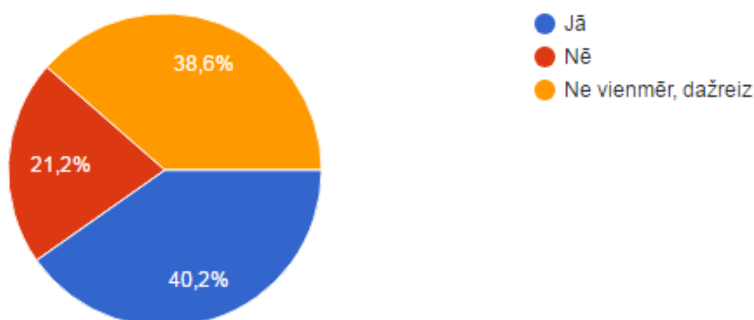
4.4 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu "Vai Jūs uzskatāt, ka tas ir labi nemaksāt nodokļus?"⁷⁸

No viesiem aptaujātajiem 64,5% ir atbildējuši, ka neatbalsta nodokļu nemaksāšanu (skatīt 4.4 attēlu), kas nozīmē, ka 64,5% no aptaujātajiem ir morāle maksāt nodokļus, kas liecina, ka cilvēki labprāt vēlētos maksāt nodokļus, ja to ļautu ienākumu līmenis un kopējais nodokļu slogs nebūtu pārāk liels. Priece tas, ka par spīti sabiedrībā un mēdijos izskanējušai informācijai, par to kā iedzīvotāji izvairās un nemaksā nodokļus, aptaujāto respondentu vairākums to neatbalsta.

20 % no aptaujātajiem uzskata, ka tas ir labi nemaksāt nodokļus, kas liecina, ka viņi atbalsta ēnu ekonomiku un ir/būtu iesaistīti tajā un šie ir cilvēki, kuriem nav morāles maksāt nodokļus un viņus ir ļoti grūti pārliecināt par pretējo, kā arī tas nav iespējams, ka visi maksā nodokļus. Kā arī 15,5% no aptaujātajiem respondentiem nav viedokļa par šo jautājumu.

⁷⁸ Autora veidots

Vai Jūs jautājāt pēc pirkumu apliecinājošiem dokumentiem (čekiem, rēķiniem, kvītīm u.c.)?

4.5 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Jūs jautājat pēc pirkumu apliecinājošiem dokumentiem (čekiem, rēķiniem, kvītīm u.c.)”⁷⁹

Respondentu vidū vairākums kas ir 40,2% jautā pēc pirkumu apliecinājošiem dokumentiem (skatīt 4.5 attēlu), kas liecina, ka viņiem rūp, tas ka uzņēmējs nomaksā nodokļus un arī tas parādās pie gūtajiem ienākumiem, kas tādā veidā mazina ēnu ekonomiku, bet nedaudz mazāk respondentu, tas ir 38,6% ne vienmēr jautā pēc pirkumu apliecinājoša dokumenta, tas nozīmē, ka viņi jautā tikai tad, kad viņiem pirkumu apliecinājošs dokuments ir nepieciešams vai arī tas dod kādu labumu, piemēram, ienākuma nodokļa atmaksai no valsts par saņemtajiem medicīnas pakalpojumiem vai citiem izdevumiem, kas tiek rēķināti nodokļu pārrēķinā.

No aptaujātajiem respondentiem 21,2% nejautā pēc pirkumu apliecinājošiem dokumentiem, jo ja darījums tiek kārtots bez čeka, tad parasti pārdevējs motivē ar to, ka iedos atlaidi, piemēram, PVN nodokļa apmērā, kā dēļ cilvēki izvēlas nepieprasīt pirkumu apliecinājošus dokumentus un atbalstīt ar ēnu ekonomiku saistītas darbības.

Atbildes uz jautājumu „Kā Jūs vērtējat nodokļu politiku Latvijā?”⁸⁰

Vairākums respondentu uzskata, ka nodokļu politika Latvijā ir diskriminējoša un sociāli netaisnīga un uzskata, ka nodokļos iekasētā nauda tiek izšķērdēta nevajadzīgās lietās. Kā arī respondenti uzskata, ka ir pārāk daudz dažādu nodokļu un cilvēkiem ir grūti saprast to nomaksu, un tā ir neparedzama, jo uzņēmējiem ir grūti plānot ja nav zināms vai nākamajā

⁷⁹ Autora veidots

⁸⁰ Autora veidots

gadā netiks celts kāds nodoklis un par cik. Nenoteiktība un neparedzamība nodokļu politikā arī atgrūž potenciālos investorus, jo nodokļi politikas plānošana ir svarīgs aspekts, lai investori ieguldītu naudu Latvijā.

Respondenti arī uzskata, ka nodokļu politika ir negodīga pret mazo algu saņēmējiem, kas Latvijā ir izteikta problēma. Bet Latvijā oficiāli mazo algu saņēmēju ir ļoti daudz, jo oficiāli strādā un saņem minimālo algu vai zemāku, bet realitātē saņem vairāk aplokšņu algu veidā, un tad izveidojas situācija, ka no tiem kas saņem daļu algas aploksnē tiek, iegūts mazāk, un vel lielāka daļa naudas nenonāk nodokļos, no kā cieš tie, kas godīgi strādā un saņem oficiāli minimālo algu vai zemāku un nav iesaistīti ar aplokšņu algām saistītās darbībās.

Citāti no respondentu atbildēm:

„Nodokļus vajag izlietot pēc to būtības, degvielas akcīzes nodokli - ceļiem, alkohola un tabakas - veselībai un soc. aprūpei, un tā tālāk, tad būtu skaidrs par ko maksājamam”⁸¹

„Smaga personām ar nelieliem ienākumiem, bet vienlaikus nenodrošina pietiekamus ieņēmumus valsts kasei, jo personas ar lielākiem ieņēmumiem tiek vai nu nepietiekami apliktas ar nod., vai arī tām ir resursi savu nodokļu slogu optimizēt.”⁸²

„Tuvredzīga un īstermiņa, kas vērsta uz valsts budžeta "pildīšanu", bet budžetu visbiežāk iztērē vieglprātīgi”⁸³

Kopumā ir saskatāms arī tas, ka respondentiem nav skaidrs kur paliek nodokļos samaksātā nauda un kur viņa tiek tērēta, un arī kā viņa tiek tērēta, un arī nodokļu slogs ir negodīgs sociālo slāņu griezumā.

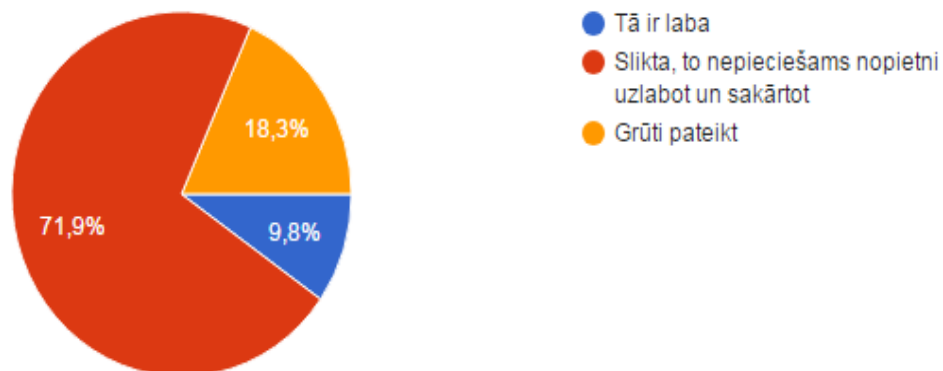
Arī A. Saukas pētījumā par ēnu ekonomiku Latvijā, aptaujāto respondentu vairākums nebija apmierināti ar nodokļu politiku Latvijā un to vērtēja negatīvi.

⁸¹ Respondenta atbilde uz jautājumu

⁸² Respondenta atbilde uz jautājumu

⁸³ Respondenta atbilde uz jautājumu

Kā Jūs vērtējat uzņēmējdarbības vidi Latvijā?

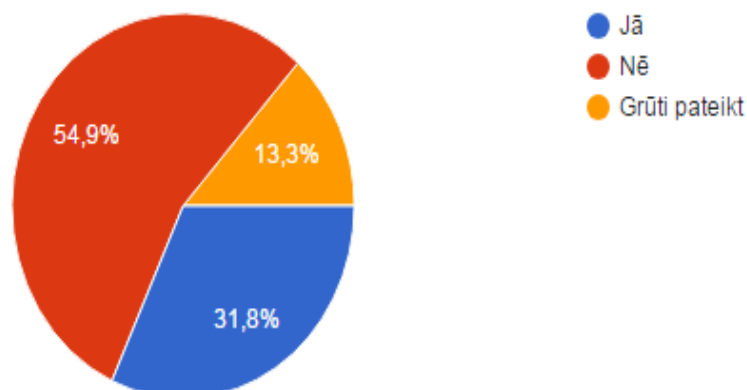

4.6 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kā Jūs vērtējat uzņēmējdarbības vidi Latvijā?”⁸⁴

No aptaujātajiem respondentiem 71,9% uzskata, ka uzņēmējdarbības vide Latvijā ir slikta un tā nopietni jāuzlabo un jāsakārto (skatīt 4.6 attēlu), ko arī valdības institūcijas cenšas darīt dažādu reformu veidā. Bet pētījumā par uzņēmējdarbības vidi „Doing Business” Latvija ir novērtēta 14. vietā 190 valstu konkurencē, un tiek parādīta kā laba vieta uzņēmējiem. Salīdzinot autora veikto pētījumu ar Pasaules Bankas veikto pētījumu, ir novērojamas pretrunas, jo Pasaules Bankas pētījums novērtē Latviju diezgan augstā pozīcijā, turpretī autora aptaujātie respondenti norāda, ka tā ir slikta un par labu novērtē vien 9,8% respondentu, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc cilvēki nevēlas atvērt savu uzņēmumu Latvijā. Aptaujāto vidū 18,3% nav viedokļa par uzņēmējdarbības vidi, kas liecina, ka viņiem ir grūti novērtēt situāciju Latvijā.

⁸⁴ Autora veidots

Vai Jūs iespēja saņemt publiskos pakalpojumus (veselības aprūpe, izglītība, policija) Jūs motivē maksāt nodokļus?

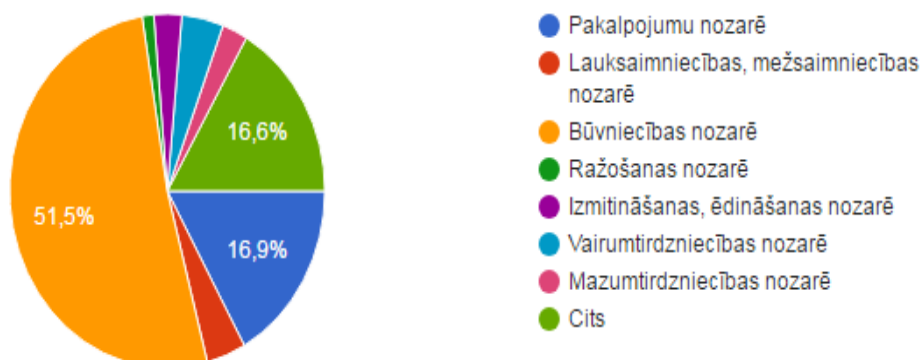
4.7 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai iespēja saņemt publiskos pakalpojumus (veselības aprūpe, izglītība, policija) Jūs motivē maksāt nodokļus?”⁸⁵

No aptaujātiem respondentiem 54,9% iespēja saņemt publiskos pakalpojumus nemotivē maksāt nodokļus (skatīt 4.7 attēlu), kas būtu izskaidrojams ar to, ka Latvijā veselības aprūpe ir grūti pieejama un ir jāstāv garās rindās uz valsts apmaksātiem izmeklējumiem, un tad cilvēkiem rodas sajūta, ka nav skaidrs, kur paliek viņu nodokļos samaksātā nauda, kas nerada motivāciju maksāt nodokļus, jo cilvēki nejūt atpakaļ kādu labumu un kamēr netiks sakārtota veselības aprūpes sistēma un iedzīvotāji nevarēs saņemt veselības aprūpi pieņemamā laikā, tikmēr būs grūti mazināt ēnu ekonomiku un motivēt maksāt nodokļus.

Bet ir no aptaujātajiem respondentiem arī tādi, kurus motivē publisko pakalpojumu saņemšana maksāt nodokļus, kuri sastāda 31,8% no visiem aptaujātajiem, un kam, piemēram, nav tik aktuāla veselības aprūpe, jo viņus darba devējs nodrošina ar veselības apdrošināšanas polisēm, bet ir svarīgi citi publiskie pakalpojumi, piemēram, policija no drošības viedokļa, vai arī tas, ka ir iespēja studēt par budžeta līdzekļiem, kas piemēram citās valstīs nav pieejams.

⁸⁵ Autora veidots

Kā Jūs domājat, kurā nozarē ir lielākā ēnu ekonomika?

4.8 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kā Jūs domājat, kurā nozarē ir lielākā ēnu ekonomika?”⁸⁶

Vairākums respondentu atbildēja, ka tā ir būvniecības nozare, kur šo atbildi norādīja 51,5% no respondentiem (skatīt 4.8 attēlu), un arī A. Saukas veiktajā pētījumā tika secināts, ka lielākā ēnu ekonomika ir būvniecības nozarē. Kā iemeslu respondenti minēja to, ka lai uzvarētu valsts iepirkumā ir nepieciešams piedāvāt pēc iespējas mazāku projekta summu, jo konkursā uzvar „lētākais” piedāvājums ko var panākt nemaksājot nodokļus par darbiniekiem, maksājot tiem aploksnē un nodarbinot tos bez darba līguma. Vel kā iemeslus kāpēc būvniecības nozarē ir liela ēnu ekonomika min gadījuma darbus, par kuriem netiek uzrādīti ienākumi un netiek no tiem nomaksāti nodokļi. Arī daudzi cilvēki norāda uz to, ka pašam ir, nācies ar to, saskaties, strādājot šajā nozarē. Respondenti norāda arī uz to, ka nav iespējams tikt darbā, ja vēlas strādāt ar darba līgumu vai saņemt algu oficiāli un to ir grūti kontrolēt. Biežāk tiek maksāta minimālā alga uz papīra, bet uz rokas ar aploksni sanāk krietni vairāk. Lielais nodokļu slogs tiek minēts pie iemesliem, kāpēc tiek nemaksāti nodokļi, jo savādāk mazajiem uzņēmumiem ir ļoti grūti konkurēt un tie var bankrotēt, kā arī šajā nozarē tiek nodarbināts daudz mazkvalificēta darbaspēka. Arī valsts uzraugošajām iestādēm ir grūti izkontrolēt, jo ir daudz iesaistītu uzņēmumu vienā būvniecības objektā. Vel kā iemeslu respondenti min to, ka grūti ir kontrolēt izlietos materiālus un to daudzumu, kā arī ka ir maza kontrole šajā nozarē.

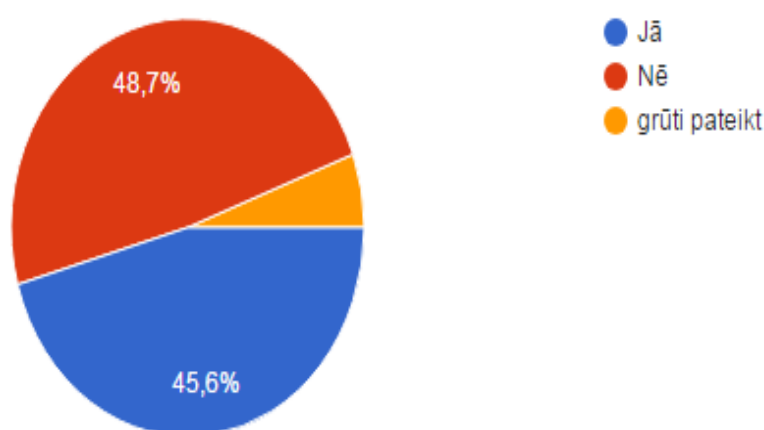
Kā otra nozare, kurā respondenti uzskata, ka ir lielākā ēnu ekonomika, ir pakalpojumu nozare, tāpēc ka tur nav fizikāla produkta, kā rezultātā ir vieglāk izvairīties no nodokļu

⁸⁶ Autora veidots

nomaksas, un neizsniegt čekus, jo tad cena ir ar PVN, kas sadārdzina pakalpojumu un ir grūtāk konkurēt ar konkurentiem, kā arī tiek norādīts, ka algas tiek maksātas aploksnēs.

Un kā trešais tiek minēta cita nozare ko norādīja 16,6% respondentu. Zem citas nozares respondenti min arī apsardzes un taksometru nozari, kā arī tiek minētas visas iepriekšminētās nozares un respondentiem ir grūti novērtēt, kurā ir lielāka ēnu ekonomika. Piemēram, lauksaimniecībā tiek nodarbināti sezonas strādnieki, par kuriem netiek maksāti nodokļi.

Vai Jums kāds ir piedāvājis saņemt naudu aploksnē?

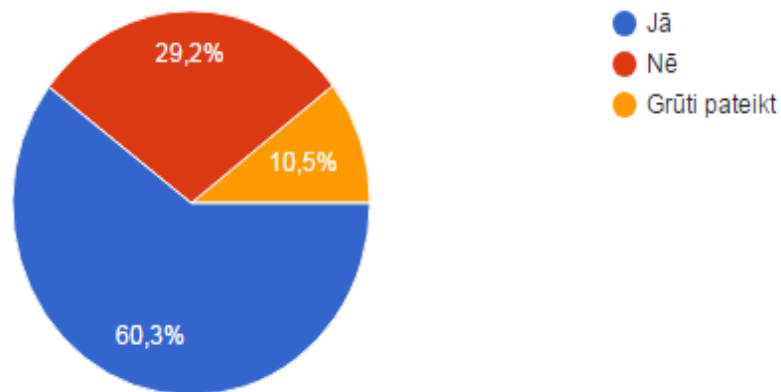

4.9 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Jums kāds ir piedāvājis saņemt naudu aploksnē?”⁸⁷

No aptaujātajiem respondentiem 48,7% norādīja, ka viņiem nav piedāvāts saņemt naudu aploksnē (skatīt 4.9 attēlu), kas varētu būt skaidrojams ar to, ka, piemēram, valsts iestādēs aplokšņu algām nevajadzētu būt un nav arī iemesla no valsts puses to darīt, un ir arī citi lieli uzņēmumi, kas tādu iespēju nemaz neapsver. Bet salīdzinoši daudz ir tādu arī aptaujāto, kas ir 45,6%, kam ir piedāvāts saņemt algu aploksnē, kas ir diezgan daudz, un tas liecina, ka ir daudz uzņēmēju, kas piedāvā algu saņemt aploksnē un izvairīties no ar darbinieku algām saistītiem nodokļiem. Bieži vien darbinieki ir spiesti piekrist saņemt algu aploksnē, jo tad uzņēmējs savādāk nemaz neņems darbā. Kamēr arī iedzīvotājiem nebūs motivācijas saņemt visu algu legāli, piemēram priekš pensijas veikt sociālās iemaksas, tad ir jāpārveido pensiju sistēma, lai rastos motivācija to darīt, tikmēr aplokšņu algas būs liela problēma, ar ko cīnīties Latvijas valdībai.

⁸⁷ Autora veidots

Vai pazīstat cilvēkus kas strādā bez darba līguma?

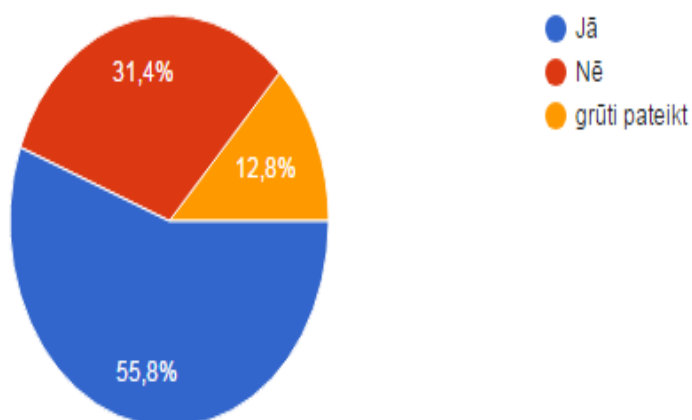

4.10 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai pazīstat cilvēkus, kas strādā bez darba līguma?”⁸⁸

Latvijā strādāšana bez darba līguma ir liela parādība un problēma, kā mēs varam novērot 4.10 attēlā, tad 60,3% respondentu pazīst kādu cilvēku, kas strādā bez darba līguma, tādējādi arī saņemot algu aploksnē un nemaksājot nodokļus, kā arī, strādājot bez līguma, nevar pretendēt uz atlaišanas vai slimības pabalstu, un ir risks samaksu par darbu vispār nesaņemt. Lielais cilvēku skaits kas strādā bez līguma varētu būt izskaidrojams ar to ka viņi veic gadījuma darbus, un sezonas darbu laikā arī ir risks pastāvēt nelegālajai nodarbinātībai. No respondentiem vien 29,2% nepazīst cilvēku, kas strādātu bez darba līguma, kas salīdzinoši ir maz, un sanāk, ka liels cilvēku skaits tiek nodarbināts nelegāli, un valsts budžets zaudē lielus nodokļos neieņemtus līdzekļus. No respondentu atbildēm var secināt, ka Latvijā pastāv samērā liela nelegālā nodarbinātība, kas visvairāk skar būvniecības nozari, jo tajā ir lielas problēmas ar aploksņu algām un nodarbināšanu bez darba līgumiem, un tā ir problemātiskākā nozare, kurā arī ir vislielākā ēnu ekonomika.

⁸⁸ Autora veidots

Vai Jūs vai kāds no paziņām ir saskāries ar nepieciešamību dot kukuli?

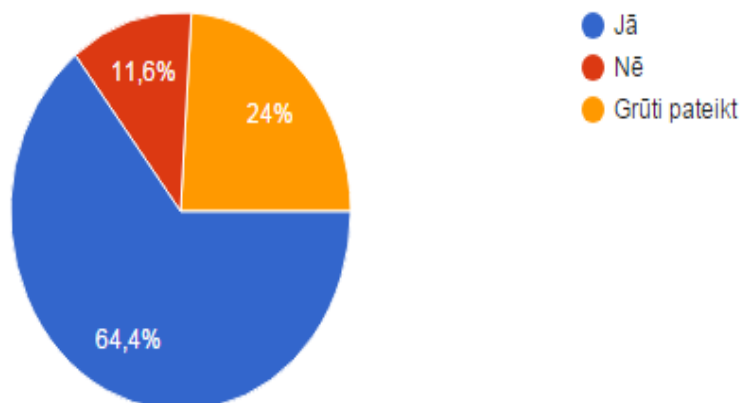

4.11 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Jūs vai kāds no paziņām ir saskāries ar nepieciešamību dot kukuli?”⁸⁹

Vel viens elements ko satur ēnu ekonomika ir korupcija, kas ietekmē investoru piesaisti, jo investori neies uz valsti, kur ir iespējams nopirkt kādas privilēģijas, kas rada negodīgu konkurenci un rada nelabvēlīgu vidi uzņēmējdarbībai, kā rezultātā korupcija atbaida investorus, kas samazina investīciju apjomu un piesaisti. Respondentu vidū 55,8% ir saskārušies vai viņu paziņas ar nepieciešamību dot kukuli (skatīt 4.11 attēlu), kas ir samērā augsts rādītājs, jo tas arī nozīmē to, ka ir situācijas, ka tiek prasīts kukulis, lai varētu veikt nepieciešamās lietas. Rezultātus iespaido arī fakts, ka kukuļus visbiežāk dot ceļu policistiem, lai varētu izbēgt no administratīvā pārkāpuma soda, kas varētu ietekmēt rezultātu uz aptaujā uzdoto jautājumu un palielināt „Jā” atbildējušo skaitu. Bet 31.4% aptaujāto norādīja, ka nav saskārušies viņi vai viņu paziņas ar nepieciešamību dot kukuli, kas ir pozitīvi vērtējams, bet to cilvēku skaits kas ar to ir saskārušies ir gandrīz divas reizes lielāks, kas norāda, ka tā ir liela problēma Latvijā, un valdībai ir jādomā kā ar to cīnīties un kontrolēt.

⁸⁹ Autora veidots

4.12 Vai ir situācijas, kad kukuļa došana atvieglo jautājumu risināšanu?

4.12 attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai ir situācijas, kad kukuļa došana atvieglo jautājumu risināšanu?”⁹⁰

Uz jautājumu, vai ir situācijas, kad kukuļa došana atvieglo jautājumu risināšanu 64,4% no respondentiem atbildēja „Jā” (skatīt 4.12 attēlu), kas sasaistās ar iepriekšminēto jautājumu un nozīmē, ka Latvijā ir nopietnas problēmas saistībā ar kukuļošanu, bieži vien sabiedriskajos medijos dzirdams, kāds jau skandāls, kad atklāta kukuļošana, bet, pēc šā rezultāta spriežot, ir ļoti daudz tādu gadījumu, kad tas nav atklāts, un ir palīdzējis risināt kādu jautājumu, kurš pat var nebūt likumīgs. Arī publiskā pārvalde ir aktīvi iesaistīta kukuļošanā, lai piemēram tiktu lemts par labu kādam uzņēmumam valsts iepirkuma konkursā, kā rezultātā, radot negodīgu konkurenci, ko pierāda presē izskanējusi informācija.

Atbildes uz jautājumu ”Ko Jūs ieteiktu, lai tiktu uzlabota ēnu ekonomikas un nodokļu situācija Latvijā?”⁹¹

Zemāk ir ievietoti daži respondentu viedokļi, kas parāda kopējos respondentu uzskatus par to, ko viņi ieteiktu darīt, lai mazinātu ēnu ekonomiku un uzlabotu nodokļu politiku Latvijā:

„Sakārtot uzņēmējdarbības vidi kopumā. Nepieņemt lēmumus par to un nodokļu politiku, balstoties uz politiskiem apsvērumiem. Tāpat lēmumus nepieciešams pieņemt nozares

⁹⁰ Autora veidots

⁹¹ Autora veidots

profesionāļiem, ne „viltus” speciālistiem. Nodokļu politika ir pilnīgs haoss un uzņēmējdarbības neveicinoša.”⁹²

„Jāstrādā, lai tā būtu vienota sistēma. Jārada vide, kad nodokļus maksā ar prieku labprātīgi”⁹³

„Samazināt PNV pārtikai, tas nemazinās cenas, bet atbrīvos līdzekļus algām, līdz ar to liela daļa mazo ražotāju, ēdinātāju, pārtikas veikaliņu legalizēs algas, pie noteikuma, ja papildus tiek samazināti darbaspēka nodokļi, nauda atgriezīsies apītē. Samazināt pašvaldībās algoto darbinieku skaitu, izrevidēt valsts iestāžu darbinieku skaitu (kā VID u.c.), tur strādājošie darbinieki spēj orientēties katrs savā šaurā lauciņā (varbūt), sūta viens pie otra, beigās tāpat gudrs netiec, tātad šie darbinieki ir nekompetenti.”⁹⁴

„Soda apmērs pieķerot būtu jāpiemēro tāds, bet realitātē, lai vairs tā negribētos darīt”⁹⁵

„Kriminālbildību par aplokšņu algām, progresīvo nodokli, vienkāršot sistēmu ar nodokļiem un pašnodarbinātajiem, un mikrouzņēmumiem, valsts aizsardzību ziņotājiem (kā gadījumā ar personām, kas ziņo par mafioziem noziegumiem – identitātes maiņa, apsardze) cilvēkiem, kurš ziņojis par aplokšņu algām, kukuli un uzfilmējis vai citādi sagatavojis tam pierādījumus – tādām cilvēkiem un viņa ģimenei nodrošināt apsardzi, pabalstu un citas aizsardzības metodes! Bargus sodus ēnu ekonomikas darboņiem – nemaz nevajag cietumu – pietiek ar aizliegumu 5 gadus nodarboties ar uzņēmējdarbību – tas būtu ļoti efektīvi!”⁹⁶

„Katram iedzīvotājam sākt ar sevi un atteikties akceptēt izvairīšanos no nodokļu nomaksas”⁹⁷

„1) samazināt nodokļu slogu līdz tādām līmenim, kas atbilst iedzīvotāju dzīves līmenim, lai nebūtu izdevīgi shēmot un apiet nodokļu nomaksu, un tikai pēc tam ir jāpiespiež visus maksāt nodokļus – izdevīgāk būs samaksāt nodokļus, nekā shēmot un nodarboties ar nelikumībām.

2) nodokļus tērēt tiem mērķiem, kam viņi domāti, un ir jāsamazina nodokļu izsaimniekošana no valsts budžeta – iedzīvotāji redzēs, ka ir jēga maksāt nodokļus un ja beigs izsaimniekot nodokļos samaksāto līdzekļus, tad es esmu ļoti pārliecināts, ka izrādīsies, ka ar jau esošajiem nodokļiem pietiek visam un nav nepieciešams palielināt nodokļus.

3) Samazināt valsts sektorā nodarbināto ierēdņu armiju, ļoti daudz vietnieku ir vienkārši nevajadzīgi, piemēram, par to liecina tas, ka, saskaņojot kādu dokumentu, ir vajadzīgi n-tie paraksti, kamēr uz papīra nav dabūts 1. paraksts neviens cits neparakstās, jo neparko nav lietas kursā, bet, tiklīdz viens ir parakstījis, tad pārējie bieži vien pat neiedziļinoties paraksta, tas liecina, ka viņi neparko neatbild, un vispār nav vajadzīgi, tikai saņemot algu nelietderīgi,

⁹² Respondenta atbilde uz jautājumu

⁹³ Respondenta atbilde uz jautājumu

⁹⁴ Respondenta atbilde uz jautājumu

⁹⁵ Respondenta atbilde uz jautājumu

⁹⁶ Respondenta atbilde uz jautājumu

⁹⁷ Respondenta atbilde uz jautājumu

iznieko nodokļu maksātāju samaksātos nodokļus, un tādi ir ļoti daudz, gan valsts pārvaldēs, gan pašvaldībās, gan valsts uzņēmumos un visādās pašreizējam ekonomiskajam stāvoklim nevajadzīgās aģentūrās.”⁹⁸

„Likumdošanas un Tiesu sistēmas sakārtošana”⁹⁹

„Progresīvāku darbu no VID. Sākt ar lielajiem uzņēmējiem, nevis tikai mazos aiztikt”¹⁰⁰

„Jāpārnes nodokļu slogs no algas uz ieņēmumiem no patēriņa, kapitāla un nekustamā īpašuma. Jāpārskata uzņēmumu attaisnojamo izdevumu "grozs" un apmērs. Jāapkaro ienākumu slēpšana un par to bargi jāsoņa.”¹⁰¹

„Atvieglot nodokļu slogu ražotājiem, pastiprināti apkarot ēnu ekonomiku, tas būtu stimuls godīgi maksāt nodokļus”¹⁰²

„Kopējā motivācija varētu būt pie vainas, jo nodokļi tiek iekasēti no salīdzinoši zema darba samaksas sliekšņa un dzīves līmenis šobrīd nav pārāk izcils ļoti lielai daļai cilvēku. Iespējams, šis sliekšnis jāpalielina, lai izskaustu aplokšņu algas. Protams, liela problēma ir pats VID un ierēdņu skaits valstī kopumā, jo igauņu, piemērs, liek aizdomāties ļoti par resursu sadali un resursu izlietošanu valsts administratīvajā aparātā.”¹⁰³

„Optimizēt birokrātisko aparātu, samazināt ierēdņu skaitu, samazināt ekonomiski aktīvo iedzīvotāju nodokļu slogu, valsts amatpersonām uzlabot komunikāciju ar iedzīvotājiem, un paredzēt konkrētu atbildību ierēdņiem, ja viņa vainas dēļ uzņēmēji zaudē līdzekļus, uzlabot tiesvedības sistēmu, radīt vairāk darba vietu, investēt uzņēmējdarbībā.”¹⁰⁴

„Vērsties pret ēnu ekonomiku ar visbargākajiem sodiem, atņemt visus publiskos pakalpojumus tiem cilvēkiem, kas nemaksā nodokļus bez objektīva iemesla vai attaisnojuma”¹⁰⁵

„VID jāuzlabo sava attieksme pret cilvēkiem un uzņēmumiem”¹⁰⁶

„Skaidra un viegli saprotama nodokļu sistēma”¹⁰⁷

„Lai uzlabotos ekonomiskā situācija Latvijā, jābūt solidārai nodokļu sistēmai, lai cilvēks, kas maksā nodokļus zinātu, ko viņš var prasīt un saņemt no Valsts brīdī, kad ir, nokļuvis kritiskā situācijā”¹⁰⁸

⁹⁸ Respondenta atbilde uz jautājumu

⁹⁹ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰⁰ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰¹ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰² Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰³ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰⁴ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰⁵ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰⁶ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰⁷ Respondenta atbilde uz jautājumu

¹⁰⁸ Respondenta atbilde uz jautājumu

Vairākums respondentu norāda, ka ir jāsamazina nodokļi, lai piesaistītu uzņēmējus Latvijā kaukto ražot, kā arī jāsakārto nodokļu politika, lai varētu plānot nākotnē un uzņēmēji rēķināties ar izmaiņām jau laicīgi. Respondenti iesaka ieviest reverso PVN, cik tas iespējams, un palielināt Valsts ieņēmumu dienesta kontroles. Birokrātiskais slogs tiek minēta kā vēl viena problēma, kas traucē uzņēmumiem strādāt, jo nav skaidrības par to kas tiek no viņiem prasīts un ļoti daudzās saskaņošanas, līdz dokumenti tiek sakārtoti, kas arī ietekmē ēnu ekonomikas lielumu. Tiek minēts, ka ir nepieciešams palielināt sodus par izvairīšanos no nodokļu nomaksas un aplokšņu algām, un noteikt tos bargākus, un uzlabot kopumā tiesu sistēmu valstī. Vēl respondenti iesaka samazināt ierēdņu skaitu, jo tas arī patērē nodokļos samaksāto naudu, un samazināt arī VID strādājošo darbinieku skaitu, jo kaimiņvalstī Igaunijā to skaits ir mazāks, kā arī iesaka VID mainīt attieksmi pret saviem klientiem un jāizveido vienkārša un skaidra nodokļu politika.

Kopumā vērtējot, respondenti labprāt vēlas maksāt nodokļus un neatbalsta izvairīšanos no nodokļu nomaksas, un liels respondentu skaits ir saskāries ar korupciju, kas rada dažādus riskus uzņēmumiem, jo tas atstāj negatīvu iespaidu uz uzņēmējdarbības vidi. Gan autora, gan A. Saukas pētījumos iezīmējās tas, ka lielākā ēnu ekonomika ir būvniecības nozarē dēļ aplokšņu algām un nodarbinātības bez darba līgumiem, lai spētu uzvarēt iepirkumu konkursos ar zemāku cenu. Tāpat respondenti nav apmierināti ar VID darbību, kas saistās ar VID attieksmi pret klientiem un cīņu pret ēnu ekonomiku. Arī salīdzinoši liels skaits respondentu pazīst cilvēkus, kas tiek nodarbināti bez darba līguma, kas nozīmē to, ka Latvijā ir diezgan liela nelegālā nodarbinātība ar ko cīnīties, un tās rezultātā arī ir aplokšņu algas. Arī nodokļu slogu Latvijā aptaujātie respondenti uzskata par augstu. Uzņēmējdarbības vidi respondenti vērtē ļoti slikti, kas ir iemesls, kādēļ netiek daudzi cilvēki baidās un nevēlas Latvijā uzsākt uzņēmējdarbību, un tas arī ļoti ietekmē investīciju piesaisti no ārvalstīm. Šobrīd esošā situācija ar publiskajiem pakalpojumiem un to kvalitāti vairākumam respondentu nerada velmi maksāt nodokļus, bet lai samazinātu ēnu ekonomiku Latvijā, ir jāuzlabo publisko pakalpojumu kvalitāte un apjoms, piemēram, veselības aprūpē, kas radītu vēlmi un motivāciju maksāt nodokļus. Respondenti arī norāda, ka Latvijā ir liels nodokļu slogs, kas ir vel viens faktors, kāpēc tiek slēpti ienākumi un notiek izvairīšanās no nodokļu nomaksas. Pēc respondentu sniegtajām atbildēm, var secināt, ka viņi uzskata arī ka ēnu ekonomika netiek pietiekami apkarota Latvijā, un valdībai ir jādomā jauni veidi un jāpielieto jauni instrumenti, lai tā tiktu efektīvāk apkarota. Arī cilvēki, kas neprasa pirkumu apliecināšu dokumentu, ir daļa no tiem, kas rada ēnu ekonomiku, un viņus vel motivē tas, ka pārdevējs parasti iedot vel atlaidi, kas ir vēl lielāks stimulē nepieprasīt pirkumu apliecināšu dokumentu. Liels skaits respondentu arī pazīst cilvēkus, kas tiek nodarbināti bez darba līguma, un tiek minēts, ka viņi

ir spiesti to darīt, jo savādāk neņem darbā, un tas visbiežāk nāk tieši no uzņēmēju puses, kas arī cieši saistās ar aplokšņu algām, jo, strādājot bez darba līguma, arī alga ir jāizmaksā neoficiāli, un respondentu skaits apmēram sadalās vienādās daļās jautājumā par to, vai kāds ir piedāvājis saņemt naudu aploksnē, kas nozīmē, ka apmēram gandrīz pusei respondentu ir piedāvāts saņemt algu aploksnē, kas ir ļoti slikts rādītājs, kas atkal sasaistās ar lielu skaitu cilvēku, kuri strādā bez darba līguma, kas liek secināt, ka nelegālā nodarbinātība ir liela problēma Latvijā.

SECINĀJUMI

1. Pasaulē veiktie pētījumi uzrāda, ka Latvijā ir laba uzņēmējdarbības vide un to ierindo diezgan augstu, bet reālā situācija parāda to, ka Latvijā ir lielas problēmas ar uzņēmējdarbības vidi un ēnu ekonomiku.
2. Kā viens no ēnu ekonomikas rašanās cēloņiem ir vēlme nopelnīt vairāk, un tā dēļ netiek uzrādīti ienākumi un maksāti nodokļi.
3. Nodokļu slogs un sociālo apdrošināšanas iemaksu līmenis ir kā galvenie faktori, kas rada ēnu ekonomiku, un jo lielāka starpība starp to ko var nopelnīt legālajā ekonomikā un ēnu ekonomikā, jo lielāka būs nodokļu sloga mazināšana, iesaistoties ēnu ekonomikā.
4. Palielinoties ēnu ekonomikai, tiek celti nodokļi un tā rezultātā palielinās ēnu ekonomika, kas atkal noved pie nodokļu celšanas.
5. Mazāka ēnu ekonomika ir valstīs ar lielākiem nodokļu ieņēmumiem, kas tiek panākts ar zemākām nodokļu likmēm, mazāk normatīviem aktiem un kukuļošanas.
6. Mazie un vidējie uzņēmumi veido 99% no visiem uzņēmumiem, un tajos tiek nodarbināts liels skaits cilvēku, kā rezultātā katras nodokļu izmaiņas ļoti spēcīgi ietekmē šos uzņēmumus un cilvēkus, kas tajos strādā.
7. Kopējā nodokļu likme uzņēmumiem Latvijā ar vienu no zemākajām ES un Baltijas valstīs, kas veido 35,9%.
8. Latvijā ēnu ekonomikai pēdējos 10 gados ir tendence samazināties, un 2015. gadā pēc MIMIC metodes tās apmērs bija 23,6%, bet tā joprojām ir lielākā nekā ES vidējā (18,30%).
9. Ēnu ekonomikas lielāko daļu 2016. gadā sastādīja būvniecības nozare kas veidoja 40% no IKP, un nodokļi, no kuru nomaksas izvairījās visvairāk būvniecības nozarē, bija darbaspēka nodokļi (58,64%), PVN (25,91%) un uzņēmuma ienākuma nodoklis (15,45%).
10. Ēnu ekonomikas apjoms 2016. gadā Latvijā bija augstākais starp Baltijas valstīm, kas bija 20,3% no IKP, bet attiecīgi Lietuvā tas bija 15,4% no IKP un Igaunijā 16,50% no IKP.
11. Latvijā 21,6% nodarbināto 2015. gadā bija minimālā darba alga vai mazāka, kas liecina par to, ka ir liels aplokšņu algu īpatsvars un neuzrādīti ienākumi.
12. Latvijā 2016. gadā ienākumu daļa ko uzņēmumi slēpa no valsts bija 18,5%, kas ir augstākais rādītājs starp Baltijas valstīm, kas Igaunijā sasniedza 8,3% bet Lietuvā 11,7%.
13. Latvijā kopš 2009. gada ir strauji samazinājusies darbinieku nodarbināšana bez līguma, kas 2009. gadā sastādīja 14,6% bet 2016. gadā 7,6% no darbiniekiem tika nodarbināti bez darba līguma.
14. Kopējā nodokļu sloga izmaiņas tieši ietekmē ēnu ekonomikas izmaiņas, un, pieaugot nodokļu slogam, pieaug arī ēnu ekonomika.

15. Latvijā kopš 2009. gada ir strauji samazinājusies darbinieku nodarbināšana bez līguma, kas 2009. gadā sastādīja 14,6% bet 2016. gadā 7,6% no darbiniekiem tika nodarbināti bez darba līguma.
16. Latvijā 2016. gadā starp visām Baltijas valstīm bija zemākais neregistrēto uzņēmumu īpatsvars, kas bija 5,3%, un attiecīgi Lietuvā tas bija 8,4%, bet Igaunijā 6,1%.
17. Ēnu ekonomikas lielāko daļu 2016. gadā sastādīja būvniecības nozare kas veidoja 40% no IKP, un nodokļi, no kuru nomaksas izvairījās visvairāk būvniecības nozarē, bija darbaspēka nodokļi (58,64%), pievienotās vērtības nodoklis (25,91%) un uzņēmuma ienākuma nodoklis (15,45%).
18. 65,5% aptaujāto autora veiktajā pētījumā norādīja, ka nodokļu nemaksāšanu neatbalsta, kas liek secināt to, ka šiem cilvēkiem ir morāle maksāt nodokļus, bet, piemēram, neapmierinātība ar publisko pakalpojumu kvalitāti un pieejamību 54,9% no respondentiem nemotivē maksāt nodokļus.
19. 40,2% no respondentiem pieprasa pirkumu apliecinājumus dokumentus vienmēr, bet 38,6% tos ne vienmēr jautā, kā arī 21,2% tos ne jautā vispār. kas paver iespēju uzņēmējam neuzrādīt gūtos ienākumus, un nenomaksāt nodokļus.
20. Nodokļu politika Latvijā ir sociāli nevienlīdzīga pret personām ar zemiem ienākumiem, un to personu īpatsvars Latvijā ir augsts, kā arī neparedzama, kas liedz uzņēmumiem plānot nākotnē un rēķināties ar gaidāmajām nodokļu izmaiņām.
21. 71,9% no pētījumā aptaujātajiem uzskata, ka uzņēmējdarbības vide Latvijā ir slikta un to nepieciešams sakārtot.
22. Respondenti autora pētījumā norādīja, ka lielākā ēnu ekonomika ir būvniecības nozarē, ko norādīja 51,5% no aptaujātajiem.
23. Autora pētījumā 76,4% no aptaujātajiem norādīja, ka Latvijā nenotiek pietiekama ēnu ekonomikas apkarošana, kā arī 86,2% respondentu uzskatīja, ka Latvijā ir liels nodokļu slogs.
24. Pētījumā 45,6% respondentiem ir piedāvāts naudu saņemt aploksnē un cilvēki ir spiesti piekrist, jo savādāk netiek pieņemti darbā, kā arī 60,3% aptaujāto pazīst cilvēkus, kas strādā bez darba līguma.
25. Ar nepieciešamību dot kukuli ir saskārušies 55,8% no respondentu paziņām, un 64,4% no respondentiem norādīja, ka kukuļa došana atvieglot jautājumu risināšanu.

PRIEKŠLIKUMI

1. Valdībai izstrādāt nodokļu politikas plānu turpmākajiem 3-5 gadiem, lai uzņēmēji varētu laicīgi sagatavoties un rēķināties ar nodokļu izmaiņām un tas arī piesaistītu ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā.
2. VID veikt stingrāku kontroli uzņēmumiem, kas darbojas IT nozarē, kā arī internetveikaliem jo, pastāv risks tiem uzņēmumiem nodarboties ar digitālo ēnu ekonomiku, jo, attīstoties tehnoloģijām, tā kļūst par lielu daļu no ēnu ekonomikas, kas nākotnē tikai pieaugs.
3. VID veikt pastiprinātāku būvniecības uzņēmumu kontroli un uzraudzību, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē, jo tā veido lielāko daļu no ēnu ekonomikas Latvijā.
4. Valdībai uzlabot uzņēmējdarbības vidi mazinot birokrātijas slogu, vienkāršojot procedūras, kas nepieciešamas, lai īstenotu nepieciešamās darbības, un padarīt tās vienkāršākas, kā arī, uzlabojot tiesu, varu Latvijā.
5. Valdībai uzlabot publisko pakalpojumu kvalitāti, piemēram, padarot pieejamāku veselības aprūpi, kas mazinās ēnu ekonomiku, un motivēs iedzīvotājus maksāt nodokļus, kas veicinās nodokļu ieņēmumu palielinājumu valstī.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Business Environment- Features, Meaning, Importance, Objectives & Porter's Model, pieejams: <http://www.slideshare.net/NikhilSoares/business-environment-featuresmeaningimportanceobjectives-porters-model>, skatīts 11.02.2017
2. Business Environment, pieejams: <http://businessjargons.com/business-environment.html>, skatīts 09.02.2017
3. Claudio Quintano, Paolo Mazzocchi, (2015) "*The shadow economy as a higher order construct inside European governance*", Journal of Economic Studies, Vol. 42 Issue: 3, pp.477-498, pieejams: doi: 10.1108/JES-07-2013-0103, skatīts 28.02.2017
4. Colin C. Williams, (2006) "*Evaluating the magnitude of the shadow economy: a direct survey approach*", Journal of Economic Studies, Vol. 33 Issue: 5, pp.369-385, pieejams: doi: 10.1108/01443580610706591, skatīts 04.04.2017
5. D.H. Enste (2010) *Shadow economy – the impact of regulation in OECD countries*, International Economic Journal, 24 4) pp. 555–571, pieejams: <http://dx.doi.org/10.1080/10168737.2010.525996>, skatīts 12.03.2017.
6. Dimiņa, I., (2017) Ēnu ekonomika, pieejams: http://www.pwc.com/lv/lv/news/enu_ekonomika.html, skatīts 20.02.2017
7. Ekonomikas ministrija, Uzņēmējdarbības vide, pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vid_/skatits skatīts 24.02.2017
8. Ekonomikas ministrija, Uzņēmējdarbības vides uzlabošana, pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vid_/uznemejdarbibas_vides_uzlabosana/, skatīts 02.03.2017
9. Electric power consumption, pieejams <http://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.ELEC.KH.PC?locations=LV>, skatīts 22.03.2017
10. Essmui. H., Berma, M., (2014) *The Impact of Business Environment on of Firm's Employment Growth*, Global Journal of Management and Business Research: Economics and Commerce Volume 14 Issue 8 Version 1.0, 11-22, pieejams: https://globaljournals.org/GJM_BR_Volume14/2-The-Impact-of-Business-Environment.pdf, skatīts 14.02.2017
11. Estrin S., & Mickiewicz T., (2010) *Shadow Economy and Entrepreneurial Entry*, pieejams: <http://ftp.iza.org/dp5053.pdf>, skatīts 24.02.2017

12. ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZE LATVIJAS BŪVniecības NOZARĒ PĒTĪJUMA KOPSAVILKUMS, pieejams: http://www.latvijasbuvnieki.lv/wp-content/uploads/2016/06/Base_prezentacija_web.pdf, skatīts 08.03.2017
13. Finanšu ministrijas prezentācija: Nodokļu politikas pamatnostādnes 2017.-2021. gadam [nepublicēts materiāls]
14. Five Components of an Organization's External Environment, pieejams: <http://smallbusiness.chron.com/five-components-organizations-external-environment-17634.html>, skatīts 14.02.2017
15. Friedrich Schneider Konrad Raczkowski Bogdan Mróz , (2015), "*Shadow economy and tax evasion in the EU*", Journal of Money Laundering Control, Vol. 18 Iss 1 pp. 34 – 51 pieejams: <http://dx.doi.org/10.1108/JMLC-09-2014-0027>, skatīts, 20.02.2017
16. GASPARENĪENĒ, L.,& REMEIKIENĒ R.,(2016) Critical attitude towards the theory of digital shadow economy: literature review and new foundations , TERRA ECONOMICUS 2016 Tom 14,P 156-172, pieejams: DOI: 10.18522/2073-6606-2016-14-4-156-172, skatīts 28.02.2017
17. GEDI, Latvia, pieejams: <https://thegedi.org/countries/latvia>, skatīts 04.03.2017
18. Global Competitiveness Index 2016-2017 edition, pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/country-profiles/#economy=LVA>, skatīts 01.03.2017
19. Global Entrepreneurship Index, pieejams: <https://thegedi.org/global-entrepreneurship-and-development-index/> skatīts 24.02.2017
20. Gopal, N. (2009) Business Environment 2 edition, New Delhi, Mc-Graw Hill. Retrieved from <https://books.google.lv/books?id=YmHV0sOdLmUC&pg=PA1&lpg=PA1&dq=Business+Environment&source=bl&ots=989H6yktZy&sig=tn0CInZmp9oGBtVSCbLgpOsDSIM&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwj1woDXjtjRAhUFEywkHQPuC9M4FBD0AQghMAE#v=onepage&q=Business%20Environment&f=false>, skatīts 09.02.2017
21. H.G. Petersen, U. Thiesen, P. Wohlleben (2010) *Shadow economy, tax evasion and transfer fraud – definition, measurement and data problems*, International Economic Journal, 24 (4), pp. 421–441, pieejams: <http://dx.doi.org/10.1080/10168737.2010.525973>, skatīts 12.02.2017

22. Heli Virta, (2010) "*The linkage between corruption and shadow economy size: does geography matter?*", International Journal of Development Issues, Vol. 9 Issue: 1, pp.4-24, pieejams: doi: 10.1108/14468951011033770, skatīts 10.02.2017
23. Ibrahim, R., Primiana, I.(2015) *Influence Business Environment On The Organization Performance*, INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC & TECHNOLOGY RESEARCH VOLUME 4, ISSUE 04, 283 – 293. <http://www.ijstr.org/final-print/apr2015/Influence-Business-Environment-On-The-Organization-Performance.pdf> Skatīts 10.02.2017
24. Inclusive Growth, Institutions, and the Underground Economy, pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1247.pdf> skatīts 20.03.2017
25. Klapper, Leora F. and Love, Inessa, (2010) *The Impact of Business Environment Reforms on New Firm Registration*. World Bank Policy Research Working Paper No. 5493. pieejams: <https://ssrn.com/abstract=1721331>, skatīts 09.03.2017
26. Kopējā nodokļu likme uzņēmējiem Latvijā ir zemākā Baltijas valstīs, pieejams: <http://www.pwc.com/lv/lv/news/payingtaxes2016.html>, skatīts 28.02.2017
27. Latvija zaudē piecas pozīcijas globālajā konkurētspējas indeksā, pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/ekonomika/zinas/latvija-zaude-piecas-pozicijas-globalaja-konkuretspejas-indeksa.a202922/>, skatīts 19.02.2017
28. Michael Crum, Stephan F Gohmann, (2016) "*The impact of taxes and regulations on firm births and deaths in state border counties*", Journal of Entrepreneurship and Public Policy, Vol. 5 Issue: 1, pp.25-37, pieejams: doi: 10.1108/JEPP-06-2014-0025, skatīts 11.01.2017
29. Michelle Medina Munro, Charles Belanger, (2017) "*Analyzing external environment factors affecting social enterprise development*", Social Enterprise Journal, Vol. 13 Issue: 1, pp.38-52, pieejams: doi: 10.1108/SEJ-06-2016-0021, skatīts 11.03.2017
30. MK rīkojums, Uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumu plāns, pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vide_/uznemejdarbibas_vides_uzlabosana, skatīts 02.03.2017
31. Niloy Bose, Salvatore Capasso, Martin Andreas Wurm, (2012) "*The impact of banking development on the size of shadow economies*", Journal of Economic Studies, Vol. 39 Issue: 6, pp.620-638, pieejams: doi: 10.1108/01443581211274584, skatīts 24.02.2017
32. PESTLE - Macro Environmental Analysis, pieejams: https://www.oxlearn.com/arg_Marketing-Resources-PESTLE---Macro-Environmental-Analysis_11_31?cat=11&arg=31, skatīts 15.02.2017

33. Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2015.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/enuekonomikaskonference2016.html>, skatīts 08.03.2017
34. Pētījuma „Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.-2016.” Prezentācija, pieejams, <http://www.sseriga.edu/en/news-and-events/upcoming-events/7enuekonkonference.html>, skatīts 11.05.2017
35. Pichardt, M., Prinz, A., (2012) *Tax Evasion and the Shadow Economy* ,Cheltenham ,UK, Edward Elgar Pub. Pieejams: <http://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781781006740/>, skatīts 22.02.2017
36. Public Governance and the Shadow Economy
pieejams: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2012-03-biec/Public_Governance_and_the_Shadow_Economy_-_Narcus_Ruge.pdf, skatīts 28.03.2017
37. Public Governance and the Shadow Economy, pieejams: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2012-03-biec/Public_Governance_and_the_Shadow_Economy_-_Narcus_Ruge.pdf, skatīts: 11.02.2017
38. Rabinowitz M.,(2011) *Rise of the Shadow Economy: Second Largest Economy in the World*, pieejams: <http://www.forbes.com/sites/benzingainsights/2011/11/07/rise-of-the-shadow-economy-second-largest-economy-in-the-world/#21b5b4c25d38>, skatīts 25.02.2017
39. Remeikiene R., &GASPARĒNIENĒ, L., (2016) *The Concept of Digital Shadow Economy: Consumer's Attitude*, Procedia Economics and Finance Volume 39, P 502-509 pieejams: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30292-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30292-1), skatīts 20.02.2017
40. Scanning the External Environment, pieejams: <http://www.sswm.info/category/step-rrr-business-development/module-4-business-development-part-i-entrepreneurial-adapta-5>, skatīts 15.02.2017
41. Schneider, F & WILLIAMS C.,(2013) *The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs, Great Britain*, 186p, pieejams: <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/IEA%20Shadow%20Economy%20web%20rev%207.6.13.pdf>, skatīts 22.02.2017
42. Schneider, F.,(2015) *Tax Evasion, Shadow Economy and Corruption in Greece and Other OECD Countries: Some Empirical Facts*, pieejams: <http://www.amcham.gr/wp-content/uploads/2015/taxspeeches/friedrich%20schneider.pdf> skatīts 24.02.2017

43. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015, pieejams: <https://knoema.com/SDSE2015/size-and-development-of-the-shadow-economy-of-31-european-and-5-other-oecd-countries-from-2003-to-20?action=download> skatīts 08.03.2017
44. Stefan Fölster, Li Jansson, Anton Nyrenström Gidehag, (2016) "*The effect of local business climate on employment*", Journal of Entrepreneurship and Public Policy, Vol. 5 Issue: 1, pp.2-24, pieejams: doi: 10.1108/JEPP-05-2014-0020, skatīts 10.02.2017
45. Tālis J. Putniņš, Arnis Sauka (2015) *Measuring the shadow economy using company managers* *Journal of Comparative Economics*, Volume 43, Issue 2, May 2015, Pages 471-490, pieejams: <http://doi.org/10.1016/j.jce.2014.04.001>, skatīts 10.03.2017
46. The effect of the shadow economy on social development, pieejams: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/36633/1/gupea_2077_36633_1.pdf, skatīts 11.03.2017
47. The Shadow Economy in Europe, pieejams: https://www.atkearney.com/financial-institutions/featured-article/-/asset_publisher/j8IucAqMqEhB/content/the-shadow-economy-in-europe-2013/10192, skatīts 15.03.2017
48. The Underground Economy Causes, Extent, Approaches, pieejams: http://www.iedm.org/files/cdr_nov07_en.pdf, skatīts 24.03.2017
49. The World Bank , Dealing with Construction Permits Methodology, pieejams <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Dealing-with-Construction-Permits>, skatīts 16.02.2017
50. The World Bank Labor Market Regulation Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Labor-Market-Regulation>, skatīts 18.02.2017
51. The World Bank, Ease of Doing Business in Latvia, pieejams: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/latvia>, skatīts 17.02.2017
52. The World Bank, Enforcing Contracts Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Enforcing-Contracts>, skatīts 17.02.2017
53. The World Bank, Getting Credit Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Getting-Credit> skatīts 16.02.2017
54. The World Bank, Getting Electricity Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Getting-Electricity>, skatīts 16.02.2017
55. The World Bank, Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/methodology> skatīts 16.02.2017

56. The World Bank, Paying Taxes Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Paying-Taxes>, skatīts 16.02.2017
57. The World Bank, Registering Property Methodology, pieejams <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Registering-Property> skatīts 16.02.2017
58. The World Bank, Resolving Insolvency Methodology, pieejams: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Resolving-Insolvency> skatīts 18.02.2017
59. The World Bank, Selling to the Government Methodology, peejams: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/selling-to-the-government>, skatīts 18.02.2017
60. The World Bank, Starting a Business Methodology, pieejams: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Starting-a-Business> skatīts 16.02.2017
61. The World Bank, Trading Across Borders Methodology, pieejams: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Trading-Across-Borders>, skatīts 17.02.2017
62. The World, Bank Protecting Minority Investors Methodology, pieejams, <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Protecting-Minority-Investors>, skatīts 16.02.2017
63. Travis Wiseman, (2015) "*Entrepreneurship, corruption, and the size of US underground economies*", *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, Vol. 4 Issue: 3, pp.313-330, pieejams:doi: 10.1108/JEPP-04-2014-0018, skatīts 20.02.2017
64. UZŅĒMĒJDARBĪBAS PAMATI lekciju konspekti, pieejams: http://pt.edu.lv/pt/inf/uznemejdarbibas_pamati.pdf, skatīts 7.02.2017
65. World Development Indicators, pieejams: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&country=LVA#>, skatīts 22.03.2017

Maģistra darbs „Ēnu ekonomikas ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā” izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Mārtiņš Indāns 30.05.2017.

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: asoc.prof. Sandra Jēkabsone

_____.____.2017.

Recenzents: Dr.ekon. Roberts Škapars

Darbs iesniegts Studiju centrā _____.____.2017.

Dekāna pilnvarotā persona:

Studiju metodiķe Zanda Nilendere _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____.____.2017. Nr._____.

Komisijas sekretāre: _____ / _____ /